



วารสารนิติศาสตร์

มหาวิทยาลัยพะเยา
UNIVERSITY OF PHAYAO LAW JOURNAL

ปีที่ 4 ฉบับที่ 1
มกราคม - มิถุนายน 2568
JANUARY - JUNE 2025

บทความวิชาการ



หลักรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปในทางแพ่ง: ศึกษาเปรียบเทียบ

ณัฐวีร์ เนียมมี

ธัญพร มีดวง

ปริมิษา ทองฉ้ออัน



กฎหมายควบคุมการเผาในที่โล่งของกลุ่มประเทศอาเซียน

สิงหนาท แสงไชยา

บทความวิจัย



ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558:
ศึกษากรณีสัญญาเช่าหอพักเอกชน

วรลักษณ์ เมืองชู



การพัฒนาผู้เรียนโดยการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง
ผ่านการเรียนการสอนในรายวิชา
คลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชน

ปิยอร เปลี่ยนผดุง

พลอยขวัญ เหล่าอมต

นิภาภรณ์ ลาภเสถียร

ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.สุภกร พงศบางโพธิ์	มหาวิทยาลัยพะเยา
ศาสตราจารย์ ดร.เสมอ ถาน้อย	มหาวิทยาลัยพะเยา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์อุดม งามเมืองสกุล	มหาวิทยาลัยพะเยา

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีระยุทธ หอมชื่น	มหาวิทยาลัยพะเยา
------------------------------------	------------------

กองบรรณาธิการผู้ทรงคุณวุฒิ

ศาสตราจารย์ไชยยศ เหมะรัชตะ	สำนักงานราชบัณฑิตสภา
ศาสตราจารย์ ดร.อำนาจ วงศ์บัณฑิต	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศาสตราจารย์ ดร.พินัย ฦ นคร	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศาสตราจารย์ ดร.สทนต์ รัตน์ไพจิตร	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.ดวงเด่น นาคสีหราช	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
รองศาสตราจารย์ ดร.เดือนเด่น นาคสีหราช	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
รองศาสตราจารย์ ดิเรก ควรสมาคม	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
รองศาสตราจารย์ ดร.เขตไท ลังการ์พินธุ์	มหาวิทยาลัยพายัพ
รองศาสตราจารย์ ดร.สุรศักดิ์ บุญเรือง	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มณฑิลา ภักดิ์คง	มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ผู้จัดการ

นางสาวกฤตพร จุใจ

กองจัดการ

นายฉัตรนรงค์ ไชยมงคล

วัตถุประสงค์

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา จัดพิมพ์ “วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา” ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการด้านนิติศาสตร์หรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับทางนิติศาสตร์ซึ่งมีเนื้อหาสาระที่น่าสนใจและมีคุณค่าทั้งในด้านทฤษฎีและปฏิบัติ มุ่งมั่นที่จะขยายพรมแดนความรู้และเป็นพื้นที่นำเสนอผลงานทางวิชาการเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะ

ประเภทของผลงานวิชาการที่จะได้รับการตีพิมพ์ในวารสารนิติศาสตร์

1. บทความวิชาการ หมายถึง บทความที่นำเสนอการวิเคราะห์หรือวิจารณ์กฎหมายทั้งทางทฤษฎีและทางปฏิบัติที่จะก่อให้เกิด ประโยชน์ในด้านองค์ความรู้หรือการนำไปประยุกต์ใช้ต่อไป
2. บทความวิจัย หมายถึง บทความที่เขียนขึ้นจากงานวิจัยทางนิติศาสตร์เพื่อนำเสนอข้อค้นพบหนึ่งข้อค้นพบจากงานวิจัยอย่างเป็นระบบ
3. ฎีกาวิเคราะห์ หมายถึง งานเขียนวิเคราะห์คำพิพากษาของศาล
4. ปกึณกะกฎหมาย หมายถึง การนำเสนอประเด็นปัญหาที่น่าสนใจในทางกฎหมาย
5. แนะนำหนังสือ หมายถึง งานเขียนแนะนำหนังสือกฎหมายที่น่าสนใจ

ลักษณะของการประเมินผลงาน

บทความวิชาการและบทความวิจัยทุกชิ้นจะต้องผ่านการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่านที่ตรงตามสาขาวิชา และเป็นการประเมินลับทั้งสองทาง (double-blinded)

กำหนดการตีพิมพ์

กำหนดการตีพิมพ์และเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม – มิถุนายน และฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม

การเผยแพร่วารสาร

การเผยแพร่วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยาจัดทำในรูปแบบออนไลน์ ผู้ที่สนใจสามารถเข้าถึงวารสารได้ที่เว็บไซต์ของ Thai Journals Online (ThaiJo)

เจ้าของ

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
เลขที่ 19 ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา 56000
โทร. 054-466-666 ต่อ 1614, 080 146 0805

บทความหรือข้อคิดเห็นใด ๆ ที่ปรากฏในวารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

เป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนโดยเฉพาะ

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา และบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยหรือร่วมรับผิดชอบใด ๆ

บทบรรณาธิการ

วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา มีวัตถุประสงค์เผยแพร่ความรู้ทางวิชาการด้านนิติศาสตร์หรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับทางนิติศาสตร์ซึ่งมีเนื้อหาสาระที่น่าสนใจและมีคุณค่าทั้งในด้านทฤษฎีและปฏิบัติในรูปแบบของวารสารทางวิชาการ อีกทั้ง ยังเป็นการส่งเสริมให้บุคคลทั้งภายในและภายนอกสามารถนำเสนอผลงานทางวิชาการเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะ ฉบับนี้เป็นฉบับ ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2568) ประกอบด้วยบทความจำนวน 4 บทความ แบ่งเป็นบทความวิชาการ 2 บทความ และบทความวิจัย 2 บทความ

บทความที่ 1 เรื่อง “หลักรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปในทางแพ่ง: ศึกษาเปรียบเทียบ” นำเสนอ มุมมองเชิงกฎหมายเปรียบเทียบเกี่ยวกับการใช้และการตีความกฎหมายของประเทศไทย สหพันธ์สาธารณรัฐ เยอรมนี ประเทศฝรั่งเศส และประเทศอังกฤษ ในประเด็นหน้าที่ของคู่สัญญาและผลของสัญญาในกรณีที่ รากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปเนื่องมาจากเกิดเหตุการณ์ที่ไม่สามารถคาดหมายได้ ซึ่งเป็นบทความวิชาการ ที่มีเนื้อหาเข้มข้นและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง **บทความที่ 2** เรื่อง “กฎหมายควบคุมการเผาในที่โล่งของกลุ่ม ประเทศอาเซียน” เป็นบทความวิชาการที่ศึกษากฎหมายภายในของประเทศสมาชิกอาเซียนที่เกี่ยวข้องกับการ ควบคุมการเผาในที่โล่ง เพื่อชี้ให้เห็นข้อดีและข้อเสียของกฎหมายในแต่ละประเทศ โดยเฉพาะประเด็นความ เข้มงวดของมาตรการทางกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ ในการพัฒนากฎหมายไทย **บทความที่ 3** เรื่อง “ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558: ศึกษากรณีสัญญาเช่าหอพักเอกชน” เป็นบทความวิจัยที่สะท้อนมุมมองเกี่ยวกับปัญหาในทางปฏิบัติในเรื่องการ จดทะเบียนหอพัก การทำสัญญาเป็นหนังสือ และการแบ่งประเภทหอพัก **บทความที่ 4** เรื่อง “การพัฒนา ผู้เรียนโดยการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงผ่านการเรียนการสอนในรายวิชาคลินิกสอนเผยแพร่กฎหมาย ในชุมชน” เป็นบทความวิจัยที่นำเสนอข้อค้นพบว่า การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงสามารถส่งเสริมให้ นิสิตนำความรู้ด้านกฎหมายและการจัดทำแผนการสอนสำหรับการสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชนที่ได้เรียนรู้ มาประยุกต์ใช้กฎหมายได้อย่างเหมาะสมและเป็นรูปธรรม

วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา มุ่งมั่นที่จะขยายพรมแดนความรู้และเป็นเวทีสำหรับการ จัดแสดงผลงานวิชาการทางนิติศาสตร์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับการสนับสนุนจากนักวิชาการ นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ในการส่งผลงานคุณภาพมาตีพิมพ์ในวารสาร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีระยุทธ หอมชื่น

บรรณาธิการ

ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม 2568)

สารบัญ

บทความ

หลักฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปในทางแพ่ง: ศึกษาเปรียบเทียบ.....	ณัฐวีร์ เนียมมี.....	1
	ฉันทพร มีดวง	
	ปริมิวิชา ทองฉ้วน	
กฎหมายควบคุมการเผาในที่โล่งของกลุ่มประเทศอาเซียน.....	สิงหนาท แสงไชยา.....	35
ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558:		
ศึกษากรณีสัญญาเช่าหอพักเอกชน.....	วรลักษณ์ เมืองชู.....	73
การพัฒนาผู้เรียนโดยการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง		
ผ่านการเรียนการสอนในรายวิชา		
คลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชน.....	ปิยอร เปลี่ยนผดุง.....	85
	พลอยขวัญ เหล่าอมต	
	นิภาภรณ์ ลาภเสถียร	

UNIVERSITY OF PHAYAO LAW JOURNAL

VOL 4. NO 1. (January 2025)

CONTENTS

Articles

The Doctrine of Change of Contractual Foundation:

A Comparative Civil Law Perspective..... *Natthawee Neammee*.....1

Tunyaporn Meeduang

Primwisa Thongcha-on

Legal Frameworks for Regulating Open Burning

in ASEAN Member States *Singhanat Sangchaiya*35

The Legal Problem of Dormitory Rental under

Dormitory Act (B.E.2558):

A Case Study of Private Dormitory.....*Worraluck Muangchoo*.....73

Enhancing Student Development through

Experiential Learning

in the Community Legal Education Clinic Course *Piya-orn Plianpadoong*85

Ploykwan Lao-amata

Nipaporn Lapsatian



หลักการฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปในทางแพ่ง: ศึกษาเปรียบเทียบ

The Doctrine of Change of Contractual Foundation: A Comparative Civil Law Perspective

ณัฐวีร์ เนียมมี

นักศึกษานิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Natthawee Neammee

Master of Laws Candidate, Thammasat University

ธัญพร มีดวง

นิติกร ธนาคารออมสิน

Tunyaporn Meeduang

Lawyer, Government Savings Bank

ปริมวิษา ทองฉ้วน

นิติกรศูนย์นิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Primwisa Thongcha-on

Legal Officer, Law Center, Faculty of Law, Thammasat University

วันที่รับบทความ 4 มิถุนายน 2568; วันที่ตอบรับบทความ 20 มิถุนายน 2568

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ในการสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการจากการศึกษาเปรียบเทียบการใช้และการตีความกฎหมายของประเทศไทย สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ประเทศฝรั่งเศส และประเทศอังกฤษ กล่าวคือ ผู้จัดทำมีความมุ่งหมายในการสกัดแนวทางการใช้และการตีความกฎหมายแพ่งที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน วิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของการใช้และการตีความกฎหมายในแง่หน้าที่ของคู่สัญญาและผลของสัญญาในกรณีที่รากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปเนื่องมาจากเกิดเหตุการณ์ที่ไม่สามารถคาดหมายได้ ผลการศึกษาพบว่า กฎหมายไทยปัจจุบันไม่มีบทบัญญัติเฉพาะสำหรับปรับใช้แก่กรณี และการปรับใช้ตามบทบัญญัติปัจจุบันย่อมก่อให้เกิดความไม่กินเกลียวกันในบางประการ ผู้เขียนจึงได้เสนอเพิ่มเติมบทบัญญัติกฎหมายโดยการนำหลักกฎหมายต่างประเทศที่ผู้เขียนได้นำมาศึกษาเปรียบเทียบซึ่งเป็นหลักกฎหมายที่ผู้เขียนเห็นว่าหากนำมาเพิ่มเติมในบทบัญญัติของไทยที่มีอยู่จะสอดคล้องกับบริบทสังคมไทยเพื่อประโยชน์และความเป็นธรรมแก่คู่สัญญา

คำสำคัญ: รากฐานแห่งสัญญา, ข้อขัดข้องอันร้ายแรง, พฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไป

Abstract

This article aims to contribute to academic knowledge through a comparative study of the application and interpretation of civil law in Thailand, the Federal Republic of Germany, France, and England. The author seeks to extract interpretative and applicative approaches under the current civil law systems, focusing on the duties of the contracting parties and the legal effects of contracts in situations where the contractual foundation is altered due to unforeseen circumstances. The study reveals that Thai law currently lacks specific provisions to address such cases. The application of existing provisions may, in certain respects, lead to inconsistencies and legal uncertainty. Accordingly, the author proposes amendments to Thai civil law by incorporating selected foreign legal principles studied in this article. These proposed amendments aim to better reflect the Thai social context and to ensure fairness and justice for contracting parties.

Keywords: the contractual foundation, frustration, change in circumstance

1. บทนำ

เมื่อคู่สัญญาตกลงเข้าทำสัญญากัน โดยปกติก็ต้องผูกพันไปตามนั้นตามหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda) อย่างไรก็ดี อาจมีบางกรณีที่เกิดอุปสรรคในการชำระหนี้เกิดขึ้นซึ่งมีผลให้คู่สัญญา ไม่อาจปฏิบัติตามสัญญาได้ หรือยังคงสามารถปฏิบัติตามสัญญาได้อยู่ แต่การปฏิบัติตามสัญญานั้นก่อให้เกิดความยากลำบากในการปฏิบัติการชำระหนี้ของลูกหนี้เป็นอย่างมาก จนกระทบต่อรากฐานแห่งสัญญา ทำให้พฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญานั้นเปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันกฎหมายของต่างประเทศบางประเทศมีทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวแล้ว เช่น บทบัญญัติมาตรา 313 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน บทบัญญัติมาตรา 1195 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส และหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ของกฎหมายอังกฤษ ซึ่งทั้งสามหลักการข้างต้นนั้นเป็นบทบัญญัติที่ให้ความเป็นธรรม แก่คู่สัญญาโดยเฉพาะเมื่อเกิดกรณีที่มีพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป เช่น เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ วิกฤติโรคระบาด ภาวะสงคราม ภาวะภัยพิบัติทางธรรมชาติ ทำให้การปฏิบัติการชำระหนี้ ตามสัญญาเป็นไปอย่างยากลำบาก ส่งผลให้รากฐานแห่งนิติกรรมสัญญาเปลี่ยนแปลงไป จะเห็นได้ว่ากฎหมายต่างประเทศมีกลไกในการแก้ปัญหาข้อเท็จจริงเหล่านี้โดยตรง

ส่วนประเทศไทยนั้นไม่มีบทบัญญัติที่รองรับหลักการนี้ไว้โดยเฉพาะ ทั้งที่ข้อเท็จจริงที่เป็นปัญหาดังกล่าวก็อาจเกิดขึ้นได้ในประเทศไทย สังเกตได้จากวิกฤตโรคระบาดโควิด-19 ที่ทำให้ห้างสรรพสินค้ามีผู้มาใช้บริการน้อยลงอย่างมาก เกิดปัญหาว่าหากเหล่าผู้เช่าที่ได้ทำสัญญาเช่ากับห้างสรรพสินค้าไว้แล้ว ก่อนเกิดวิกฤตโรคระบาดโควิด-19 จะสามารถเจรจากับทางห้างสรรพสินค้าเพื่อขอแก้ไขข้อสัญญาได้หรือไม่ หรือสัญญาจะสิ้นสุดไปโดยทันทีหรือไม่ ปัญหาของประเทศไทยคือเมื่อเกิดปัญหาข้างต้นประเทศ

ไทยยังไม่มีบทบัญญัติกฎหมายเฉพาะที่จะนำมาปรับใช้แก่กรณีดังกล่าว จำต้องพิจารณาหลักกฎหมายที่จะนำมาปรับใช้แก่ข้อเท็จจริงเป็นกรณี ๆ ไป หากพิจารณาตัวอย่างปัญหาเรื่องสัญญาเช่าห้องในห้างสรรพสินค้าจะพบว่า กรณีดังกล่าวไม่อาจนำเรื่องการชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัยมาปรับใช้ แต่หากจะให้ปฏิบัติตามสัญญาต่อไปตามหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda) ก็จะทำให้เกิดความยากลำบากแก่ลูกหนี้เกินสมควร และอาจกระทบต่อหลักสุจริตได้

บทความฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาแนวทางในการนำบทบัญญัติของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยที่มีอยู่ในปัจจุบันมาปรับใช้แก่กรณีข้อเท็จจริงที่มีพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป และวิเคราะห์ต่อการปรับใช้ตามกฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันนั้นมีความเป็นไปได้หรือไม่ หากมีปัญหาในการนำบทบัญญัติปัจจุบันปรับใช้แก่กรณี ควรเสนอแก้ไขปัญหาในกรณีดังกล่าวอย่างไร โดยจะเริ่มศึกษาจากหลักกฎหมายของกฎหมายต่างประเทศ ได้แก่ หลักกฎหมายของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี หลักกฎหมายของประเทศฝรั่งเศส และหลักกฎหมายของประเทศอังกฤษ รวมถึงวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของหลักกฎหมายในแต่ละประเทศ เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมและเป็นธรรมแก่คู่สัญญาที่สุดในการปรับใช้กับประเทศไทย

2. แนวคิดและวิวัฒนาการของหลักรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป

หลักรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนไปนั้น อาจมีความสับสนในทางวิชาการว่ามีต้นกำเนิดมาจากกฎหมายโรมันหรือไม่ ซึ่งแท้จริงแล้วมิได้มีจุดกำเนิดจากกฎหมายโรมัน¹ แต่เริ่มในสมัยยุคกลาง² ซึ่งเป็นยุคสมัยที่เริ่มต้นหลังจากการล่มสลายของจักรวรรดิโรมันตะวันตกในปี ค.ศ. 476 และมีระยะเวลาตั้งแต่ศตวรรษที่ 6 ถึงศตวรรษที่ 15³ อย่างไรก็ตาม ในช่วงสมัยโรมัน หลักการดังกล่าวก็มีนักคิดชาวโรมันคนสำคัญอย่างซีเซโร (Cicero) ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากสำนักสโตอิกอย่างเพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) ถึงขนาดกล่าวได้ว่า “ซีเซโรเป็นนักคิดสำนักสโตอิกแห่งโรมัน”⁴

ซีเซโร (Cicero) ได้กล่าวถึงหลักพฤติการณ์เปลี่ยนไป แต่ก็ยังไม่ถูกขัดเกลามาเป็นหลักรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งในกฎหมายโรมันและการจัดทำประมวลกฎหมายของจัสติเนียนไม่มีการกล่าวถึงหลักการนี้ของซีเซโร (Cicero) แต่หลักการของซีเซโร (Cicero) ก็ได้รับการพัฒนาจากงานเขียน

¹ James Gordley and others, *An Introduction to The Comparative Study of Private Law Readings*, (England: Cambridge University Press, 2021), p. 49.

² W A Ramsden QC, “Supervening Impossibility of Performance and Changed Circumstances in German Law,” *Contemporary Roman-Dutch Law (THRHR)*. vol. 39 p 36 (1976).

³ วรเจตน์ ภาคิรัตน์, *ประวัติศาสตร์ความคิดนิติปรัชญา*, (กรุงเทพมหานคร: อานกฤษหมาย, 2561), หน้า 127.

⁴ เรื่องเดียวกัน หน้า 106-107.

เชิงปรัชญา และกฎหมายศาสนจักร (Canon Law) จนกลายเป็นหลักรากฐานของสัญญาเปลี่ยนแปลงไป⁵ จึงกล่าวได้ว่า หลักรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปนั้น ไม่ได้เริ่มต้นจากกฎหมายโรมัน แต่เริ่มจากซีเซโร (Cicero) ซึ่งเป็นนักคิดชาวโรมัน และถูกพัฒนาในสมัยกลางอย่างเช่น นักบุญออกัสติน (Augustine) นักบุญทอมัส อควีนาส (Saint Thomas Aquinas) และสมัยใหม่ อย่างเช่น ฮิวโก กรอเชียส (Hugo Grotius)

2.1 สมัยกรีก และโรมัน

ซีเซโร (Cicero) เป็นผู้ทรงอิทธิพลในแนวคิดของนักบุญออกัสติน (Augustine) และฮิวโก กรอเชียส (Hugo Grotius) ซึ่งเป็นนักคิดในสมัยกลาง และสมัยใหม่⁶ แนวคิด เรื่อง พฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไป ได้ถูกกล่าวถึงในงานเขียนของซีเซโร (Cicero) ชื่อ “ว่าด้วยหน้าที่” หรือ “ว่าด้วยพันธะผูกพัน” (De Officiis) ซึ่งเป็นงานเขียนที่อธิบายคุณลักษณะในทางอุดมคติของการประพฤติปฏิบัติในทางสาธารณะ⁷ ในงานเขียนเล่มที่ 1 ว่าด้วยหน้าที่ (De Officiis) ซีเซโร (Cicero) ได้เขียนว่า “สัญญาบางครั้งไม่ควรรักษาไว้ และความไว้วางใจก็ไม่ได้หมายความว่าต้องให้กลับคืนเสมอไป สมมติว่ามีบุคคลฝากดาบไว้กับท่านในขณะที่เขามีสติสัมปชัญญะปกติ และมาทวงคืนในขณะที่เขาอยู่ในภาวะที่ไม่สมประกอบ การคืนดาบให้เขาถือเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรม และเป็นหน้าที่ของท่านที่จะไม่ดำเนินการเช่นนั้น”⁸ ในเวลาต่อมา เซเนกา (Seneca) ได้เขียนงานชิ้นหนึ่งเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมชื่อว่า “ว่าด้วยผลประโยชน์” (De Beneficiis (On Favours)) เขาได้กล่าวถึงงานเขียนของซีเซโร (Cicero) เพิ่มเติมถึงหลักรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปตามตัวอย่างเรื่องการคืนดาบที่ซีเซโร (Cicero) เคยกล่าวว่า “เงื่อนไขทุกอย่างต้องดำรงอยู่เหมือนขณะที่ข้าได้ให้สัญญา หากท่านประสงค์ให้ข้ามีความรับผิดชอบตามเกียรติในการปฏิบัติตามสัญญานั้น จะมีการเปลี่ยนแปลงใดที่ยิ่งใหญ่ไปกว่าการค้นพบว่าท่านเป็นบุคคลที่ไม่ดีและไร้คุณค่า ข้าจะไม่มอบสิ่งที่ตั้งใจจะให้แก่บุคคลที่ไม่สมควร และข้าก็มีเหตุผลที่จะรู้สึกโกรธท่านจากกลลวงที่ท่านได้ใช้กับข้าอีกด้วย” โดยยกตัวอย่างแบบเข้าใจง่าย ๆ ว่า “คำสัญญาในการคืนดาบจะไม่มีผลผูกพัน หากมีคนนั้นพยายามทำร้ายพ่อของคุณ”⁹ และได้ขยายความเพิ่มเติมในตัวอย่างเรื่องการคืนดาบให้คนบ้าของซีเซโร (Cicero) ว่า “หากต้องการให้มีการปฏิบัติตามสัญญาที่ต้องคืนดาบนั้น เงื่อนไขที่เป็นรากฐานของสัญญา

⁵ W A Ramsden QC, “Supervening Impossibility of Performance and Changed Circumstances in German Law,” p 367.

⁶ วรเจตน์ ภาคีรัตน์, ประวัติศาสตร์ความคิดนิติปรัชญา, หน้า 118-119.

⁷ วรเจตน์ ภาคีรัตน์, ประวัติศาสตร์ความคิดนิติปรัชญา, หน้า 114.

⁸ Andrew Hutchison, “Change of Circumstance in Contract Law: The Clausula Rebus Sic Stantibus,” *Contemporary Roman-Dutch Law (THRHR)*. vol. 72 p 62 (2009).

⁹ Ibid p 63.

ทั้งหมดจะต้องไม่เปลี่ยนแปลง กล่าวคือ เขาต้องไม่กลายเป็นบ้า”¹⁰ อย่างไรก็ตาม ทั้งงานเขียนของซีเซโร (Cicero) และเซเนกา (Seneca) ไม่ใช่ตำราทางกฎหมาย และต้องใช้เวลาหลายศตวรรษก่อนที่หลักพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปจะถูกนำมาใช้ในรากฐานของสัญญา¹¹

2.2 สมัยกลาง

หลังจากแนวคิดของซีเซโร (Cicero) ได้ปรากฏในงานเขียนของเขา หลักพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปได้ถูกผลักดันมาใช้ในรากฐานของสัญญามากขึ้นโดยนักคิดคนสำคัญอย่างนักบุญออกัสติน (Augustine) ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในการพัฒนาหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus)

ในชุดกฎหมายของศาสนจักร ชื่อว่า “เดเครตัม กราติอานี” (Gratian’s Decretum) ซึ่งเป็นกฎหมายพระ (Canon Law) ที่รวบรวมไว้และเขียนขึ้นในศตวรรษที่ 12¹² ต่อมากลายเป็นชุดประมวลกฎหมายของศาสนจักร (Corpus Juris Canonici) อันเป็นเนื้อหาของกฎหมายพระ (Canon Law) และทำหน้าที่เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับการประมวลกฎหมายศาสนจักร (Corpus Juris Canonici)¹³ ท่านได้บรรยายแนวคิดของท่านตามอิทธิพลแนวคิดของ ซีเซโร (Cicero) โดยอาศัยตัวอย่างเรื่องการคืนดาบให้คนบ้าที่ซีเซโร (Cicero) เคยกล่าวว่าจะไม่จำเป็นต้องส่งคืนให้กับผู้ฝากที่กลายเป็นบ้า¹⁴ ซึ่งต่อมาสำนักอักษราจารย์ (Glossator) อย่างโยฮันเนส ทูโทนิคัส (Johannes Teutonicus) ได้อธิบายเพิ่มเติมถึงสภาพจิตใจของผู้ฝากดาบ ว่าเป็นคุณสมบัติของนิติกรรมอย่างหนึ่ง¹⁵ ทำนองเดียวกับที่เซเนกา (Seneca) เคยกล่าวเอาไว้

นอกจากนี้ กฎหมายพระ (Canon Law) ยังสะท้อนถึงเนื้อหาสำคัญอีกประการหนึ่งในการพัฒนาหลักคำสอนพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไป (Clausular) ในกฤษฎีกา และคำตัดสินของพระ (Decretal) ของ

¹⁰ Ewoud Hondius and Christoph Grigoleit, **Unexpected Circumstances in European Contract Law** (England: Cambridge University Press, 2011), p 16.

¹¹ Andrew Hutchison “Change of Circumstance in Contract Law: The Clausula Rebus Sic Stantibus,” p 63.

¹² Encyclopedias, **Gregory IX Decretals of**, Encyclopedias, accessed August 27, 2024, <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/gregory-ix-decretals>.

¹³ Britannica, **Gratian’s Decretum**, Britannica, accessed 27 august 2024 <https://www.britannica.com/topic/Gratians-Decretum>.

¹⁴ James Gordley and others, **An Introduction to The Comparative Study of Private Law Readings**, p 249.

¹⁵ Andrew Hutchison, “Change of Circumstance in Contract Law: The Clausula Rebus Sic Stantibus,” p 63.

สมเด็จพระสันตะปาปาอินโนเซนต์ที่ 3 (Pope Innocent III) ได้กล่าวถึงคำสัญญาของชายที่จะสมรสกับหญิง หากปรากฏเหตุการณ์ในภายหลังว่าหญิงนั้นไม่บริสุทธิ์ (Virgin) ชายก็ไม่ต้องมีความผูกพันตามสัญญาที่จะต้องสมรสกับหญิงนั้น¹⁶

ต่อมานักบุญโทมัส อไควนัส (Saint Thomas Aquinas) ได้ตั้งประเด็นในงานเขียนเรื่องซุมมาเทโอโลจิกา (Summa theologiae) หรือเรียกย่อว่าซุมมา (Summa) ซึ่งเป็นงานเขียนที่โทมัส อไควนัส (Saint Thomas Aquinas) ได้ตั้งประเด็นถึงธรรมชาติและลักษณะของกฎหมายไว้¹⁷ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นแนวทางการเรียนการสอนสำหรับนักศึกษาเทววิทยา รวมทั้งนักบวชและฆราวาสผู้รู้หนังสือ

ในงานเขียนชิ้นนี้ได้ตั้งประเด็นสำคัญเกี่ยวกับหลักพฤติกรรมอันเป็นรากฐานของสัญญา เปลี่ยนแปลงไปว่า การไม่ปฏิบัติตามคำพูดนั้นถือเป็นบาปหรือไม่ โทมัส อไควนัส (Saint Thomas Aquinas) ได้ขยายความว่า บุคคลที่ผิดสัญญานั้น ยังคงเป็นคนดีได้อยู่ ถ้าหากว่ามีเงื่อนไขได้เปลี่ยนแปลงไปในภายหลังเกี่ยวกับตัวสัญญา ซึ่งคำสัญญาเปรียบเสมือนกฎที่บุคคลทำด้วยตนเอง ดังนั้น คำสัญญาจึงไม่ควรผูกพันในสถานการณ์ที่ผู้ให้สัญญาไม่ได้ตั้งใจที่จะผูกพันเมื่อมีเงื่อนไขบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปในภายหลัง¹⁸ ต่อมากฎหมายพระ (Canon Law) จึงได้เริ่มรับแนวคิดหลักพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปมาใช้ในรากฐานของสัญญา¹⁹

แอคเคอร์เซียส (Accursius) เป็นนักกฎหมายอิตาลีชั้นนำในการนำกฎหมายโรมันมาปรับปรุงใหม่ในช่วงศตวรรษที่ 13 และเป็นคนในสำนักอักษราจารย์ (Glossator) ได้รวบรวมและศึกษากฎหมายโรมันของจัสติเนียน (Justinian)²⁰ โดยเขียนเป็นคำอธิบายกฎหมายโรมันมาตรฐาน (Glossa Ordinaria) ซึ่งเป็นตำราที่ผู้ศึกษากฎหมายโรมันใช้ศึกษา²¹ ในงานเขียนนี้ ซึ่งเป็นการเขียนแทรกข้อความระหว่างบรรทัด²² ของแอคเคอร์เซียส (Accursius) ได้แสดงความเห็นในแนวคำวินิจฉัย (Digest) เล่มที่ 12 หัวข้อ 4 ย่อย 8

¹⁶ Andrew Hutchison, "Change of Circumstance in Contract Law: The Clausula Rebus Sic Stantibus," p 63.

¹⁷ วรเจตน์ ภาศิริรัตน์, ประวัติศาสตร์ความคิดนิติปรัชญา, หน้า 162-163.

¹⁸ James Gordley and others, An Introduction to The Comparative Study of Private Law Readings, p 250.

¹⁹ Andrew Hutchison, "Change of Circumstance in Contract Law: The Clausula Rebus Sic Stantibus," p 63.

²⁰ Britannica, **Franciscus Accursius**, Britannica accessed August 28, 2024, <https://www.britannica.com/biography/Franciscus-Accursius>.

²¹ มุนินทร์ พงศาปาน, ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ : จากกฎหมายสิบสองโต๊ะสู่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, ครั้งที่พิมพ์ 3. (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน 2563), หน้า 161-162.

²² เรื่องเดียวกัน หน้า 158-159.

(Lex Quod Servius) ว่าหากหญิง ชายได้ทำการสมรสในขณะที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะตามอายุที่จะสมรสได้ จะต้องมีการคืนสินเดิม (Dos) ซึ่งเป็นทรัพย์สินที่หัวหน้าครอบครัวของหญิงให้ต่อสามีเพื่อใช้เลี้ยงดูครอบครัว²³หรือไม่ ซึ่งแอคเคอร์เซียส (Accursius) ให้เหตุผลว่าตราบไคที่ความสัมพันธ์เสมือนการสมรสที่อายุยังไม่บรรลุนิติภาวะเพื่อสมรสยังคงอยู่ สินเดิม(dos)นั้นก็ไม่สามารถเรียกคืนได้ เนื่องจากการแต่งงานยังคงมีโอกาที่จะเกิดขึ้นหรือเป็นไปได้อยู่ กล่าวอีกนัย ทั้งสองฝ่ายมีความเข้าใจร่วมกันว่าพฤติการณ์อันเป็นรากฐานนี้จะยังคงอยู่ตลอดไป ไม่เปลี่ยนแปลง จึงต้องตัดสินตามหลักความผูกพันภายใต้สถานการณ์ที่เป็นเช่นนั้น (Rebus Sic Se Habentibus) กล่าวคือ คำนึงถึงข้อเท็จจริงตามที่เป็นอยู่ ณ เวลานั้นโดยไม่ต้องพิจารณาถึงเหตุการณ์ในอนาคต²⁴ ซึ่งวลีดังกล่าวนี้มีความหมายเดียวกับความผูกพันภายใต้สถานการณ์ที่ยังคงเป็นอยู่ (Rebus Sic Stantibus)²⁵

เมื่อได้ผ่านพ้นช่วงของสำนักอักขรจารย์ (Glossator) ก็ได้เข้าสู่ช่วงของสำนักอรรถกถาจารย์ (Commentator) ซึ่งบาร์โตลุส (Bartolus) นักกฎหมายชาวอิตาลีได้ทำการศึกษากฎหมายโรมันตามแนวทางของสำนักอักขรจารย์ (Glossator) แต่ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการศึกษาให้มีเอกลักษณ์เป็นแนวทางของตนเอง²⁶ บาร์โตลุส (Bartolus) ได้ขยายความแนวคิดของแอคเคอร์เซียส (Accursius) ในชุดคำอธิบายพระคัมภีร์รูปแบบมาตรฐาน (Glossa Ordinaria) โดยนำหลัก พฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไป (Clausula) อธิบายถึงรากฐานแห่งคำสัญญาที่มีผลผูกพันทางกฎหมาย²⁷ จึงได้เกิดสุภาษิตละตินว่า “พฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป” (Clausular rebus sic stantibus)”

2.3 สมัยใหม่

หลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausular Rebus Sic Stantibus) ถูกกล่าวถึงอีกครั้งในสมัยของฮิวโก กรอเทียส (Hugo Grotius) นักปรัชญาการเมืองชาวดัตช์ (Dutch) ผู้ซึ่งเริ่มต้นก่อตั้งทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติสมัยใหม่โดยอาศัยแนวคิดปรัชญาทางโลก²⁸ ได้อธิบายถึงหลัก

²³ ศนันท์กรณ โสติพันธ์, คำอธิบายเกี่ยวกับกฎหมายเอกชนโรมัน (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2559), หน้า 86.

²⁴ Pascal Phichonnaz, “From Clausula Rebus Sic Stantibus to Hardship: Aspects of The Evolution of The Judge’s Role,” *Ius Romanum*. vol 712 pp. 125, 133 (2011).

²⁵ Andrew Hutchison “Change of Circumstance in Contract Law: The Clausula Rebus Sic Stantibus,” p 64.

²⁶ มุนินทร์ พงศาปาน, ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ : จากกฎหมายสิบสองโต๊ะสู่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, หน้า 68.

²⁷ Andrew Hutchison “Change of Circumstance in Contract Law: The Clausula Rebus Sic Stantibus,” p 64.

²⁸ วรเจตน์ ภาคีรัตน์, ประวัติศาสตร์ความคิดนิติปรัชญา, หน้า 229-233.

กฎหมายธรรมชาติว่าความผูกพันทั้งหมดล้วนเป็นความผูกพันภายใต้เงื่อนไขว่า พฤติการณ์แห่งกรณีจะดำเนินไปตามที่ควรคาดหมายได้ตามปกติ ในทางตรงกันข้าม หากพฤติการณ์แห่งกรณีได้เปลี่ยนแปลงไปจนพ้นจากความคาดหมายตามปกติ ความผูกพันย่อมระงับสิ้นลง²⁹ อย่างไรก็ตาม หลักการดังกล่าวในสมัยฮิวโก กรอเทียส (Hugo Grotius) นั้นได้เริ่มเลือนรางไป เนื่องจากไม่มีใครเห็นด้วย จึงทำให้หลักการนี้ถูกพับเก็บไปในระหว่างศตวรรษที่ 18 และได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งในฝรั่งเศสและเยอรมนีโดยหลักคำสอนทางกฎหมายและการตัดสินของศาล โดยส่วนใหญ่เป็นผลจากความวุ่นวายในประเทศเหล่านั้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 1³⁰

3. กลไกการปรับใช้หลักรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปตามกฎหมายต่างประเทศ

บทนี้ผู้เขียนจะนำเสนอกลไกการปรับใช้หลักรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปตามกฎหมายต่างประเทศตามระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law) ได้แก่ กฎหมายเยอรมันและกฎหมายฝรั่งเศส ตามระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) ได้แก่ กฎหมายอังกฤษ โดยนำเสนอทั้งบทบัญญัติกฎหมายปัจจุบันและการตีความของศาลในแต่ละประเทศ

3.1 กฎหมายเยอรมนี

วันที่ 2 มกราคม ค.ศ. 2002 ได้มีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา 313 “เมื่อได้ทำสัญญาขึ้นมาแล้ว และพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาได้เปลี่ยนแปลงไปในสาระสำคัญ ซึ่งหากคู่กรณีในสัญญาได้คาดเห็นพฤติการณ์เช่นนั้นล่วงหน้าในขณะที่ตกลงทำสัญญากันก็คงจะไม่เข้าทำสัญญานั้น หรือทำขึ้นโดยมีเนื้อหาแตกต่างออกไป ดังนี้ เมื่อพิจารณาจากพฤติการณ์แห่งกรณี โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการแบ่งภาระความเสี่ยงตามที่ตกลงกัน หรือตามกฎหมายแล้ว หากคู่กรณีหากบังคับให้คู่กรณีฝ่ายใดต้องผูกพันตามสัญญาโดยเคร่งครัดจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายเกินควรคาดหมายได้ตามปกติ คู่กรณีฝ่ายนั้นอาจจะเรียกร้องให้ปรับปรุงเนื้อหาแห่งสัญญาได้

หากปรากฏข้อเท็จจริงอันเป็นมูลเหตุชกใจสำคัญ และเป็นรากฐานแห่งสัญญานั้น มิได้เป็นไปตามที่คู่กรณีเข้าใจกัน ก็ให้ถือว่าเป็นพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปในสาระสำคัญด้วย

²⁹ กิตติศักดิ์ ปรกติ, *หลักสุจริต และเหตุเหนือความคาดหมายในการชำระหนี้ในระบบกฎหมายเยอรมัน* ฝรั่งเศส แองโกลอเมริกันและไทย, (กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์ 2555), หน้า 118.

³⁰ W A Ramsden QC, “Supervening Impossibility of Performance and Changed Circumstances in German Law,” pp. 367-368.

หากการปรับข้อสัญญาเป็นการอันพันวิสัย หรือจะเป็นที่เดือดร้อนเสียหายเกินที่ควรคาดหมายได้ ตามปกติแก่คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง ดังนี้ฝ่ายที่ต้องเสียเปรียบจากสัญญานั้นมีสิทธิบอกเลิกสัญญา ในกรณีที่เป็น สัญญาผูกนิติสัมพันธ์ต่อเนื่องกันก็ให้บอกเลิกสัญญามีผลให้นิติสัมพันธ์อันจะมีมาระงับสิ้นไป”³¹

หากพิจารณาบทบัญญัติดังกล่าวจะพบว่า มาตรา 313 นั้นต้องการจำกัดการใช้หลักสัญญาต้อง เป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda) เนื่องจากหากปล่อยให้มิปฏิบัติชำระหนี้ตามสัญญาจะทำให้คู่สัญญา ฝ่ายหนึ่งต้องได้รับความไม่เป็นธรรม แต่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งกลับยังคงได้รับประโยชน์ในการปฏิบัติชำระ หนี้ผู้นั้นอยู่ หลักการในมาตรา 313 จึงเป็นหลักกฎหมายที่ผ่อนคลายหลักการที่บังคับให้ต้องปฏิบัติชำระหนี้ อย่างเคร่งครัด โดยมีหลักสุจริตอยู่เบื้องหลังหลักดังกล่าว³²

หากพิจารณาแยกองค์ประกอบของมาตรา 313 จะพบว่า **มืองค์ประกอบในส่วนที่เป็นเหตุ** ประกอบด้วย 3 ประการ ได้แก่ **ประการแรก** เหตุที่เป็นรากฐานแห่งสัญญาได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากใน มิติเวลาหลังจากได้ทำสัญญา แต่ก่อนเวลาได้มีการชำระหนี้เสร็จสิ้น **ประการสอง** คู่สัญญามีได้คาดเห็นมา ก่อนว่า จะเกิดกรณีดังกล่าว ดังนั้น ในองค์ประกอบส่วนที่เป็นเหตุส่วนนี้ หากคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายได้คาด เห็นถึงสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปไว้อยู่แล้ว แต่ก็ยังคงเข้าผูกพันทำสัญญานั้นต่อไป หมายความว่า ทั้ง สองฝ่ายจะต้องยอมรับความเสี่ยงภัยนั้นเอง ซึ่งในกรณีที่คู่สัญญายอมรับความเสี่ยงภัยเองนั้นแทบจะไม่ เกิดขึ้นเลย³³ และ**ประการสุดท้าย** หากคู่สัญญาได้คาดเห็นมาก่อน ก็จะไม่ทำสัญญา หรือกำหนดข้อสัญญา ให้มีเนื้อหาเป็นไปในลักษณะอื่น

องค์ประกอบในส่วนที่เป็นผลของบทบัญญัติดังกล่าว ประกอบด้วย 2 ประการ ได้แก่ **ประการ** **แรก** คู่กรณีฝ่ายที่ต้องเสียหายเรียกให้ปรับข้อสัญญา และ**ประการสอง** คู่กรณีฝ่ายที่ต้องเสียหายใช้สิทธิเลิก สัญญาได้ หากว่าการปรับข้อสัญญานั้นเป็นอันพันวิสัย หรือเป็นที่เดือดร้อนเสียหายเกินควร โดยสิทธิเลิก สัญญานั้นเป็นทางเลือกสุดท้าย (Ultima Ratio)³⁴ ในองค์ประกอบส่วนผลจะเห็นว่า ลำดับในการนำมาตรา 313 ปรับใช้แก่กรณีนั้น แม้ว่ามาตรา 313 จะมีมาเพื่อจำกัดการปรับใช้หลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servande) แต่อย่างไรก็ดี มิได้หมายความว่าสัญญาที่ได้ทำขึ้นนั้นจะต้องถูกเพิกถอนสัญญา หรือเลิก

³¹ กิตติศักดิ์ ปรกติ, หลักสุจริต และเหตุเหนือความคาดหมายในการชำระหนี้ในระบบกฎหมายเยอรมัน ฝรั่งเศส แองโกลอเมริกันและไทย, หน้า 196.

³² Gerhard Dannemann and Reiner Schulze, *German Civil Code Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) Volume I Books 1-3: §§ 1-1296*, (Munich: Beck C. H. 2020) 504.

³³ Ibid p 508.

³⁴ Ibid p 509.

สัญญาได้ง่าย ๆ เนื่องจากการจะใช้สิทธิเลิกสัญญาได้จะต้องปรากฏว่าสัญญานั้นเป็นพันธสัญญาที่จะปรับแก้ข้อสัญญาได้ตามมาตรา 313 วรรคสาม³⁵

ส่วนมาตรา 313 วรรคสองนั้น เป็นกรณีที่คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายมีมูลเหตุชักจูงใจตามทฤษฎีอัตวิสัย ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญแห่งสัญญา สัญญาดังกล่าวก็ถูกปรับแก้ได้ตามมาตรา 313 วรรคแรกได้เช่นกัน เช่น ผู้ซื้อได้แจ้งผู้ขายถึงมูลเหตุชักจูงใจที่อยู่ภายในใจของตน จึงทำให้มูลเหตุชักจูงใจซึ่งเดิมที่เป็นทฤษฎีอัตวิสัยได้เปลี่ยนมาเป็นวัตถุประสงค์แห่งสัญญา³⁶ กล่าวอีกนัย เป็นวัตถุประสงค์ทางอัตวิสัย³⁷

ส่วนของนิติกรรมประเภทที่เป็นภาระผูกพันอย่างต่อเนื่อง อาทิ สัญญาเช่าตามประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา 535 สัญญาเฝ้าตามประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมันมาตรา 488 และหุ้นส่วนตามประมวลกฎหมายแพ่งมาตรา 705 นั้น การยกเลิกสัญญาต้องปฏิบัติตามประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมันมาตรา 314³⁸ ซึ่งวางหลักเกี่ยวกับการเลิกสัญญาโดยเฉพาะ ทั้งนี้ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา

³⁵ Ibid p 508.

³⁶ Ibid p 508.

³⁷ ศนันท์กรณ โสติพันธ์, คำอธิบายนิติกรรม-สัญญา, ครั้งที่พิมพ์ 25. (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน 2565) หน้า 99.

³⁸ Section 314 Termination, for a compelling reason, of contracts for the performance of a continuing obligation

(1) Each party may terminate a contract for the performance of a continuing obligation for a compelling reason without a notice period. A compelling reason is given if the terminating party, having taken into account all the circumstances of the specific case and having weighed the interests of both parties against each other, cannot reasonably be required to continue the contractual relationship until the agreed end or until the expiry of a notice period.

(2) Where the compelling reason consists of the breach of a duty under the contract, the contract may be terminated only after the expiry without result of a period of time specified for relief or after a warning notice has failed to obtain a result. Section 323 (2) no. 1 and 2 applies accordingly as regards the dispensability of specifying a period of time for such relief and as regards the dispensability of a warning notice. Specifying a period of time for relief and issuing a warning notice also may be dispensed with if special circumstances are given that, having weighed the interests of both parties against each other, justify immediate termination.

(3) The person entitled may give notice only within a reasonable time limit after obtaining knowledge of the reason for termination.

(4) The termination does not rule out the entitlement to demand compensation of damages.

314 ไม่ได้กำหนดให้คู่สัญญาต้องปรับเปลี่ยนข้อสัญญาก่อน กรณีดังกล่าวจึงไม่ต้องด้วยมาตรา 313 แต่สามารถเลิกสัญญาได้ตามมาตรา 314³⁹

ผู้เขียนมีข้อสังเกตเพิ่มเติมถึงหลักการในมาตรา 313 ว่า บทบัญญัติดังกล่าวไม่ได้จำกัดเฉพาะกรณีสัญญาอย่างเดียว แต่ยังสามารถนำไปใช้กับนิติสัมพันธ์อื่น ๆ นอกเหนือจากสัญญาได้อีก หากนิติสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดหนี้ภายใต้กฎหมายเยอรมัน อาทิ กฎหมายมรดก กฎหมายครอบครัว หรือกฎหมายทรัพย์สิน อย่างไรก็ตาม ในบริบทกฎหมายข้างต้นที่ได้ยกไป จะต้องมีการพิจารณาพิเศษที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจึงจะสามารถนำมาตรา 313 มาปรับใช้แก่กรณีได้⁴⁰

แท้จริงแล้วภายหลังการประกาศใช้มาตรา 313 ยังไม่มีตัวอย่างของการปรับใช้บทบัญญัตินี้ดังกล่าวโดยศาลเยอรมัน อย่างไรก็ตาม ก็ได้มีนักวิชาการนำคดีที่เกิดขึ้นก่อนการประกาศใช้มาตรา 313 มาอธิบายโดยนำมาตรา 313 ปรับใช้แก่กรณี⁴¹ โดยตัวอย่างคดีในการปรับใช้หลักดังกล่าว ดังนี้

คดีสัญญาหุ้นส่วน (RGZ 103, 328 II. Civil Senate)⁴² ข้อเท็จจริงในคดีนี้เกี่ยวกับการทำสัญญาเช่าตกลงเป็นหุ้นส่วน โดย “จำเลยเป็นหุ้นส่วนในกิจการโรงงานปั่นด้าย ต่อมาจำเลยได้บอกเลิกการเป็นหุ้นส่วน และได้ทำสัญญาขายหุ้นส่วนในส่วนของตนให้แก่โจทก์ในราคา 300,000 มาร์กเยอรมัน (Mark) แต่หลังจากทำสัญญาได้ไม่นาน ก็ได้เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจทำให้ค่าเงินตกต่ำกว่าเดิมถึงร้อยละ 80 โจทก์จึงได้นำคดีขึ้นสู่ศาล เพื่อขอให้ศาลสั่งให้จำเลยโอนกรรมสิทธิ์ในราคา 300,000 มาร์กเยอรมัน (Mark) ที่ตกลงกันในขณะทำสัญญา ศาลจึงได้พิพากษาว่า กรณีข้อเท็จจริงนั้นเป็นกรณีพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาได้เปลี่ยนแปลงไป การบังคับตามสัญญาเดิมจะก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่จำเลยเป็นอย่างมาก จึงสั่งให้ปรับข้อสัญญาก่อนการเลิกสัญญาเป็นหุ้นส่วน ซึ่งเทียบได้กับการปรับใช้มาตรา 303”⁴³

บทบัญญัติมาตรา 313 ปรับใช้แก่กรณีได้ว่า จากข้อเท็จจริง การที่จำเลยได้ทำสัญญาขายหุ้นส่วนให้แก่โจทก์ในราคา 300,000 มาร์กเยอรมัน (Mark) ซึ่งหลังจากทำสัญญาได้ไม่นานค่าเงินได้ตกต่ำกว่าเดิมถึงร้อยละ 80 ของ 300,000 มาร์กเยอรมัน (Mark) ในตอนนั้นมีค่าประมาณ 60,000 มาร์กเยอรมัน (Mark) ในช่วงเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ การที่โจทก์ขอให้จำเลยขายหุ้นในราคา 300,000 มาร์กเยอรมัน (Mark) ในช่วง

³⁹ Gerhard Dannemann and Reiner Schulze, German Civil Code Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) Volume I Books 1-3: §§ 1-1296, p 509.

⁴⁰ Gerhard Dannemann and Reiner Schulze, German Civil Code Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) Volume I Books 1-3: §§ 1-1296, pp. 504-505.

⁴¹ เฉลิมวุฒิ ศรีพรหม, “การเลิกสัญญาโดยเหตุของการตกไปแห่งรากฐานนิติกรรม” ใน 60 ปี อาจารย์เงาะ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2558) หน้า 308.

⁴² RGZ 103, 328 II. Civil Senate

⁴³ เฉลิมวุฒิ ศรีพรหม, “การเลิกสัญญาโดยเหตุของการตกไปแห่งรากฐานนิติกรรม,” หน้า 308.

วิกฤตเศรษฐกิจ จึงเป็นกรณีที่ได้ทำสัญญากันแล้ว และพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปในสาระสำคัญ โดยหากคู่สัญญาคาดเห็นกันล่วงหน้าว่าจะเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจขึ้น อาจจะตกลงราคาซื้อขายหุ้นในข้อสัญญาเป็นอย่างอื่น เช่น ตกลงเป็น 1,500,000 มาร์กเยอรมัน (Mark) ซึ่งเป็นราคาที่ปรับขึ้นตามสัดส่วนค่าของเงินช่วงก่อนวิกฤตเศรษฐกิจ จึงต้องด้วยประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา 303 โดยจำเลยผู้ขายหุ้น ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายเกินควรแก่ปกติหากต้องปฏิบัติตามสัญญา สามารถเรียกร้องให้แก่ข้อสัญญาได้

คดีสัญญาซื้อตัวนักฟุตบอล (BGH NJW 1976, 565 III. Civil Senate (III ZR 106/72) Bundesliga -decision)⁴⁴ คดีนี้เกี่ยวกับการทำสัญญาซื้อตัวนักฟุตบอล โดย“โจทก์เป็นสโมสรฟุตบอลได้ทำสัญญากับจำเลยซึ่งเป็นนักฟุตบอล ด้วยค่าตัว 40,000 มาร์กเยอรมัน (Mark) ต่อมานักฟุตบอลคนดังกล่าวได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการรับสินบน จึงได้ถูกห้ามลงเล่นในลีก (League) โจทก์จึงฟ้องคดีโดยอ้างฐานว่าสัญญาดังกล่าวตกเป็นโมฆะ และจำเลยต้องคืนเงินให้แก่โจทก์ ศาลได้พิพากษาให้จำเลยซึ่งเป็นนักฟุตบอลไม่มีสิทธิรับเงิน เนื่องจากเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นพฤติการณ์ที่ทำให้รากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โจทก์จึงมีสิทธิเลิกสัญญา และเรียกเงินคืนได้”⁴⁵

บทบัญญัติมาตรา 313 ปรับใช้แก่กรณีได้ว่า การที่สโมสรฟุตบอลได้ทำสัญญาซื้อตัวนักฟุตบอลด้วยค่าตัว 40,000 มาร์กเยอรมัน (Mark) แต่หลังจากทำสัญญาได้เกิดเหตุการณ์ที่นักฟุตบอลมีส่วนพัวพันกับการรับสินบน จนถูกห้ามไม่ให้ลงแข่ง เป็นกรณีที่คู่สัญญาได้ทำสัญญากันแล้ว แต่หลังจากทำสัญญาได้มีพฤติการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งหากคู่สัญญาคาดเห็นได้ล่วงหน้าก็อาจจะไม่ตกลงเข้าผูกพันทำสัญญากัน จึงต้องด้วยประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา 313 โดยสโมสรซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายเดือดร้อนเกินควรหากต้องปฏิบัติตามสัญญามีสิทธิเลิกสัญญาได้ เนื่องจากการปรับข้อสัญญานั้นเป็นการเดือดร้อนเสียหายเกินควรแก่สโมสร เนื่องจากไม่สามารถให้นักฟุตบอลลงแข่งได้

องค์ประกอบส่วนที่เป็นเหตุของมาตรา 313 มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า รากฐานแห่งสัญญาที่คู่สัญญาได้ตกลงเข้าผูกพันทำสัญญาร่วมกันนั้น หมายถึงรากฐานของสัญญาที่มีได้เป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาของสัญญา และเป็นรากฐานที่คู่สัญญามีความเข้าใจร่วมกันว่าจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ดังนั้น หากเป็นเพียงความเข้าใจของคู่สัญญาเพียงฝ่ายเดียวว่าจะไม่เปลี่ยนแปลง จะไม่ต้องด้วยบทบัญญัติดังกล่าว⁴⁶ ดังตัวอย่างคำพิพากษาทั้งสองคดีข้างต้น ในคดีสัญญาหุ้นส่วน (RGZ 103, 328 II. Civil Senate) คู่สัญญาก็มีความเข้าใจร่วมกันว่าวิกฤตทางเศรษฐกิจไม่เกิดในช่วงเวลาระหว่างการทำสัญญา และการปฏิบัติชำระหนี้ หรือในคดีสัญญาซื้อตัวนักฟุตบอล (BGH NJW 1976, 565 III. Civil Senate (III ZR 106/72)

⁴⁴ BGH NJW 1976, 565 III. Civil Senate (III ZR 106/72) Bundesliga -decision

⁴⁵ เฉลิมวุฒิ ศรีพรหม, “การเลิกสัญญาโดยเหตุของการตกไปแห่งรากฐานนิติกรรม” หน้า 309.

⁴⁶ เฉลิมวุฒิ ศรีพรหม, “การเลิกสัญญาโดยเหตุของการตกไปแห่งรากฐานนิติกรรม” หน้า 307.

Bundesliga – decision) คู่สัญญาที่มีความเข้าใจร่วมกันว่า นักฟุตบอลสามารถลงเล่นในลีกได้จนกว่าจะครบสัญญา

อย่างไรก็ดี หากคู่สัญญาได้มีการกำหนดข้อสัญญาเกี่ยวกับการจัดสรรความเสี่ยงภัยเอาไว้ข้อกำหนดเรื่องการจัดสรรความเสี่ยงภัยว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะรับความเสี่ยงภัยนั้นจะต้องถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนในเนื้อหาของสัญญา ซึ่งข้อกำหนดในสัญญาดังกล่าวจะมีผลยกเว้นการปรับใช้มาตรา 313 เนื่องจากมาตรา 313 วรรคแรก ไม่รวมถึงกรณีคู่สัญญาทั้งสองได้รู้ถึงความเป็นปกติของธุรกิจประเภทที่มีความเสี่ยงเป็นทุนเดิม และคู่สัญญาได้รู้ถึงความเสี่ยงนั้น หรือได้ตกลงกันให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดรับความเสี่ยงภัยนั้นเมื่อเกิดกรณีเหตุการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไป⁴⁷

ในส่วนของวิธีการปรับใช้นั้น มาตรา 313 คู่สัญญาอาจตกลงปรับแก้ข้อสัญญากันเองโดยไม่ต้องใช้มาตรา 313 ก็ได้ หรือหากไม่ปรับใช้ข้อสัญญาเนื่องจากคู่สัญญาต้องการความสัมพันธ์ทางธุรกิจที่ดี ก็ทำได้เช่นกันโดยไม่ต้องนำมาตรา 313 ปรับใช้แก่กรณี อย่างไรก็ตาม หากคู่สัญญาตกลงกันเองไม่ได้ ก็เลือกที่จะใช้สิทธิตามมาตรา 313 ได้ ทั้งนี้ คู่สัญญาฝ่ายที่ได้สิทธิในการปรับแก้ข้อสัญญาสามารถเรียกให้อีกฝ่ายปรับแก้ข้อสัญญาได้ทันที โดยไม่ต้องใช้สิทธิทางศาลโดยให้ศาลพิพากษา ทั้งนี้ ในขั้นตอนของการเจรจาเพื่อปรับแก้ข้อสัญญานั้น หากคู่สัญญาอีกฝ่ายได้ปฏิเสธที่จะปรับแก้ข้อสัญญา คู่สัญญาอีกฝ่ายก็มีสิทธิเลิกสัญญาตามมาตรา 313 วรรคสามได้⁴⁸

กล่าวโดยสรุป มาตรา 313 ซึ่งถูกสังเคราะห์ และตกผลึกจากหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausular Rebus Sic Stantibus) กำหนดให้คู่สัญญาต้องใช้สิทธิในการปรับแก้ข้อสัญญาก่อน ถึงแม้มาตรา 313 จะถูกบัญญัติมาเพื่อเป็นข้อยกเว้นของหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda) แต่การจะเลิกสัญญานั้นเลยก็ไม่อาจทำได้ แต่อย่างไรก็ดี หากการปรับแก้ข้อสัญญาเป็นพันวิสัย หรืออาจจะเป็นที่เดือดร้อนแก่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่ง คู่สัญญาฝ่ายนั้นจึงจะใช้สิทธิเลิกสัญญาได้ตามมาตรา 313 วรรคสาม⁴⁹

3.2 กฎหมายฝรั่งเศส

⁴⁷ Gerhard Dannemann and Reiner Schulze, German Civil Code Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) Volume I Books 1-3: §§ 1-1296, p 508.

⁴⁸ Gerhard Dannemann and Reiner Schulze, German Civil Code Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) Volume I Books 1-3: §§ 1-1296, p 509.

⁴⁹ Gerhard Dannemann and Reiner Schulze, German Civil Code Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) Volume I Books 1-3: §§ 1-1296, p 509.

เมื่อพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปทำให้การปฏิบัติตามสัญญาเป็นไปได้ยากลำบากโดยคู่สัญญาไม่อาจคาดหมายได้ ตามหลักรากฐานแห่งนิติกรรมหรือสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) นักกฎหมายฝรั่งเศสส่วนใหญ่อธิบายสถานการณ์ลักษณะนี้ ภายใต้หลักพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปจนก่อภาระแก่คู่สัญญาเกินกว่าที่ควรความคาดหมาย⁵⁰ (Imprévision)⁵¹

ก่อนการปฏิรูปประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 2016 เมื่อพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปจนก่อภาระให้คู่สัญญาไม่สามารถปฏิบัติตามสัญญาได้ หรือการปฏิบัติตามสัญญาเป็นไปได้ยากลำบาก ศาลแพ่งฝรั่งเศส จะไม่นำหลักพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปจนก่อภาระแก่คู่สัญญาเกินกว่าที่ควรความคาดหมาย (Imprévision) มาปรับใช้ เนื่องจากศาลแพ่งฝรั่งเศสยึดมั่นในการปรับใช้หลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda) อย่างเคร่งครัดยิ่งกว่าการคำนึงถึงหลักสุจริต (Good Faith) ข้อตกลงระหว่างคู่สัญญาที่ได้ตกลงตามหลักเสรีภาพในการแสดงเจตนาได้กลายมาเป็นกฎหมายสำหรับบังคับใช้ทั้งคู่สัญญาและผู้พิพากษา และมีเพียงคู่สัญญาเท่านั้นที่สามารถแก้ไขได้⁵² ตรงกันข้ามกับศาลปกครองแห่งฝรั่งเศสที่นำหลักพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปจนก่อภาระแก่คู่สัญญาเกินกว่าที่ควรความคาดหมาย (Imprévision) มาใช้ในกรณีที่พฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปจนก่อภาระให้คู่สัญญาไม่สามารถปฏิบัติตามสัญญาได้ ในกรณีที่สัญญาเกี่ยวข้องกับประโยชน์สาธารณะ โดยศาลปกครองฝรั่งเศสจะคำนึงถึงความต่อเนื่องของสัญญาและผลกระทบต่อประโยชน์สาธารณะเป็นสำคัญ⁵³ ซึ่งก่อให้เกิดการถกเถียงเป็นอย่างมากในหมู่นักกฎหมายฝรั่งเศสที่ไม่เห็นด้วยกับการไม่นำหลักพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปจนก่อภาระแก่คู่สัญญาเกินกว่าที่ควรความคาดหมาย (Imprévision) มาปรับใช้กับสัญญาทางแพ่ง

ต่อมาปี ค.ศ. 2015 ฝ่ายนิติบัญญัติของฝรั่งเศสได้ออกกฎหมายหมายเลข 2015-177 ฉบับลงวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2015 (Loi n° 2015-177 Du 16 Février 2015) ซึ่งให้อำนาจอธิปไตยในการปรับปรุงและพัฒนาประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสเล่มที่ 3 (Livre III Of The Code Civil) ซึ่งรวมถึงการกำหนดข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของสัญญาระหว่างคู่สัญญาและต่อบุคคลที่สาม โดยการรับรองสิทธิในการปรับข้อสัญญาของคู่สัญญาในกรณีที่พฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปโดยไม่อาจคาดหมายได้⁵⁴ ในระยะ

⁵⁰ กิตติศักดิ์ ปรกติ, หลักสุจริต และเหตุเหนือความคาดหมายในการชำระหนี้ในระบบกฎหมายเยอรมัน ฝรั่งเศส แองโกลอเมริกันและไทย, หน้า 187.

⁵¹ Tobias Lutz, *The French Contract Law Reform: a Source of Inspiration? Introducing Imprévision into French Contract Law - A Paradigm Shift in Comparative Perspective*, (England: Cambridge University Press, 2016), p 95.

⁵² Ibid p 98.

⁵³ กิตติศักดิ์ ปรกติ, หลักสุจริต และเหตุเหนือความคาดหมายในการชำระหนี้ในระบบกฎหมายเยอรมัน ฝรั่งเศส แองโกลอเมริกันและไทย, หน้า 160.

⁵⁴ Légifrance, LOI n° 2015-177 du 16 février 2015 relative à la modernisation et à la simplification du droit et des procédures dans les domaines de la justice et des affaires intérieures (1),

เริ่มแรกฝ่ายนิติบัญญัติของฝรั่งเศสได้นำหลักพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปจนก่อภาระแก่คู่สัญญาเกินกว่าที่ควรความคาดหมาย (Imprévision) มาร่างในบทบัญญัติมาตรา 1196 ของร่างพระราชบัญญัติ (The Corresponding Projet D'ordonnance) ซึ่งเกิดขึ้นจากความต้องการของฝ่ายนิติบัญญัติฝรั่งเศสในการสร้างสมดุลให้กับหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda) และความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะของกฎหมาย (The Legal Certainty) ในอีกแง่มุมหนึ่ง คือ การเสนอแนวคิดเพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างสัญญาและความเป็นธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานของข้อยกเว้นหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda) ผ่านการนำหลักพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปจนก่อภาระแก่คู่สัญญาเกินกว่าที่ควรความคาดหมาย (Imprévision) มาบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส⁵⁵ ภายหลังผ่านการถกเถียง วิพากษ์วิจารณ์แก่ปรับปรุงแก้ไขร่างบทบัญญัติมาตรา 1196 ที่ปรากฏในร่างพระราชบัญญัติ (The Corresponding Projet D'ordonnance) ในที่สุดปี ค.ศ. 2016 เกิดการปฏิรูปประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส ทำให้ร่างบทบัญญัตินี้ดังกล่าวได้ถูกบัญญัติอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส (French Civil Code 2016) มาตรา 1195 ความว่า⁵⁶

“เมื่อพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปโดยคู่สัญญามีอาจคาดหมายได้ในขณะที่สัญญาถูกทำขึ้น ทำให้การปฏิบัติการชำระหนี้ของคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเป็นไปได้ยากลำบาก ซึ่งคู่สัญญาฝ่ายนั้นไม่อาจยอมรับความเสี่ยงเช่นนั้นได้ ในการนี้คู่สัญญาฝ่ายดังกล่าวอาจร้องขอให้คู่สัญญาอีกฝ่าย หนึ่งเข้าเจรจาเพื่อเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาได้ โดยคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งยังคงมีหน้าที่ต้องปฏิบัติการ ชำระหนี้ในระหว่างการเจรจา

หากการเจรจาถูกปฏิเสธหรือล้มเหลว คู่สัญญาอาจตกลงกันเพื่อเลิกสัญญาตามวันเวลา และเงื่อนไขที่คู่สัญญาร่วมกันกำหนด หรือคู่สัญญาอาจตกลงร่วมกันเพื่อขอให้ศาลปรับข้อสัญญาก็ได้

Légifrance, 15 February 2015, accessed August 25, 2024,

<https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000030248562/>

⁵⁵ Tobias Lutzi The French Contract Law Reform: A Source of Inspiration? Introducing Imprévision into French Contract Law - A Paradigm Shift in Comparative Perspective, p 98.

⁵⁶ French Civil Code 2016 Art. 1195 “If a change of circumstances that was unforeseeable at the time of the conclusion of the contract renders performance excessively onerous for a party who had not accepted the risk of such a change, that party may ask the other contracting party to renegotiate the contract. The first party must continue to perform his obligations during renegotiation.

In the case of refusal or the failure of renegotiations, the parties may agree to terminate the contract from the date and on the conditions which they determine, or by a common agreement ask the court to set about its adaptation. In the absence of an agreement within a reasonable time, the court may, on the request of a party, revise the contract or put an end to it, from a date and subject to such conditions as it shall determine.”

กรณีที่คู่สัญญาไม่อาจตกลงกันได้ภายในระยะเวลาที่เหมาะสม คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด อาจร้องขอให้ศาลปรับปรุงสัญญาหรือเลิกสัญญาตามวันเวลาและเงื่อนไขที่ศาลกำหนดก็ได้”

บทบัญญัติมาตรา 1195 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสข้างต้นแสดงให้เห็นว่าฝ่ายนิติบัญญัติแห่งฝรั่งเศสได้นำหลักพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปจนก่อภาระแก่คู่สัญญาเกินกว่าที่ควรความคาดหมาย (Imprévision) มาบัญญัติในรูปแบบลายลักษณ์อักษรเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์ของหลักการดังกล่าวและลำดับสิทธิของคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งและคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย กรณีที่พฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปทำให้การปฏิบัติตามสัญญาเป็นไปได้ยากลำบากโดยคู่สัญญาไม่อาจคาดหมายได้ ตามหลักรากฐานแห่งนิติกรรมหรือสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) โดยมาตรา 1195 กำหนดหลักเกณฑ์ของหลักพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปจนก่อภาระแก่คู่สัญญาเกินกว่าที่ควรความคาดหมาย (Imprévision) ไว้ 3 ประการ ดังนี้⁵⁷

ประการแรก พฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปโดยคู่สัญญาไม่อาจคาดหมาย (An Unforeseeable Change In Circumstances) กล่าวคือ ต้องมีข้อเท็จจริงว่ามีพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปเกิดขึ้นภายหลังจากคู่สัญญาเข้าทำสัญญา เช่น การบังคับใช้กฎหมายเปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ภาวะสงคราม เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ เป็นต้น โดยที่ขณะทำสัญญาคู่สัญญาไม่อาจคาดหมายได้ว่าพฤติการณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้น

ประการสอง การปฏิบัติภาระหนี้ของคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเป็นไปอย่างยากลำบาก (Excessively Onerous Performance) กล่าวคือ พฤติการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ นอกจากคู่สัญญาไม่อาจคาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้น พฤติการณ์ดังกล่าวยังต้องส่งผลให้เกิดความยากลำบากในการปฏิบัติตามสัญญาหรือก่อภาระเกินสมควรแก่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมักเกิดขึ้นในรูปแบบที่เป็นรูปธรรม เช่น ภาระทางการเงินที่สูงขึ้น หรือการเสื่อมมูลค่าทางเศรษฐกิจ เป็นต้น โดยความยากลำบากหรือภาระเกินสมควรนี้แตกต่างออกไปตามลักษณะของสัญญา

ประการสุดท้าย คู่สัญญานั้นไม่อาจยอมรับความเสี่ยงเช่นนั้นได้ (No Acceptance Of The Risk Of Such A Change) กล่าวคือ คู่สัญญาฝ่ายที่เกิดความยากลำบากในการปฏิบัติภาระหนี้สินนั้น ต้องไม่ได้ยอมรับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นเพราะพฤติการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจนหรือโดยปริยาย เช่น การตกลงในข้อสัญญาอย่างชัดเจนว่า คู่สัญญาจะต้องรับผิดชอบในการชำระหนี้แม้จะเกิดพฤติการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในอนาคตอันส่งผลให้การชำระหนี้เป็นไปอย่างยากลำบาก

⁵⁷ Solène Rowan, *The new French law of contract*, (England: Oxford University Press, 2022), pp. 183–184.

หากครบหลักเกณฑ์ทั้ง 3 ประการ มาตรา 1195 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสกำหนดลำดับสิทธิแก่คู่สัญญาดังต่อไปนี้⁵⁸

สิทธิลำดับแรก คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งสามารถร้องขอให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเข้าเจรจาเพื่อเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาได้ (Renegotiation) กล่าวคือ ตามบทบัญญัติมาตรา 1195 วรรคหนึ่ง เมื่อพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปโดยคู่สัญญามีโอกาสคาดหมายได้ในขณะที่สัญญาถูกทำขึ้น ทำให้การปฏิบัติการชำระหนี้ของคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเป็นไปได้ยากลำบาก ให้สิทธิลำดับแรกแก่คู่สัญญาฝ่ายที่ต้องเผชิญกับความยากลำบากในการชำระหนี้สามารถเสนอให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเข้าเจรจาเพื่อเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาให้อยู่ในวิสัยที่คู่สัญญาฝ่ายที่ต้องเผชิญกับความยากลำบากสามารถปฏิบัติการเพื่อชำระหนี้ได้ภายใต้ความพึงพอใจของคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย ทั้งนี้ ระหว่างการเจรจาสัญญาระหว่างคู่สัญญายังคงสามารถบังคับใช้ได้ คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งยังคงต้องปฏิบัติการชำระหนี้ หากการชำระหนี้ยังคงอยู่ในวิสัยที่สามารถกระทำได้

สิทธิลำดับที่สอง คู่สัญญาสามารถตกลงกันยกเลิกสัญญาหรือร้องขอให้ศาลปรับปรุงแก้ไขข้อสัญญาได้ (Termination Or Judicial Revision By Common Agreement) กล่าวคือ หากการร้องขอเพื่อเจรจาถูกปฏิเสธหรือการเจรจาล้มเหลว ตามมาตรา 1195 วรรคสอง เปิดโอกาสให้คู่สัญญาตกลงร่วมกันเลิกสัญญาภายในวันเวลาและเงื่อนไขที่คู่สัญญากำหนด ซึ่งเป็นหลักการทั่วไปที่ได้รับการยอมรับว่าคู่สัญญาสามารถตกลงกันยกเลิกสัญญาได้ตลอดเวลา หรือคู่สัญญาอาจตกลงร่วมกันร้องขอให้ศาลปรับปรุงแก้ไขข้อสัญญาก็ได้

สิทธิลำดับสุดท้าย คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งร้องขอให้ศาลเลิกสัญญาหรือปรับปรุงแก้ไขข้อสัญญา (Judicial Termination Or Revision By Unilateral Request) กล่าวคือ กรณีที่คู่สัญญาไม่อาจตกลงกันได้ภายในระยะเวลาที่เหมาะสม มาตรา 1195 วรรคสอง เปิดโอกาสให้คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งสามารถร้องขอให้ศาลปรับปรุงแก้ไขข้อสัญญาหรือเลิกสัญญาตามวันเวลาและเงื่อนไขที่ศาลกำหนดก็ได้

ตัวอย่างของคำวินิจฉัยของศาลฝรั่งเศสที่นำมาตรา 1195 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสมาตัดสิน ปรากฏอยู่ในคดีกระเบื้องเซรามิก (Ceramic Tiles Case) เป็นกรณีของคู่สัญญาตกลงขายกระเบื้องเซรามิก ต่อมาเกิดพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปคือการระบาดของไวรัสโควิด-19 และสงครามในประเทศยูเครน โดยคู่สัญญาไม่อาจคาดหมายได้ว่าพฤติกรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้น ทำให้คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเกิดปัญหาทางการเงินจึงไม่สามารถชำระราคากระเบื้องเซรามิกได้ คู่สัญญาฝ่ายนี้จึงใช้สิทธิเจรจาต่อคู่สัญญา แต่การเจรจาไม่ประสบความสำเร็จ คู่สัญญาจึงใช้สิทธิร้องขอให้ศาลการค้าปารีส (The Paris Commercial Court) แก้ไขสัญญา ต่อมาวันที่ 14 ธันวาคม 2563 ศาลการค้าปารีส (The Paris Commercial Court) ได้ใช้มาตรา 1195 ของประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสตัดสินคดีนี้ว่า เนื่องจากสถานการณ์ที่ไม่คาดคิดซึ่งเกิดจากการระบาดของไวรัสโควิด-19 และสงครามในประเทศยูเครนทำให้คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเกิดความ

⁵⁸ Ibid p 185.

ลำบากทางการเงินเป็นอย่างมาก สัญญาจึงควรถูกยกเลิก แม้ว่าคู่สัญญาจะขอให้ศาลแก้ไขข้อสัญญาเป็นหลักก็ตาม⁵⁹

กล่าวโดยสรุป หากพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปโดยคู่สัญญาไม่อาจคาดหมายได้ ทำให้การปฏิบัติการชำระหนี้ของคู่สัญญาเป็นไปได้ยาก ตามหลักรากฐานแห่งนิติกรรมหรือสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula rebus sic Stantibus) ปัจจุบันกฎหมายฝรั่งเศสได้นำหลักพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปจนก่อภาระแก่คู่สัญญาเกินกว่าที่ควรความคาดหมาย (Imprévision) มาบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสมาตรา 1195 โดยมีหลักเกณฑ์ 3 ประการ ได้แก่ (1) พฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปโดยคู่สัญญาไม่อาจคาดหมาย (2) คู่สัญญาสามารถตกลงกันยกเลิกสัญญาหรือร้องขอให้ศาลปรับปรุงแก้ไขข้อสัญญาได้ และ (3) คู่สัญญาฝ่ายนั้นไม่อาจยอมรับความเสี่ยงเช่นนั้นได้ อีกทั้ง กรณีที่ครบหลักเกณฑ์ที่มาตรา 1195 กำหนดทั้ง 3 ประการ ในมาตราเดียวกันยังกำหนดลำดับการใช้สิทธิของคู่สัญญา 3 ลำดับ ดังนี้ (1) คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งสามารถร้องขอให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเข้าเจรจาเพื่อเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาได้ (2) คู่สัญญาสามารถตกลงกันยกเลิกสัญญาหรือร้องขอให้ศาลปรับปรุงแก้ไขข้อสัญญาได้ (3) คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งร้องขอให้ศาลเลิกสัญญาหรือปรับปรุงแก้ไขข้อสัญญา

3.3 กฎหมายอังกฤษ

หลักกฎหมายอังกฤษนั้น ไม่มีข้อความคิดว่าด้วยหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus)⁶⁰ ดังนั้นหากหลังจากที่คู่สัญญาได้ทำการตกลงทำสัญญาขึ้นมาแล้ว หากต่อมามีเหตุการณ์ที่ไม่อาจคาดหมายเกิดขึ้น (Supervening Event) หลักกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) ของประเทศอังกฤษที่จะนำมาปรับใช้ คือ หลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration)⁶¹ ซึ่งเป็นหลักกฎหมายดั้งเดิมตามระบบคอมมอนลอว์ (Common Law) ที่พัฒนามาจากหลักความรับผิดชอบต่อการชำระหนี้ตามสัญญา (Absolute Contractual Obligation)⁶² กล่าวคือ เริ่มแรกตามหลักกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) ของประเทศอังกฤษก่อนปี ค.ศ. 1863 ถือหลักที่ว่า เมื่อบุคคลเข้าทำสัญญาแล้วจะต้องผูกพันที่จะรับผิดชอบ

⁵⁹ Jean-Sébastien Bazille and Clara Giordano, *The Impact of Armed Conflicts on Commercial Disputes: Recent Developments in France*, International Bar Association, 4 April 2024 accessed 30 August 2024 <https://www.ibanet.org/the-impact-of-armed-conflicts-on-commercial-disputes-France>

⁶⁰ Hannes Rosler, "Hardship in German Codified Private Law-In Comparative Perspective to English French and International Contract Law," *European review of Private law*. vol. 15 pp. 483, 497 (2007).

⁶¹ พินัย ณ นคร, "หลักกฎหมายอังกฤษเกี่ยวกับเหตุที่ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติการชำระหนี้ตาม สัญญาได้อีกต่อไป : ผลกระทบจากวิกฤติทางเศรษฐกิจ," *วารสารนิติศาสตร์*. ฉบับที่ 1 หน้า 137 (2545).

⁶² โปรดดู *Paradine v. Jane* (1647), *Aleyn* 26.

ในการชำระหนี้ตามสัญญานั้น แม้การปฏิบัติการชำระหนี้จะเป็นพันธียหรือไม่สามารถปฏิบัติได้ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลที่ตนไม่ต้องรับผิดชอบก็ตาม คู่สัญญาที่ไม่อาจจะยกขึ้นมาเป็นข้ออ้างเพื่อให้ตนเองหลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามสัญญาได้เลย เว้นแต่ว่าได้กำหนดในข้อสัญญากันอย่างชัดแจ้งจึงสามารถหลุดพ้นจากการปฏิบัติการชำระหนี้ตามสัญญาได้ ซึ่งหลักความรับผิดชอบเด็ดขาดในการชำระหนี้ตามสัญญา (Absolute Contractual Obligation) หลักดังกล่าวนี้เป็นหลักที่ศาลได้วางไว้ในคดี *Paradine v. Jane* (1647)⁶³ ซึ่งเป็นบรรทัดฐานให้คดีหลัง ๆ ในการยึดถือแนวทางนี้ เช่น *Budgett & Co. v. Binnington & Co.* [1891]⁶⁴ ซึ่งศาลพิพากษาว่า ผู้รับเหมาก่อสร้างไม่อาจอ้างได้ว่าตนหลุดพ้นจากการชำระหนี้เนื่องจากคนงานนัดหยุดงาน⁶⁵ และในคดี *Bottoms v. York Corp* (1892)⁶⁶ ผู้รับเหมาก่อสร้างบ้านไม่อาจอ้างได้ว่าตนหลุดพ้นจากการชำระหนี้เนื่องจากความบกพร่องของพื้นที่ทำให้ตนไม่อาจปฏิบัติตามสัญญาได้

ศาลอังกฤษได้สร้างหลักขึ้นมาที่เรียกว่าหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ขึ้นมาเพื่อคลายความเคร่งครัดของหลักความรับผิดชอบเด็ดขาดในการชำระหนี้ตามสัญญา โดยศาลให้คู่สัญญาฝ่ายที่มีหน้าที่ปฏิบัติการชำระหนี้หลุดพ้นจากการปฏิบัติการชำระหนี้ขึ้นได้ถ้ามีเหตุอันไม่อาจคาดหมายได้เกิดขึ้น (Supervening Events) และเป็นผลให้การปฏิบัติการชำระหนี้ไม่สามารถกระทำได้อีกต่อไป ดังนั้นในกรณีที่ทรัพย์สินตามสัญญาถูกทำลายไปโดยสิ้นเชิงภายหลังจากที่ได้มีการทำสัญญา สัญญาก็จะสิ้นผลโดยเหตุของหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) โดยมีบรรทัดฐานมาจากคดี *Taylor v. Caldwell* (1863)⁶⁷ เป็นคดีเกี่ยวกับการเช่าโรงละครจัดงานแสดงคอนเสิร์ต แต่ต่อมาโรงละครถูกไฟไหม้ โดยศาลได้หลักในคดีนี้ว่า การชำระหนี้ที่กลายเป็นพันธียอันเนื่องมาจากการไม่มีอยู่ของบุคคลหรือทรัพย์สิน มีผลให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ ซึ่งเป็นการตัดสินให้สัญญาสิ้นสุดลงด้วยเหตุของข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration)

เงื่อนไขในการปรับใช้หลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ประการแรก คือ การอันเป็นพันธีย (Impossibility)⁶⁸ กล่าวคือ สัญญาอาจจะระงับลงโดยผลของข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ได้ หากวัตถุแห่งสัญญาไม่มีอยู่แล้ว ซึ่งอาจเกิดขึ้นในการที่ทรัพย์สินเฉพาะสิ่งซึ่งเป็นวัตถุแห่งการชำระหนี้ เช่น การที่โรงละครเสียหายโดยสิ้นเชิงในคดี *Taylor v. Caldwell*

⁶³ *Paradine v. Jane* (1647) Aley 26

⁶⁴ *Budgett & Co. v. Binnington & Co.* [1891] 1 Q.B. 35

⁶⁵ พินัย ณ นคร, “หลักกฎหมายอังกฤษเกี่ยวกับเหตุที่ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติการชำระหนี้ตาม สัญญาได้อีกต่อไป : ผลกระทบจากวิกฤติทางเศรษฐกิจ,” หน้า 138.

⁶⁶ *Bottoms v. York Corp* (1892) 2 Hudson’s BC (4th edn.) 208

⁶⁷ *Taylor v. Caldwell* (1863) 3 B.&S. 826.

⁶⁸ Ewan Mckendrick, **English Private Law**, Andrew Burrows ed, 3 Edition. (England: Oxford University Press, 2013) pp. 602-604.

(1863) เว้นแต่ การสูญหายหรือเสียหายดังกล่าว ตกอยู่ภายใต้กฎการโอนความเสี่ยงภัย (Passing Of Risk) นอกจากนี้ ในสัญญาจ้างแรงงาน สัญญาตัวแทนหรือสัญญาอื่นใดที่ต้องใช้ความสามารถเฉพาะตัวของบุคคล สัญญาเป็นอันระงับไปโดยเหตุที่บุคคลนั้นเสียชีวิตกลายเป็นผู้พิการ หรือการจะให้ปฏิบัติการชำระหนี้ต่อไป อาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพอย่างร้ายแรง รวมไปถึงสัญญาให้บริการที่ผู้เป็นลูกหนี้ถูกคุมขังหรือถูกเกณฑ์ เข้าไปเป็นทหารจนเป็นเหตุให้การชำระหนี้ไม่อาจสมประสงค์ของคู่สัญญาได้อีกต่อไปด้วย อีกทั้ง การที่ผู้ขายไม่สามารถเข้าถึงแหล่งที่มาสินค้าโดยสิ้นเชิง ไม่ว่าโดยผลของภัยพิบัติทางธรรมชาติหรือโดยผลของ สงคราม ในกรณีที่สัญญาซื้อขายสินค้าที่มีระบุแหล่งที่มาสินค้าโดยชัดแจ้ง (Specified Source) อีกทั้ง สัญญาอาจจะระงับลงได้ด้วยเหตุที่วิธีการชำระหนี้ที่ระบุไว้นั้นเป็นการอันพันวิสัย เว้นแต่ คู่สัญญามีความ ประสงค์ที่จะใช้วิธีอื่นในการชำระหนี้ทดแทนกัน ในกรณีที่คู่สัญญาไม่ได้ประสงค์จะใช้วิธีการดังกล่าวเป็น การอันเฉพาะอย่างยิ่ง

การสิ้นผลของสัญญาโดยหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) มิใช่เพียง แค่กรณีที่มีการชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัย (Impossibility) เท่านั้น แต่รวมถึงกรณีที่คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายได้มีการตกลงกันหรือมีความเข้าใจกันในเรื่องที่เป็นรากฐานสำคัญของสัญญา แต่ต่อมาได้เกิดเหตุการณ์ที่ไม่อาจ คาดหมายได้ขึ้น (Supervening Events) แม้การชำระหนี้ดังกล่าวจะไม่กลายเป็นการพันวิสัย ที่จะปฏิบัติการชำระหนี้ได้ แต่หากเหตุการณ์ที่เหนือความคาดหมายทำให้การปฏิบัติการชำระหนี้ของ คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่มีประโยชน์ต่อคู่สัญญาอีกฝ่ายแล้วอีกต่อไปแล้ว หรือการปฏิบัติการชำระหนี้ นั้นแตกต่างไปจากความประสงค์ร่วมกันของคู่สัญญาในสาระสำคัญ สัญญาจะระงับลงด้วยเหตุข้อขัดข้อง ร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ซึ่งในการพิจารณานั้นศาลจะพิจารณาถึงเจตนาหรือ ความประสงค์ร่วมกันของคู่สัญญาเป็นสำคัญ ตัวอย่างคดี เช่น การเช่าห้องเพื่อชมขบวนพิธีฉลองการขึ้น ครองราชย์ของกษัตริย์ แต่ต่อมาพิธีดังกล่าวได้ถูกเลื่อนไป ในคดี *Krell v. Henry* [1903] จะเห็นได้ว่า วัตถุประสงค์ของสัญญาคือการเช่าห้องเพื่อชมขบวนพิธีฉลองการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ แต่ต่อมาพิธี ดังกล่าวได้ถูกเลื่อนไป ทำให้แม้จะเช่าห้องต่อผู้เช่าก็ไม่สามารถรับชมขบวนพิธีฉลองการขึ้นครองราชย์ของ กษัตริย์ ซึ่งเป็นความประสงค์ร่วมกันของคู่สัญญาในสาระสำคัญ ส่งผลทำให้การปฏิบัติการชำระหนี้ของ คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่มีประโยชน์ต่อคู่สัญญาอีกฝ่ายแล้วอีกต่อไปแล้ว หรือการปฏิบัติการชำระหนี้ นั้นแตกต่างไปจากความประสงค์ร่วมกันของคู่สัญญาในสาระสำคัญ สัญญาดังกล่าวจึงสิ้นผลโดยหลัก ข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) หรือเช่าเรือเพื่อขนชาวฝรั่งเศสกลับประเทศแต่ ต่อมาเรือที่เช่าถูกยึดไม่สามารถขนชาวฝรั่งเศสได้ ในคดี *Tatem Ltd. v. Gamboa* [1939] ซึ่งทั้งสองกรณี นั้นเป็นกรณีแตกต่างจาก คดี *Herne Bay Steam Boat v. Hutton* [1903] ซึ่งมีข้อพิพาทเกี่ยวกับสัญญา เช่าเรือโดยระบุในข้อสัญญาว่า เป็นการเช่าเรือเพื่อชมพิธีตรวจกองเรือหลวงและเพื่อนำผู้โดยสารล่องเรือชม กองเรือ อย่างไรก็ตาม พิธีตรวจกองเรือได้ถูกยกเลิกไป แต่ยังสามารถใช้เรือนำผู้โดยสารชมกองเรือได้อยู่

ศาลพิพากษาว่า สัญญาไม่สิ้นสุดตามหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) โดยเจตนาหรือความประสงค์ร่วมกันของคู่สัญญานั้นอาจมิได้ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร แต่อาจเป็นข้อสันนิษฐานหรือเป็นที่เข้าใจได้ว่าคู่สัญญา มีความประสงค์ร่วมกัน จากกรณีที่ว่ามาข้างต้นเป็นหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ในกรณีที่เป็นการเสียไปซึ่งวัตถุประสงค์ (Frustration Of Purpose)⁶⁹

ความยากลำบากในการชำระหนี้ (Impracticability)⁷⁰ เป็นอีกเงื่อนไขกรณีที่ทำให้เกิดการสิ้นสุดของสัญญาโดยหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) กล่าวคือ แม้ว่าการชำระหนี้จะมีได้กลายเป็นพันวิสัย แต่หากการให้ลูกหนี้ปฏิบัติการชำระหนี้ต่อไปจะก่อให้เกิดภาระอย่างยิ่งในบางกรณีอาจทำให้สัญญาระงับโดยเหตุข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ได้หากเหตุนอกเหนือความคาดหมายทำให้การชำระหนี้ขึ้นเกิดการล่าช้าและทำให้ค่าใช้จ่ายสูงขึ้น แต่ไม่รวมถึงความยากลำบากในการชำระหนี้โดยแท้ (Pure Impracticability) ซึ่งมีใช้กรณีหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ตามหลักกฎหมายอังกฤษ เช่น กรณีเงินเฟ้อหรือความผันผวนของค่าเงิน เป็นต้น ตัวอย่างคดี Universal Corporation v. Fiveways Properties Ltd. [1978] โดยศาลพิพากษาว่าการที่คู่สัญญาประสบปัญหาทางการเงินและไม่มีเงินเพียงพอที่จะ ชำระหนี้ตามสัญญาได้ไม่เป็นเหตุให้สัญญาสิ้นสุดโดยเหตุของหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ซึ่งหากเป็นกรณีดังกล่าวต้องนำหลักกฎหมายเกี่ยวกับการชำระหนี้ที่เป็นไปอย่างยากลำบากหรือการชำระหนี้ที่เป็นภาระหนักเกินควรแก่คู่สัญญา (Hardship) ซึ่งเป็นลักษณะของการชำระหนี้หนึ่งซึ่งการชำระหนี้ยังสามารถปฏิบัติการชำระหนี้ได้แต่เนื่องจากมีเหตุการณ์บางอย่างเข้ามาแทรกแซงภายหลังจากการทำสัญญาทำให้เกิดความยากลำบากในการชำระหนี้หรือมีการเปลี่ยนแปลงสภาวะบางอย่างทำให้การปฏิบัติตามสัญญานั้นเป็นเรื่องที่ยากขึ้นหรือเกิดค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นแต่ยังคงเป็นไปได้ที่จะปฏิบัติตามสัญญานั้นแม้ว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะเผชิญกับภาระทางการเงินหรือความไม่สะดวกที่เพิ่มขึ้นก็ตาม

อีกทั้ง ในกรณีที่การปฏิบัติการตามสัญญาเป็นไปไม่ได้เนื่องจากกฎหมายในภายหลังมีการเปลี่ยนแปลงซึ่งกระทบต่อรากฐานแห่งสัญญา หรือ กฎหมายใหม่ห้ามการปฏิบัติการบางอย่างตามสัญญา⁷¹

⁶⁹ นางสาวอรุณทัย ไทยสวัสดิ์, ผลกระทบจากวิกฤติทางเศรษฐกิจต่อการปฏิบัติการชำระหนี้ในสัญญาซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศ (วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560), หน้า 69.

⁷⁰ ญัตติพิชา วโรตมอธิตพัฒน์ และคณะ, “มาตรการทางกฎหมายไทยเกี่ยวกับการชำระหนี้ที่เป็นภาระหนักเกินควรแก่คู่สัญญา,” วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ฉบับที่ 1 หน้า 233, 234-235 (2567).

⁷¹ Jack Beatson and others, *Anson's law of Contract*, 29th edn, (England: Oxford University Press, 2010) p 483.

ก็เป็นเหตุให้เกิดการสิ้นผลของสัญญาโดยหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) เช่นกัน ซึ่งเป็นกรณีที่เกิดจากความไม่ชอบด้วยกฎหมาย (Illegality)

กล่าวโดยสรุป หลักกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) ว่าด้วยหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) มีสาระสำคัญ คือ “เมื่อมีเหตุการณ์ที่ทำให้คู่สัญญาฝ่ายที่ต้องปฏิบัติการใดเพื่อชำระหนี้ตามสัญญาไม่สามารถที่จะปฏิบัติการชำระหนี้ได้อีกต่อไป หรือทำให้การกระทำเพื่อปฏิบัติการชำระหนี้ตามสัญญาต่อไปนั้นกลับกลายเป็นสิ่งที่แตกต่างไปจากสิ่งที่คู่สัญญาประสงค์อย่างมาก สัญญานั้นจะสิ้นผลและคู่สัญญาเป็นอันหลุดพ้นจากการปฏิบัติการตามสัญญา”⁷²

เมื่อก้าวถึงผลของหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) นั้นสามารถแบ่งได้หลัก 2 หลักใหญ่ กล่าวคือ ตามหลักคอมมอนลอว์ (Common Law) แต่เดิม เมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่อาจคาดคิดและทำให้การปฏิบัติตามสัญญาไม่สามารถกระทำได้อีกต่อไป (Frustrating Event) หรือการปฏิบัติตามสัญญาจะเป็นการแตกต่างไปจากความประสงค์ร่วมกันของคู่สัญญาโดยสิ้นเชิงสัญญาจะสิ้นสุดลงทันที (Automatic Termination) แต่มีผลเป็นการหลุดพ้นจากหนี้ในอนาคต (De Future) เท่านั้น ดังนั้น คู่สัญญาฝ่ายที่ต้องชำระค่าตอบแทนในหนี้ที่สิ้นสุดลงด้วยเหตุของหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ถ้าหนี้นั้นได้ถึงกำหนดชำระแล้ว (Due) คู่สัญญานั้นยังคงมีความผูกพันในหนี้ดังกล่าวอยู่ กล่าวคือ ต้องชำระค่าตอบแทนต่อไป และเงินที่ได้ชำระไปแล้วก่อนที่สัญญาจะสิ้นสุดลงก็ไม่สามารถเรียกคืนได้ ยกเว้น หนี้ที่ต้องชำระยังไม่ถึงกำหนด ตัวอย่างคดีที่นำหลักนี้มาปรับใช้ คือ คดี Chandler v. Webster [1904]⁷³ ซึ่งข้อเท็จจริงปรากฏว่ามีการเช่าสถานที่เพื่อดูขบวนเสด็จในพิธีขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์และผู้ให้เช่ากำหนดให้ผู้เช่าชำระค่าเช่าในวันที่ทำสัญญาเลย แม้แต่มาขบวนถูกยกเลิกไปและสัญญาเป็นอันสิ้นผลโดยเหตุแห่งข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) แต่กรณีนี้ผู้เช่าไม่สามารถเรียกคืนค่าเช่าที่ได้ชำระไปแล้วคืนได้ เพราะถือว่าหนี้ส่วนนั้นถึงกำหนดชำระแล้ว มิใช่หนี้ในอนาคต

ต่อมาผู้พิพากษา (House of Lords) ได้วางหลักใหม่ในคดี Fibrosa Spolka Akcyjna v. Fairbairn, Lawson, Combe, Barbour Ltd [1942] โดยศาลได้นำหลักความล้มเหลวของหลักสิ่งตอบแทน (Total Failure of Consideration) มาปรับใช้กับคดี Fibrosa Spolka Akcyjna v. Fairbairn Lawson Combe Barbour Ltd. [1942]⁷⁴ ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้เป็นหลักที่มีสาระสำคัญว่า “หากใน

⁷² พินัย ญ นคร, “หลักกฎหมายอังกฤษเกี่ยวกับเหตุที่ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติการชำระหนี้ตาม สัญญาได้อีกต่อไป : ผลกระทบจากวิกฤติทางเศรษฐกิจ,” หน้า 183.

⁷³ Chandler v. Webster [1904], 1 KB 493.

⁷⁴ Fibrosa Spolka Akcyjna v. Fairbairn Lawson Combe Barbour Ltd. [1942] A.C. 32; (1942) 2 All E.R. 122

กรณีที่ผู้ชำระเงินนั้นมิได้อะไรตอบแทนเลยสามารถเรียกเงินดังกล่าวคืนได้ แต่หากได้รับอะไรซึ่งเป็นสิ่งตอบแทนแล้วไม่สามารถเรียกเงินดังกล่าวคืนได้ เว้นแต่ กรณีที่เงินที่ชำระไปมีมูลค่ามากกว่ามูลค่าของสิ่งตอบแทนอย่างมาก”⁷⁵ ถึงแม้หลักนี้จะดูเหมือนว่าให้ความเป็นธรรมแก่คู่สัญญา แต่ในบางกรณีนี้อาจไม่สามารถนำหลักนี้มาใช้ได้อย่างยุติธรรม กล่าวคือ หากเป็นกรณีการส่งมอบหรือจัดให้ซึ่งสินค้าหรือบริการ เช่น ในคดี *Appleby v. Myers* (1867) ซึ่งคู่สัญญาได้ทำการเข้าไปติดตั้งเครื่องจักรในโรงงานกำหนดชำระหนี้กันเมื่อติดตั้งเสร็จ แต่ต่อมาปรากฏว่าโรงงานโดนไฟไหม้เสียหายโดยสิ้นเชิง ทำให้สัญญานั้นสิ้นสุดลงโดยเหตุขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) แต่ในข้อเท็จจริงปรากฏว่าเครื่องจักรบางส่วนนั้นได้ติดตั้งเรียบร้อยแล้ว ศาลมีคำพิพากษาในคดีดังกล่าวว่า ผู้รับจ้างติดตั้งไม่มีสิทธิได้รับชำระเงินเพราะสัญญานั้นได้กำหนดว่าจะชำระหนี้เงินต่อเมื่อติดตั้งเครื่องจักรเสร็จทั้งหมดซึ่งเป็นสาระสำคัญ และในกรณีดังกล่าวไม่สามารถนำหลักที่เกี่ยวข้องกับการคืนทรัพย์สินตามหลักกฎหมายแพ่ง (Restitution)⁷⁶

ผลประการต่อมาของการสิ้นสุดของสัญญาโดยเหตุขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) คือ ผลตามกฎหมายลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นผลมาจากความไม่ยุติธรรมข้างต้นเป็นเหตุให้ฝ่ายนิติบัญญัติคือรัฐสภาจึงได้ออกกฎหมายลายลักษณ์อักษรขึ้นมาฉบับหนึ่ง คือ พระราชบัญญัติข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมายในสัญญา ค.ศ. 1943 (Law Reform (Frustrated Contracts) Act 1943) เพื่อลดช่องโหว่และความไม่ยุติธรรมดังกล่าว ในแนวทางสารบัญญัติแล้วพระราชบัญญัตินี้มิได้เป็นการบัญญัติหลักขึ้นมาใหม่ แต่เป็นเพียงการเสริมหลักคอมมอนลอว์ (Common Law) ในส่วนทางสัญญา โดยยอมให้คู่สัญญาเรียกเงินหรือค่าตอบแทนกันได้ตามความเหมาะสมเมื่อมีเหตุการณ์ที่ทำให้สัญญาสิ้นสุดไปโดยเหตุของข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) แต่กรณีที่นอกเหนือจากนี้นั้นยังคงใช้หลักคอมมอนลอว์ (Common Law) ว่าด้วยหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration)

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันแม้ศาลอังกฤษจะนำหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ในกรณีที่คู่สัญญาไม่สามารถปฏิบัติการชำระหนี้ได้เนื่องจากเกิดเหตุการณ์เหนือความคาดหมาย แต่หากเกิดกรณีที่คู่สัญญามีข้อสัญญาที่กำหนดผลของสัญญาเมื่อมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นอันเป็นเหตุการณ์ที่ทำให้การปฏิบัติการชำระหนี้ตามสัญญาไม่สามารถกระทำได้นั้น ศาลอังกฤษจะบังคับให้เป็นไปตามความประสงค์ที่จะไม่ให้สิทธิและหน้าที่ระหว่างกันนั้นต้องเป็นไปตามหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ในคอมมอนลอว์ (Common Law) ข้อสัญญาในลักษณะนี้เรียกว่า

⁷⁵ Hugh Beale et al., Supranote 28, 1124.

⁷⁶ ศิริรัตน์ สุขภูติ, การคืนทรัพย์สินตามหลักกฎหมายแพ่ง (วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์ มหบัณฑิต มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์, 2541), หน้า 5-10.

“ข้อสัญญากำหนดเหตุสุดวิสัย (Force Majeure Clause)”⁷⁷ กล่าวคือ เมื่อเหตุการณ์ที่ระบุในสัญญาเกิดขึ้นคู่สัญญาก็ต้องปฏิบัติตามสิ่งที่กำหนด เช่น ระบุว่าหากมีการประท้วงหยุดงาน การก่อกวนจลาจล น้ำท่วม ก็กำหนดเวลาสำหรับการปฏิบัติชำระหนี้ตามสัญญาขยายออกไปแล้วแต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นก็ยังไม่นับลดลงอีก ก็ให้สัญญาเป็นอันระงับลง⁷⁸ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าข้อสัญญากำหนดเหตุสุดวิสัย (Force Majeure Clause) นี้เป็นหลักการที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นข้อยกเว้นของหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ในคอมมอนลอว์ (Common Law)⁷⁹

4. กลไกการปรับใช้หลักรากฐานแห่งข้อสัญญาเปลี่ยนแปลงไปตามกฎหมายไทย

เมื่อคู่สัญญาตกลงเข้าทำสัญญา หากสัญญามีผลสมบูรณ์ โดยทั่วไปย่อมก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างคู่สัญญาตามหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda) และก่อให้เกิดหนี้หรือหน้าที่ระหว่างคู่สัญญาที่ต้องปฏิบัติตามเพื่อชำระหนี้⁸⁰ แต่หากภายหลังการทำสัญญา พฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปทำให้การปฏิบัติตามสัญญาเป็นไปได้ยากหรือเป็นไปไม่ได้โดยคู่สัญญาไม่อาจคาดหมายได้ว่าพฤติการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นจะเกิดขึ้น ตามหลักรากฐานแห่งนิติกรรมหรือสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) ปัจจุบันประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยยังไม่มีบทบัญญัติที่รับรองการแก้ไขปัญหสำหรับพฤติการณ์ข้างต้นโดยตรง แต่ตามความเห็นทางวิชาการมีกลไกการปรับใช้หลักรากฐานแห่งข้อสัญญาเปลี่ยนแปลงไปตามหลักกฎหมายดังต่อไปนี้

4.1 กลไกการปรับใช้ตามหลักสุจริต (มาตรา 5 มาตรา 6 และมาตรา 368 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์)

หลักสุจริตถูกพัฒนามาจากแนวคิดพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมจึงเกิดแนวปฏิบัติขึ้นพื้นฐานของสังคมเพื่อให้มนุษย์ในสังคมนั้นอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข จึงกล่าวได้ว่าหลักสุจริตเกิดขึ้นบนพื้นฐานของความจำเป็นอันเกี่ยวข้องกับมนุษย์ สังคม และกฎหมาย⁸¹ โดยคำว่า “สุจริต” เป็นคำที่มีมาตั้งแต่กฎหมายโรมันซึ่งในภาษาละติน หมายถึง ความซื่อสัตย์ ความมีสัจจะ หรือการรักษา

⁷⁷ พินัย ณ นคร, “หลักกฎหมายอังกฤษเกี่ยวกับเหตุที่ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติตามชำระหนี้ตาม สัญญาได้อีกต่อไป : ผลกระทบจากวิกฤติทางเศรษฐกิจ,” หน้า 149.

⁷⁸ พินัย ณ นคร, “หลักกฎหมายอังกฤษเกี่ยวกับเหตุที่ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติตามชำระหนี้ตาม สัญญาได้อีกต่อไป : ผลกระทบจากวิกฤติทางเศรษฐกิจ,” หน้า 146.

⁷⁹ พินัย ณ นคร, “หลักกฎหมายอังกฤษเกี่ยวกับเหตุที่ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติตามชำระหนี้ตาม สัญญาได้อีกต่อไป : ผลกระทบจากวิกฤติทางเศรษฐกิจ,” หน้า 149.

⁸⁰ เฉลิมวุฒิ ศรีพรหม, “การเลิกสัญญาโดยเหตุของการตกไปแห่งรากฐานของนิติกรรม,” หน้า 298.

⁸¹ วิจิตรา (ฟุ้งถัดตา) วิเชียรชม, *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป*, ครั้งที่พิมพ์ 4. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2567), หน้า 35.

คำมั่นสัญญา (Bona Fides) โดยหลักสุจริตแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ หลักสุจริตทั่วไป หมายถึง มาตรฐานโดยทั่วไปที่ใช้เป็นเครื่องวัดความประพฤติของมนุษย์ และหลักสุจริตเฉพาะ หมายถึง ความรู้หรือไม่รู้ข้อเท็จจริงของคู่กรณีที่เกี่ยวข้อง⁸² แต่หากพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปทำให้การปฏิบัติตามสัญญาเป็นไปได้ยากหรือเป็นไปไม่ได้โดยคู่สัญญาไม่อาจคาดหมายได้ว่าพฤติการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นจะเกิดขึ้น ตามหลักรากฐานแห่งนิติกรรมหรือสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) ตามความเห็นทางวิชาการหลักสุจริตที่จะถูกนำมาปรับใช้คือหลักสุจริตทั่วไปซึ่งมีผลบังคับครอบคลุมหลักเกณฑ์ทั้งปวงในระบบกฎหมาย และมีฐานะเป็นข้อความคิดพื้นฐานของบทกฎหมาย และยังเป็นบ่อเกิดของหลักเกณฑ์อันเป็นรูปธรรมต่าง ๆ ที่ถูกแทรกซึมอยู่ในบทกฎหมายและหลักเกณฑ์ความประพฤติของสังคมที่ถูกนำมาบัญญัติเป็นกฎหมาย⁸³ โดยหลักสุจริตทั่วไปปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 5 มาตรา 6 และมาตรา 368 โดยบทบัญญัติเหล่านี้เป็นมาตรฐานทั่วไปที่กฎหมายบัญญัติให้ใช้เป็นเครื่องวัดความประพฤติในสังคมว่าการกระทำที่เกิดขึ้นในสังคมอยู่ในกรอบแห่งความชอบธรรมของกฎหมายหรือไม่ จะเห็นได้ว่าความหมายของหลักสุจริตทั่วไปนั้นมีเนื้อหาและคำอธิบายที่กว้างและไม่แน่ชัด ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของบทกฎหมายยุติธรรม (Jus Aequum)⁸⁴ ทำให้การตีความบทบัญญัติลักษณะนี้ต้องใช้วิจรรณญาณและดุลยพินิจ ในการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงอย่างละเอียดลึกซึ้งว่าความสุจริตในแต่ละสถานการณ์ที่เหมาะสมจะนำมาปรับใช้กับข้อเท็จจริงนั้นบุคคลทั่วไปในสังคมผู้มีเหตุผลหรือที่เรียกว่า “วิญญูชน” เห็นว่าการประพฤติปฏิบัติเช่นใดในสถานการณ์เหล่านั้นจึงจะถือว่าสุจริต

ศาสตราจารย์สมยศ เชื้อไทยได้อธิบายว่า “หลักสุจริตทั่วไปที่ปรากฏในมาตรา 5 มาตรา 6 และมาตรา 368 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จึงเป็นหลักที่สามารถนำมาใช้เพื่อสร้างความยุติธรรมให้กับสังคมได้ในกรณีที่พฤติการณ์หรือสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป จนกระทบต่อรากฐานสำคัญของข้อตกลงระหว่างคู่สัญญาที่ไม่อาจคาดหมายได้ว่าพฤติการณ์หรือสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป และหากคู่สัญญาได้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงไปอยู่ก่อนแล้วก็จะไม่ตกลงเข้าทำสัญญาหรือจะตกลงแตกต่างออกไปจากเดิม ตามหลักรากฐานแห่งนิติกรรมหรือสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus)”⁸⁵

⁸² สมยศ เชื้อไทย, ความรู้กฎหมายทั่วไป คำอธิบายวิชากฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป, ครั้งที่พิมพ์ 31, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2567), หน้า 255.

⁸³ กิตติศักดิ์ ปกติ, หลักสุจริตและเหตุเหนือความคาดหมายในการชำระหนี้ในระบบกฎหมายเยอรมัน ฝรั่งเศส แองโกลอเมริกันและไทย, หน้า 65.

⁸⁴ สมยศ เชื้อไทย, ความรู้กฎหมายทั่วไป คำอธิบายวิชากฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป, หน้า 255.

⁸⁵ สมยศ เชื้อไทย, ความรู้กฎหมายทั่วไป คำอธิบายวิชากฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป, หน้า 258.

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างความเห็นทางวิชาการที่เห็นว่า หากพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปอันส่งผลกระทบให้รากฐานแห่งนิติกรรมหรือสัญญาเปลี่ยนแปลงไปโดยที่คู่สัญญาไม่อาจคาดหมายได้สามารถนำหลักสุจริตทั่วไปที่บัญญัติในมาตรา 368 มาใช้บังคับในการตีความสัญญาเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่คู่สัญญาได้คือความเห็นของรองศาสตราจารย์ ดร. เฉลิมวุฒิ ศรีพรหม ซึ่งอธิบายว่า “หากไม่สามารถค้นหาเจตนาที่แท้จริงของคู่สัญญาได้ ทั้งยังไม่มีบทบัญญัติแห่งกฎหมายใดกำหนดสิทธิและหน้าที่ของคู่สัญญาหรืออุดช่องว่างของปัญหาไว้อย่างชัดเจน การตีความสัญญาจึงต้องตีความไปตามที่บัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 368 คือการตีความสัญญาไปตามหลักสุจริตโดยพิเคราะห์ถึงปกติประเพณี โดยการพิจารณาว่าปัญหาอันเป็นช่องว่างของสัญญานั้น มีปกติประเพณีของเรื่องนั้น ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าการประพฤติปฏิบัติกันมีปกติประเพณีบังคับไว้อย่างไร แต่หากไม่มีปกติประเพณีในเรื่องนั้นกำหนดไว้ ก็ให้พิจารณาตามหลักสุจริตว่าวิญญูชนทั่วไปคิดเห็นหรือประพฤติต่อกันอย่างไรในปัญหาช่องว่างของสัญญาดังกล่าว ก็ให้คู่สัญญาถือปฏิบัติไปตามนั้น”

แต่กลับมีข้อสังเกตว่าปัจจุบันยังไม่มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่สะท้อนให้เห็นว่าศาลไทยได้นำหลักสุจริตทั่วไปตามมาตรา 5 มาตรา 6 และมาตรา 368 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาปรับใช้ในกรณีที่พฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปที่ทำให้การปฏิบัติตามสัญญาเป็นไปได้ยากหรือเป็นไปไม่ได้โดยคู่สัญญาไม่อาจคาดหมายได้ว่าพฤติการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นจะเกิดขึ้น

4.2 กลไกการปรับใช้ตามหลักการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัย (มาตรา 219 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์)

ภายหลังการทำสัญญาหากเกิดพฤติการณ์นอกเหนือจากที่คู่สัญญาควรคาดหมายได้ ทำให้การปฏิบัติตามชำระหนี้เป็นไปไม่ได้ทั้งหมดหรือบางส่วน โดยคู่สัญญาไม่มีส่วนในการทำให้การชำระหนี้ไม่สามารถปฏิบัติได้ ในทางกฎหมายอธิบายพฤติการณ์ลักษณะนี้ภายใต้หลักการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยผ่านบทบัญญัติ มาตรา 219 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 219 “ถ้าการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยเพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นภายหลังที่ได้ก่อหนี้ และซึ่งลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบนั้นไซ้ ท่านว่าลูกหนี้เป็นอันหลุดพ้นจากการชำระหนี้”

ถ้าภายหลังที่ได้ก่อหนี้ขึ้นแล้วนั้น ลูกหนี้กลายเป็นคนไม่สามารถจะชำระหนี้ได้ไซ้ ท่านให้ถือเสมือนว่าเป็นพฤติการณ์ที่ทำให้การชำระหนี้ตกเป็นอันพ้นวิสัยนั้น”

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 219 วางหลักเกณฑ์ว่าด้วย “การชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยซึ่งภายหลังก่อหนี้” ซึ่งเป็นบทบัญญัติกำหนดให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ เมื่อการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยเพราะพฤติการณ์อันเกิดขึ้นภายหลังเมื่อหนี้ได้เกิดขึ้นและลูกหนี้ไม่มีส่วนผิด ลูกหนี้อย่อมหลุดพ้นจากการที่จะต้องชำระหนี้ และเจ้าหนี้ก็ไม่มีสิทธิเรียกค่าเสียหายใด ๆ จากลูกหนี้

ตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกา ที่ปรับใช้หลักการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 219 เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 16469/2557⁸⁶ “การชำระหนี้ที่ตกเป็นพันธวิสัยตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 219 มีความหมายว่า ในเวลาที่คู่สัญญาเก่อนั้นนั้น วัตถุแห่งหนี้เป็นสิ่งที่สามารถชำระหนี้ได้ หากแต่มีพฤติการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นภายหลังจากเก่อนั้นเป็นเหตุให้ลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้แก่เจ้าหนี้ได้อย่างเด็ดขาดและเป็นการถาวรตลอดไป ลูกหนี้จึงจะหลุดพ้นจากหนี้ได้ จำเลยทำสัญญาจะขายอาคารชุดให้แก่โจทก์ การที่สถาบันการเงินที่ให้สินเชื่อแก่จำเลยถูกระงับไม่ให้ดำเนินกิจการ ไม่ใช่พฤติการณ์ที่ทำให้การก่อสร้างอาคารชุดของจำเลยตกเป็นอันพันธวิสัย เป็นเพียงเหตุขัดข้องที่ทำให้จำเลยต้องแสวงหาแหล่งทุนใหม่ อันอาจทำให้จำเลยต้องเสียเวลาในการก่อสร้างอาคารชุดและเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้นกว่าเดิม แต่ไม่ถึงกับเป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ให้จำเลยก่อสร้างอาคารชุดอย่างสิ้นเชิง การที่สถาบันการเงินที่ให้สินเชื่อแก่จำเลยถูกปิดกิจการไม่เป็นพฤติการณ์ที่ส่งผลให้การก่อสร้างอาคารชุดตกเป็นอันพันธวิสัย จำเลยไม่หลุดพ้นจากหน้าที่ต้องสร้างอาคารชุดแล้วโอนกรรมสิทธิ์ห้องชุดให้แก่โจทก์”

ส่วนของความเห็นวิชาการเรื่องการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยอันทำให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ แบ่งเป็นสองความเห็น ความเห็นที่หนึ่งเห็นว่าสาเหตุที่ทำให้การชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยจะต้องเป็นกรณีการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยอย่างเด็ดขาดเท่านั้น ความเห็นที่สองเห็นว่าหากการชำระหนี้อยู่นอกขอบเขตความประสงค์อันแท้จริงแห่งมูลหนี้จนถึงขนาดต้องบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้เป็นอย่างอื่น หรือหากบังคับให้เจ้าหนี้รับชำระหนี้ก็เป็นอันไร้ประโยชน์แก่เจ้าหนี้ ก็ถือได้ว่าเป็นการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยได้⁸⁷

คำวินิจฉัยของศาลฎีกาในปัจจุบัน กรณีพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปโดยที่คู่สัญญาไม่อาจคาดหมายได้ ศาลได้นำหลักการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยมาใช้ทั้งกรณีของสาเหตุที่ทำให้การชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยเป็นกรณีการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยอย่างเด็ดขาด และกรณีการชำระหนี้อยู่นอกขอบเขตความประสงค์อันแท้จริงแห่งมูลหนี้จนถึงขนาดต้องบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้เป็นอย่างอื่น หรือหากบังคับให้เจ้าหนี้รับชำระหนี้ก็เป็นอันไร้ประโยชน์แก่เจ้าหนี้ด้วย ดังที่ปรากฏใน คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 282/2525⁸⁸ “สัญญาเช่าซื้อตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 572 นั้น เป็นสัญญาเช่าอย่างหนึ่ง ผู้ให้เช่าย่อมมีหน้าที่ส่งมอบทรัพย์สินที่เช่าให้ผู้เช่าได้ใช้ประโยชน์ตามสัญญา โจทก์ตกลงเช่าซื้อที่ดินเพื่อปลูกสร้างอาคารพาณิชย์ขายพร้อมที่ดิน มิใช่เช่าซื้อมาเพื่อรับเงินค่าทดแทนการเวนคืนเมื่อจำเลยไม่สามารถส่งมอบที่ดินให้โจทก์ได้ใช้หรือได้รับประโยชน์ตามสัญญาเพราะที่ดินถูกเวนคืน การชำระหนี้ย่อมตกเป็นพันธวิสัย

⁸⁶ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 16469/2557.

⁸⁷ เฉลิมวุฒิ ศรีพรหม, “การเลิกสัญญาโดยเหตุของการตกไปแห่งรากฐานนิติกรรม,” หน้า 313–314.

⁸⁸ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 282/2525

เพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมิได้ จำเลยซึ่งเป็นลูกหนี้ย่อมไม่มีสิทธิที่จะชำระหนี้ตอบแทนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 372 วรรคแรก โจทก์จึงมีสิทธิเรียกค่าเช่าซื้อที่ชำระไปแล้วคืนจากจำเลย”

5. บทวิเคราะห์

ภายหลังจากศึกษากฎหมายต่างประเทศ และกฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานของสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausular Rebus Sic Stantibus) บทนี้ผู้เขียนจะทำการวิเคราะห์ปัญหาของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยที่ไม่มีบทบัญญัติเฉพาะบังคับกับกรณี และวิเคราะห์ความแตกต่างของหลักกฎหมายต่างประเทศ ได้แก่ กฎหมายเยอรมัน กฎหมายฝรั่งเศส และกฎหมายอังกฤษ

5.1 วิเคราะห์กฎหมายไทย

ปัญหาของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย คือ ไม่ได้มีบทบัญญัติที่รองรับหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานของสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausular Rebus Sic Stantibus) อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร แต่กลับพบหลักกฎหมายดังกล่าวในกฎหมายพิเศษ คือ พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 มาตรา 13 และ 15 จึงนำมาสู่การวิเคราะห์ปัญหาประเด็นการปรับใช้พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 ว่า “หลักเกณฑ์ในบทบัญญัติข้างต้นนั้น เป็นหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานของสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausular Rebus Sic Stantibus) หรือไม่” และวิเคราะห์ประมวลแพ่งและพาณิชย์ว่า “แม้ไม่มีบทบัญญัติเฉพาะแต่หากมีข้อเท็จจริงที่ต้องนำหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานของสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausular Rebus Sic Stantibus) มาปรับใช้แก่กรณีจะสามารถนำหลักกฎหมายในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เรื่องการชำระหนี้เป็นพันวิสัยและการตีความสัญญา มาปรับใช้แก่กรณีดังกล่าวได้อย่างไรบ้าง”

5.1.1 ประเด็นการปรับใช้พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518

เนื่องจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ไม่มีบทบัญญัติรับรองกรณี หลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานของสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausular Rebus Sic Stantibus) ไว้อย่างเป็นทางการเฉพาะ เช่นนี้เมื่อมีพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปส่งผลให้คู่สัญญาไม่สามารถปฏิบัติการเพื่อชำระหนี้ได้ หรือการปฏิบัติการเพื่อชำระหนี้เป็นไปอย่างยากลำบาก จะต้องพิจารณาข้อเท็จจริงเป็นกรณี ๆ ไปว่า สามารถนำบทบัญญัติใดในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาบังคับใช้ได้บ้าง แต่หากเป็นข้อพิพาทระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างเรื่องสภาพการจ้างกลับมีกฎหมายพิเศษ คือ พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 มาตรา 13 และ 15 ที่บัญญัติรับรองกรณีของพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไป โดยคู่สัญญาในที่นี้ คือ นายจ้างและลูกจ้างไม่อาจคาดหมายได้ล่วงหน้า ทำให้นายจ้างไม่อาจปฏิบัติตามสภาพการจ้างที่ได้ตกลงไว้กับลูกจ้างได้ การที่บทบัญญัติของ พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 มาตรา 13 ให้สิทธิแก่นายจ้างสามารถยื่นข้อเรียกร้องเกี่ยวกับสภาพการจ้างโดยทำเป็นหนังสือ และมาตรา 15 ให้สิทธิแก่นายจ้างสามารถขอให้สมาคมนายจ้างซึ่งเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวกันของนายจ้างที่ประกอบกิจการประเภทเดียวกันดำเนินการยื่น

ข้อเรียกร้องเกี่ยวกับสภาพการจ้างโดยทำเป็นหนังสือ และเข้าสู่ขั้นตอนการเจรจาต่อรองกับฝ่ายลูกจ้างเพื่อเรียกร้องขอปรับปรุงข้อตกลงเกี่ยวกับสภาพการจ้างนั้น เป็นลักษณะของการนำหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานของสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausular Rebus Sic Stantibus) มาปรับใช้ จึงเป็นปัญหาว่ากฎหมายไทยปัจจุบันกลับมีหลักกฎหมายที่รับรองกรณีตามหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานของสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausular Rebus Sic Stantibus) เฉพาะประเด็นข้อพิพาทเกี่ยวกับสภาพการจ้างระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างเท่านั้น แต่หากเป็นกรณีของข้อพิพาทในเรื่องอื่นที่พฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปทำให้การปฏิบัติการชำระหนี้เป็นไปอย่างยากลำบากหรือไม่สามารถปฏิบัติการชำระหนี้ได้ โดยคู่สัญญาไม่อาจคาดหมาย กลับไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายที่จะสามารถบังคับใช้ได้เป็นการทั่วไปปรากฏในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จึงนำมาสู่ข้อพิจารณาของผู้เขียนว่าประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยควรที่จะมีบทบัญญัติเรื่องนี้เพื่อใช้บังคับอย่างเป็นการทั่วไป

5.1.2 ประเด็นการชำระหนี้เป็นพันธวิสัย

แม้หลักกฎหมายไทยเกี่ยวกับการชำระหนี้ตกเป็นพันธวิสัย จะมีความเห็นทางวิชาการ 2 ความเห็นได้แก่ ความเห็นที่หนึ่ง เห็นว่าสาเหตุที่ทำให้การชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยจะต้องเป็นกรณีการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยอย่างเด็ดขาดเท่านั้น และความเห็นที่สอง เห็นว่าไม่จำเป็นต้องเป็นการชำระหนี้ตกเป็นพันธวิสัยอย่างเด็ดขาดเท่านั้น แต่หมายรวมถึงกรณีที่มีการชำระหนี้อยู่นอกขอบเขตความประสงค์อันแท้จริงแห่งมูลหนี้จนถึงขนาดต้องบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้เป็นอย่างอื่น หรือหากบังคับให้เจ้าหนี้รับชำระหนี้ก็เป็นอันไร้ประโยชน์แก่เจ้าหนี้ ก็ถือได้ว่าเป็นการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยได้

ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับความเห็นทางวิชาการที่ว่า การชำระหนี้ตกเป็นพันธวิสัยไม่จำเป็นต้องตกเป็นพันธวิสัยอย่างเด็ดขาด เนื่องจากเบื้องหลังมาตรา 219 เป็นไปตามสุภาษิตละตินที่ว่า “สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ไม่ก่อให้เกิดหนี้” (Impossibillium Nulla Obligatio Est) ดังนั้น การชำระหนี้จะตกเป็นพันธวิสัยได้ก็ต่อเมื่อการชำระหนี้เป็นไปไม่ได้เลยเท่านั้น หากการชำระหนี้ยังคงมีความเป็นไปได้อยู่ ต้องเป็นกรณีที่การชำระหนี้ยังไม่ตกเป็นพันธวิสัย ทั้งนี้ มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า หลักการชำระหนี้ตกเป็นพันธวิสัยในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) ก็เป็นกรณีที่การชำระหนี้ตกเป็นพันธวิสัยอย่างเด็ดขาดเช่นเดียวกัน

5.1.3 ประเด็นการตีความสัญญา

ในการวิเคราะห์หัวข้อก่อนมีผลให้เมื่อเกิดกรณีที่กฎหมายต่างประเทศนำหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปมาใช้บังคับ แต่กฎหมายไทยไม่อาจนำหลักการชำระหนี้ยังไม่ตกเป็นพันธวิสัยมาปรับใช้แก่กรณีได้ จึงเป็นปัญหาที่ต้องพิจารณาต่อว่าควรแก้ปัญหายังไรเมื่อมีข้อเท็จจริงที่ต้องนำหลักการดังกล่าวมาปรับใช้แก่กรณี เนื่องจากหากจะบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้ตามหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda) นั้น ก็จะเป็นการยากลำบากต่อลูกหนี้อย่างยิ่ง กรณีดังกล่าวเกิดสภาวะครึ่ง ๆ กลาง ๆ ของการปรับใช้บทกฎหมายสองบท คือ หลักการชำระหนี้ตกเป็นพันธวิสัย และหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา

ผู้เขียนเห็นว่า กรณีดังกล่าวตามข้อเท็จจริงเป็นช่องว่างทางสัญญาที่คู่สัญญาทั้งสองไม่ได้คาดเห็นกันไว้ล่วงหน้า และเป็นที่น่าอนว่าคู่สัญญาไม่มีเจตนาที่ต้องตรงกันในการตกลงแก้ปัญหาดังกล่าวอยู่แล้ว จึงไม่อาจตีความการแสดงเจตนาได้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 171 กรณีดังกล่าวจึงต้องตีความสัญญาตามหลักสุจริต และปรกติประเพณี ในการตีความสัญญาดังกล่าวตามหลักสุจริตนั้น ผู้เขียนเห็นว่า กรณีดังกล่าวสมควรนำหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) มาใช้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 368 แต่การนำมาตรา 368 มาปรับใช้นั้น ก็มีข้อจำกัดอยู่ที่สามารถใช้ได้กรณีที่เป็นนิติสัมพันธ์ด้านสัญญาเท่านั้น ไม่อาจนำมาปรับใช้แก่กรณีนิติสัมพันธ์อื่นที่ก่อให้เกิดหนี้ได้ อาทิ กฎหมายว่าด้วยทรัพย์สิน กฎหมายว่าด้วยมรดก กฎหมายว่าด้วยครอบครัว เป็นต้น

5.1.4 การใช้หลักกฎหมายทั่วไป

ส่วนของการนำหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) มาใช้ผ่านหลักสุจริตตามมาตรา 5 นั้น ผู้เขียนเห็นว่าก็เป็นอีกกลไกในการปรับใช้ที่น่าสนใจ และเมื่อผู้เขียนพิจารณาถึงหมวดหม่อมบทบัญญัติแห่งกฎหมายทั้งมาตรา 5 และมาตรา 368 แม้ทั้งสองบทบัญญัติเป็นบทบัญญัติที่ไม่ได้กำหนดข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบ และกำหนดผลในทางกฎหมายไว้อย่างแน่นอนชัดเจน จึงเป็นบทกฎหมายยุติธรรม (Jus Aequum) ทั้งคู่ แต่อย่างไรก็ดี ทั้งสองบทบัญญัติมีข้อแตกต่างประการสำคัญ คือ มาตรา 5 นั้นเป็นบทบัญญัติที่เป็นบทกฎหมายทั่วไป (Jus General) ซึ่งบังคับใช้แก่การชำระหนี้ในเรื่องทั่วไป แต่มาตรา 368 นั้นเป็นบทบัญญัติที่เป็นบทกฎหมายพิเศษ (Jus Speciale) ซึ่งบังคับใช้แก่การตีความสัญญา เมื่อเกิดช่องว่างในสัญญาเป็นการเฉพาะ ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า ควรนำมาตรา 368 มาปรับใช้ขึ้นก่อนมาตรา 5 อนึ่ง ผู้เขียนมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าการพิจารณาความสัมพันธ์ของประเภทบทบัญญัติแห่งกฎหมายลายลักษณ์อักษรนั้นผู้เขียนพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของบทบัญญัติเพียงสองบทบัญญัติเท่านั้น

ทั้งนี้ กรณีที่จำนำมาตรา 368 มาปรับใช้แก่กรณีก่อนมาตรา 5 นั้น ก็จำกัดเฉพาะนิติสัมพันธ์ในด้านสัญญาเท่านั้น หากเป็นนิติสัมพันธ์อื่นที่ก่อให้เกิดหนี้ อาทิ กฎหมายว่าด้วยทรัพย์สิน กฎหมายว่าด้วยมรดก กฎหมายว่าด้วยครอบครัว ก็สามารถนำมาตรา 5 มาปรับใช้แก่กรณีได้

แม้ผู้เขียนจะวิเคราะห์การนำหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) มาปรับใช้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้โดยไม่ต้องมีบทบัญญัติในหลักนี้โดยเฉพาะก็ตาม แต่สิ่งที่ปัญหาให้ต้องวินิจฉัยต่อ คือ หลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) มีความเป็นนามธรรมอย่างยิ่ง และไทยเป็นระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law) การนำหลักการนี้มาใช้ผ่านกลไกประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ตามที่ผู้เขียนวิเคราะห์โดยไม่มีบทบัญญัติเฉพาะยิ่งเป็นการยากอย่างยิ่ง อาทิ ศาลจะปรับใช้ หลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) อย่างไร ศาลจะ

ใช้หลักการนี้ตามที่ประเทศเยอรมันสกัดหลักนี้มาแล้ว หรือตามที่ประเทศฝรั่งเศสปรับแก้ไขบทบัญญัติในปี 2016 หรือใช้หลัก หลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ของอังกฤษ หรือปรับใช้ตั้งแต่สมัยซีเซโร (Cicero) ในตอนที่ยังไม่วุฒิกฎการนำหลักการนี้มาสกัด

การวิเคราะห์ดังกล่าวแม้มีความเป็นไปได้สูงในทางทฤษฎีที่จะนำหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) มาปรับใช้โดยไม่มีบทบัญญัติเฉพาะ แต่ในทางปฏิบัตินั้นเป็นเรื่องยากอย่างยิ่งที่ศาลจะวินิจฉัยเป็นไปในแนวทางเดียวกัน ทำให้ขัดต่อหลักความแน่นอนของกฎหมาย (Certainty Of Law) ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่าอาจได้เวลาพอสมควรแล้วที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยจะนำหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) มาสกัดเป็นของตนเองบ้าง อันจะกล่าวในบทต่อไป

5.2 วิเคราะห์กฎหมายต่างประเทศ

ในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างของกฎหมายในแต่ละประเทศ เพื่อกลั่นกรองตัวหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) ออกมาเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเป็นธรรมแก่คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายมากที่สุด ทั้งนี้ จากการศึกษาทั้ง 3 ประเทศสามารถวิเคราะห์แยกประเด็นได้ ดังนี้

ประเด็นแรก ผลของหลักกฎหมายที่มารองรับเรื่องพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไปที่ส่งผลให้การปฏิบัติตามสัญญาของคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเป็นไปอย่างยากลำบากของหลักกฎหมายเยอรมันและฝรั่งเศสนั้นเหมือนกัน คือ ก่อให้เกิดสิทธิในการเรียกร้องให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเข้าเจรจา หากการเจรจาไม่สำเร็จ คู่สัญญาก็มีสิทธิเลิกสัญญา หรือร้องขอต่อศาลให้ปรับแก้ไขข้อสัญญา หรือคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งที่เผชิญกับความยากลำบากจะร้องขอต่อศาลให้ปรับแก้ไขข้อสัญญาหรือยกเลิกสัญญาก็ได้ ส่วนผลของหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ของกฎหมายอังกฤษ คือ สัญญานั้นจะสิ้นสุดและคู่สัญญาเป็นอันหลุดพ้นจากการปฏิบัติตามสัญญา

ประเด็นที่สอง ลำดับการใช้สิทธิตามหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป หากพิจารณาลำดับการใช้สิทธิตามหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) ในแต่ละประเทศ จะพบว่า มาตรา 313 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน และมาตรา 1195 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มีความคล้ายคลึงกันอย่างมาก กล่าวคือ ลำดับการใช้สิทธิที่เปิดโอกาสให้คู่สัญญาฝ่ายที่รับภาระสามารถร้องขอให้อีกฝ่ายเข้าเจรจาก่อนได้ หากคู่สัญญาสามารถตกลงกันได้ในช่วงตอนการเจรจาก็บังคับตามเจตนาได้ทันที แต่หากไม่สามารถตกลงกันได้ หรือไม่สามารตกลงกันได้ จึงจะใช้สิทธิเลิกสัญญาเป็นลำดับสุดท้ายตามหลักมาตรการขั้นสุดท้าย (Ultima Ratio) ในขณะที่หลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ของประเทศอังกฤษเอง ไม่มีลำดับการใช้สิทธิ เพราะผลของหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) มีเพียงอย่างเดียว คือ สัญญาสิ้นสุดทันทีและคู่สัญญาเป็นอันหลุดพ้นจากการปฏิบัติตามสัญญา

ประเด็นที่สาม หากพิจารณาถึงความชัดเจนในการนำบทบัญญัติเรื่องหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) มาบังคับใช้แก่กรณี ตัวบทบัญญัติของกฎหมายเยอรมันจะมีความชัดเจนกว่า กล่าวคือ มาตรา 313 วรรคสอง แห่งประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมันจะวางหลักชัดเจนในกรณีที่คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายมีมูลเหตุชักจูงใจตามทฤษฎีอรรถวิสัยซึ่งเป็นรากฐานสำคัญแห่งสัญญา สัญญาดังกล่าวก็ถูกปรับแก้ได้ตามมาตรา 313 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน อาทิ การที่คู่สัญญาได้เผยเจตนาที่อยู่ภายในของตนให้อีกฝ่ายทราบทำให้มูลเหตุชักจูงใจซึ่งเดิมที่เป็นทฤษฎีอรรถวิสัย ได้เปลี่ยนมาเป็นวัตถุประสงค์แห่งสัญญา กล่าวอีกนัย เป็นวัตถุประสงค์ทางอรรถวิสัย ในขณะที่บทบัญญัติมาตรา 1195 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสไม่ได้เขียนถึงกรณีดังกล่าว

ประเด็นที่สี่ ความชัดเจนในเรื่องของการใช้สิทธิทางศาลของบทบัญญัติ ในมาตรา 1195 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสจะบัญญัติชัดเจนว่ากรณีใดบ้างจึงจะใช้สิทธิทางศาลได้ แล้วจะใช้สิทธิทางศาลโดยมีวัตถุประสงค์อะไร อาทิ การร้องขอให้ศาลปรับปรุงแก้ไขข้อสัญญาได้ และการที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งร้องขอให้ศาลเลิกสัญญา ในขณะที่บทบัญญัติมาตรา 313 ของประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมันเองไม่มีการบัญญัติชัดเจนเช่นนั้น แต่ก็มีผลคล้ายคลึงกันในทางปฏิบัติเหมือนฝรั่งเศส

ประเด็นที่ห้า ประเทศอังกฤษมีการปรับใช้หลักข้อสัญญากรณีมีเหตุสุดวิสัย (Force Majeure Clause) เพื่อยกเว้นหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) แต่มาตรา 313 และมาตรา 1195 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสไม่ได้บัญญัติเรื่องนี้เฉพาะ แต่เป็นเรื่องทั่วไปที่เป็นหลักเสรีภาพการแสดงเจตนา (Freedom of contract)

ประเด็นที่หก ขอบเขตการบังคับใช้หลักกฎหมาย เนื่องจากนักวิชาการเยอรมันอธิบายว่ามาตรา 313 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมันใช้ในกฎหมายทรัพย์สิน มรดก ครอบครัวด้วย ในขณะที่ขอบเขตของมาตรา 1195 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสและหลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ของกฎหมายอังกฤษใช้แค่สัญญา

ประเด็นที่เจ็ด การแบ่งแยกความแตกต่างในการปรับใช้หลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ของกฎหมายอังกฤษ กล่าวคือ ศาลอังกฤษจะแบ่งแยกกรณีที่เป็นความยากลำบากในการชำระหนี้ (Impracticability) และความยากลำบากในการชำระหนี้โดยแท้ (Pure Impracticability) หรือเรียกอีกอย่างว่าหลักความยากลำบากในการชำระหนี้ (Hardship) เนื่องจากในกรณีที่เป็นการชำระหนี้โดยแท้ (Impracticability) ศาลอังกฤษจะปรับใช้หลักข้อขัดข้องร้ายแรงนอกเหนือความคาดหมาย (Frustration) ซึ่งจะมีผลทำให้สัญญาสิ้นสุดลง ในขณะที่กรณีความยากลำบากในการชำระหนี้โดยแท้ (Pure Impracticability) อย่างเช่น ภาวะผันผวนทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ศาลจะนำหลักความยากลำบากในการชำระหนี้ (Hardship) มาบังคับใช้แก่กรณี ซึ่งมีผลให้คู่สัญญาสามารถปรับแก้ไขสัญญาได้ ในขณะที่บทบัญญัติของฝรั่งเศสและเยอรมันก็มีผลที่เหมือนกัน คือ ก่อให้เกิดสิทธิในการเรียกร้องให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งชำระหนี้ หากการชำระหนี้ไม่สำเร็จ คู่สัญญาก็มีสิทธิเลิกสัญญาหรือร้องขอให้ศาลให้ปรับแก้ไขสัญญา หรือคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งที่เผชิญกับความยากลำบากจะร้องขอต่อ

ศาลให้ปรับแก้ไขข้อสัญญาหรือยกเลิกสัญญาก็ได้ ตามมาตรา 313 ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน และ มาตรา 1195 ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส

6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) ในแต่ละประเทศพบว่า กฎหมายเยอรมันและฝรั่งเศสมีบทบัญญัติที่บัญญัติถึงหลักการนี้ไว้ โดยเฉพาะ และมีหลักการที่คล้ายคลึงกัน ในขณะที่กฎหมายอังกฤษก็มีหลักกฎหมายเฉพาะเช่นกัน แม้จะไม่ได้อยู่ในรูปแบบลายลักษณ์อักษร แต่ก็อยู่ในรูปแบบของหลักกฎหมายที่ศาลสามารถนำมาปรับใช้ได้ แต่จะมีผลแตกต่างจากหลักกฎหมายเยอรมันและฝรั่งเศส

ส่วนประเทศไทยนั้นไม่มีบทบัญญัติที่บัญญัติถึงหลักการนี้ไว้โดยเฉพาะในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เมื่อพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไป ทำให้คู่สัญญาสามารถปฏิบัติตามสัญญาได้อย่างยากลำบาก ซึ่งส่งผลกระทบให้รากฐานของสัญญานั้นเปลี่ยนแปลงไป จึงต้องพิจารณาหลักกฎหมายที่สามารถนำมาใช้บังคับกับข้อเท็จจริงเป็นกรณี ๆ ไป เช่น หลักสุจริตตามมาตรา 5 หรือตามหลักการตีความสัญญาตามมาตรา 368 หรือตามหลักการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยตามมาตรา 219

ด้วยเหตุทั้งหมดที่ได้กล่าวข้างต้น ผู้เขียนจึงเห็นว่าควรมีการเพิ่มเติมบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่กล่าวถึงหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) อันจะกล่าวในข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะ

สืบเนื่องมาจากหลักพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไป (Clausula Rebus Sic Stantibus) ที่ถูกสกัดออกมาเป็นรูปธรรมของแต่ละประเทศนั้นมีผลสุดท้าย คือ การเลิกสัญญา ผู้เขียนจึงเสนอให้เพิ่มเติมบทบัญญัตินี้ดังกล่าวในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 2 ว่าด้วยหนี้ ลักษณะ 2 เรื่องสัญญา หมวดที่ 4 ว่าด้วยการเลิกสัญญา ผู้เขียนขอเสนอเพิ่มเติมบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 387/1 โดยบัญญัติว่า “เมื่อได้ทำสัญญาขึ้นมาแล้ว และพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาได้เปลี่ยนแปลงไปในสาระสำคัญ ซึ่งหากคู่กรณีในสัญญาได้คาดเห็นพฤติการณ์เช่นนั้นล่วงหน้าในขณะที่ตกลงทำสัญญากันก็จะต้องไม่เข้าทำสัญญานั้น หรือทำขึ้นโดยมีเนื้อหาแตกต่างออกไป ดังนี้ เมื่อพิจารณาจากพฤติการณ์แห่งกรณี หากบังคับให้คู่กรณีฝ่ายใดต้องผูกพันตามสัญญาโดยเคร่งครัดจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายเกินควรคาดหมายได้ตามปกติ คู่กรณีฝ่ายนั้นอาจจะเรียกร้องให้ปรับปรุงเนื้อหาแห่งสัญญาได้

หากปรากฏข้อเท็จจริงอันเป็นมูลเหตุชักจูงใจกลายเป็นวัตถุประสงค์แห่งสัญญา และเป็นรากฐานแห่งสัญญานั้น มิได้เป็นไปตามที่คู่กรณีเข้าใจกัน ก็ให้ถือว่าเป็นพฤติการณ์อันเป็นรากฐานแห่งสัญญาเปลี่ยนแปลงไปในสาระสำคัญด้วย

หากการเรียกร้องให้ปรับปรุงเนื้อหาแห่งสัญญาถูกปฏิเสธหรือล้มเหลว คู่สัญญาอาจตกลงกันเพื่อเลิกสัญญาตามวันเวลา และเงื่อนไขที่คู่สัญญาร่วมกันกำหนด หรือคู่สัญญาอาจตกลงร่วมกันเพื่อขอให้ศาล

ปรับข้อสัญญาก็ได้ กรณีที่คู่สัญญาไม่อาจตกลงกันได้ภายในระยะเวลาที่เหมาะสม คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดอาจร้องขอให้ศาลปรับปรุงสัญญาหรือเลิกสัญญาตามวันเวลาและเงื่อนไขที่ศาลกำหนดก็ได้

อนึ่ง บทบัญญัตินี้ไม่บังคับใช้แก่กรณีคู่สัญญามีข้อสัญญาที่กำหนดผลของสัญญาเมื่อมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นอันเป็นเหตุการณ์ที่ทำให้การปฏิบัติการชำระหนี้ตามสัญญาไม่สามารถกระทำได้”

กฎหมายควบคุมการเผาในที่โล่งของกลุ่มประเทศอาเซียน

Legal Frameworks for Regulating Open Burning in ASEAN Member States

สิงหนาท แสงไชยา

ทนายความ สำนักงานสิงหนาท แสงไชยา ทนายความและเพื่อน

Singhanat Sangchaiya

Lawyer, Singhanat Sangchaiya and Friends Law Office

วันที่รับบทความ 12 พฤษภาคม 2568; วันที่ตอบรับบทความ 25 มิถุนายน 2568

บทคัดย่อ

ปัญหาหมอกควันจากการเผาในที่โล่ง โดยเฉพาะการเผาป่าและเศษวัสดุการเกษตรในประเทศสมาชิกอาเซียน ได้กลายเป็นวิกฤตสิ่งแวดล้อมและสาธารณสุขระดับภูมิภาคอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพอนามัยอย่างกว้างขวาง บทความนี้มุ่งศึกษากฎหมายภายในของประเทศสมาชิกอาเซียนที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมการเผาในที่โล่ง แต่ไม่รวมกฎหมายไทย เพื่อชี้ให้เห็นข้อดีและข้อด้อยของกฎหมายในแต่ละประเทศ โดยเฉพาะประเด็นความเข้มงวดของมาตรการทางกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อเป็นแนวทางพัฒนากฎหมายไทย

คำสำคัญ: มลพิษทางอากาศ, การเผาในที่โล่ง, อาเซียน

Abstract

The problem of haze caused by open burning, particularly forest fires and the burning of agricultural residues in ASEAN member states, has become an ongoing environmental and public health crisis in the region. It has generated widespread economic, social, and health-related impacts. This article examines the domestic laws of ASEAN member countries concerning the regulation of open burning, excluding Thai legislation, in order to identify the strengths and weaknesses of each legal system. The analysis focuses on the stringency of legal measures, effectiveness of law enforcement, and the extent of public participation. The findings aim to provide guidance for the future development of Thailand's legal framework on this issue.

Keywords: Air Pollution, Open Burning, ASEAN

1. บทนำ

บทความนี้จะศึกษาและวิเคราะห์กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศจากการเผาในที่โล่งของกลุ่มประเทศอาเซียน เพราะมีบริบทในด้านสังคม เศรษฐกิจ และภูมิประเทศใกล้เคียงกับประเทศไทย ประกอบกับในภูมิภาคนี้ประสบกับปัญหามลพิษทางอากาศจากการเผาในที่โล่งภายในประเทศ และมลพิษจากหมอกควันข้ามแดน (Transboundary Haze Pollution) เช่นเดียวกับประเทศไทย การศึกษากฎหมายของกลุ่มประเทศอาเซียนไม่เพียงแต่ทำให้ทราบถึงรูปแบบและวิธีการแก้ไขปัญหา แต่ยังสามารถนำข้อดีของแต่ละประเทศเป็นแนวทางแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายไทยต่อไป

ในระดับภูมิภาคมีข้อตกลงอาเซียนว่าด้วยมลพิษจากหมอกควันข้ามแดน (ASEAN Agreement on Transboundary Haze Pollution)¹ ซึ่งมีสถานะเป็นกฎหมายระหว่างประเทศและมีผลใช้บังคับกับรัฐภาคีตั้งแต่วันที่ 25 พฤศจิกายน 2546 มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกัน ลด และติดตามตรวจสอบมลพิษของหมอกควันข้ามแดนที่มีแหล่งกำเนิดจากการเผาไหม้บนพื้นดิน หรือพื้นที่ป่าโดยอาศัยความร่วมมือกันในระดับประเทศและระดับภูมิภาค ขอบเขตการใช้บังคับเฉพาะประเทศสมาชิกของสมาคมแห่งประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 10 ประเทศ ได้แก่ บรูไน กัมพูชา อินโดนีเซีย ลาว มาเลเซีย เมียนมา ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ ไทย และเวียดนาม อย่างไรก็ตาม งานบทความนี้ มีขอบเขตและวัตถุประสงค์ศึกษาเฉพาะกฎหมายภายใน (National Law) ของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคอาเซียน แต่ไม่รวมกฎหมายไทยเนื่องจากงานศึกษากฎหมายไทยเกี่ยวกับการควบคุมการเผาในที่โล่งนั้นมีจำนวนมากแล้ว²

2. บรูไน

บรูไน ดารุส ซาลามตั้งอยู่ตอนเหนือของเกาะบอร์เนียว ซึ่งเป็นเกาะขนาดใหญ่อันดับ 3 ของโลก 743,330 ตารางกิโลเมตร โดยมีพื้นที่ร้อยละ 73 อยู่ในกาลิมันตันของอินโดนีเซีย ร้อยละ 26 อยู่ในรัฐซาบาห์

¹ โปรตดู ชนพร เมฆไพบูลย์, ‘มลพิษของหมอกควันจากไฟป่าข้ามแดน: ภายใต้อัตลักษณ์อาเซียนว่าด้วยมลพิษของหมอกควันข้ามแดน’ (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2551).

² โปรตดู เดือนเด่น นาคสีหราช, ‘มาตรการทางกฎหมายในการป้องกันและควบคุมไฟป่าในประเทศไทย’ (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2551); อภิรัฐ ดีทองอ่อน, ‘มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมมลพิษทางอากาศอันเกิดจากการเผาในที่โล่งในภาคเกษตรกรรม’ (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2551) .

และซาราวักของมาเลเซีย และร้อยละ 1 ในบรูไน 5,765 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่ในเกาะเป็นป่าร้อนชื้น ซึ่งมีอายุมากกว่า 100 ล้านปี³ ปัจจุบัน ประมาณร้อยละ 80 หรือ 4,690 ตารางกิโลเมตรของพื้นที่ยังคงปกคลุมไปด้วยพื้นที่ป่า โดยร้อยละ 41 หรือ 2,355 ตารางกิโลเมตรได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้เป็นเขตป่าสงวน⁴

ส่วนใหญ่ไฟป่าในบรูไนเกิดจากความประมาทซึ่งลามมาจากกริมนน พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่พัฒนา ไฟป่า (bush fire) มักไม่รุนแรงหรือแพร่ขยายเป็นวงกว้าง ซึ่งส่วนใหญ่ถูกจำกัดขอบเขตในบริเวณกริมนน มีการคาดการณ์ว่า พื้นที่ที่ถูกเผาไหม้ทั้งหมดทั่วประเทศประมาณ 62 ตารางกิโลเมตร โดยมักเกิดขึ้นจากพุ่มไม้แห้ง ป่าพลู และพื้นที่ป่า ในเขตป่าสงวนมีการตัดไม้บางส่วนเพื่อเปลี่ยนพื้นที่เพื่อปลูกหวาย และพื้นที่สวนป่า (timber plantation)⁵

2.1 กฎหมายป่าไม้ (Forestry Law 1984)

กฎหมายฉบับนี้แบ่งป่าออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ป่าสงวนที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา และป่าไม้ที่เป็นของรัฐ การจัดการป่าสงวนอยู่ภายใต้อำนาจของกรมป่าไม้ (Forestry Department) ซึ่งเป็นหน่วยงานของกระทรวงทรัพยากรพื้นฐานและการท่องเที่ยว (Ministry of Primary Resources and Tourism)

(1) ข้อกำหนดห้ามเผา

มาตรา 20 บัญญัติว่า “...ห้ามมิให้ผู้ใดจุด ก่อหรือนำเข้าไปซึ่งไฟใด ๆ หรือปล่อยให้เกิดไฟไหม้ใด ๆ ไม่ว่าจะภายในหรือภายนอกเขตป่าสงวนในประการที่น่าจะเป็นอันตรายต่อพื้นที่เช่นนั้น”⁶ หากฝ่าฝืน มีโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี⁷ หรือปรับไม่เกิน 50,000 ดอลลาร์บรูไน (1,224,551 บาท) หรือทั้งจำทั้งปรับ⁸

³ สถานเอกอัครราชทูต ณ บันดาร์เสรีเบกาวัน, ‘เกร็ดความรู้เกี่ยวกับประเทศบรูไน’ <<https://bsb.thaiembassy.org/th>> สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2568.

⁴ Azrina Abdullah, *A Review and Analysis of Legal and Regulatory Aspects of Forest Fires in South East Asia* (FireFight South East Asia, Jakarta: Indonesia 2002) 5.

⁵ เพิ่งอ้าง

⁶ The Forestry Law, Section 20 “...no person shall kindle, keep or carry any fire, or leave any fire burning, whether within or outside a reserved forest, in such a manner as to endanger the reserved land”.

⁷ เพิ่งอ้าง Section 26 (i).

⁸ เพิ่งอ้าง Section 27B.

ในขณะที่การเผาต้นไม้ในป่าที่เป็นของรัฐเป็นความผิด⁹ และมีโทษเช่นเดียวกับการเผาในเขตป่าสงวน¹⁰ นอกจากนี้ หากมีการเผาป่าภายหลังพระอาทิตย์ตกและก่อนพระอาทิตย์ขึ้น หรือมีการขัดขวางการบังคับใช้กฎหมายหรือขั้นตอนในทางกฎหมาย หรือได้กระทำความผิดเผาป่าซ้ำอีก ศาลอาจพิพากษาลงโทษเป็นสองเท่าของความผิดนั้น¹¹ อีกทั้ง ศาลยังมีอำนาจพิพากษาให้ผู้กระทำความผิดชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่รัฐตามที่เห็นสมควร หากผู้กระทำความผิดเป็นลูกจ้างหรือตัวแทน ให้นายจ้างหรือตัวการรับผิดชดใช้ค่าสินไหมทดแทนแทนลูกจ้างหรือตัวแทน¹² แล้วแต่กรณี

(2) การคุ้มครองผู้ให้ข้อมูล

การคุ้มครองผู้แจ้งเบาะแส (Protection of Informers) ในฐานะพยาน ไม่ว่าจะเป็นการพิจารณาคดีแพ่งหรือคดีอาญา ห้ามไม่ให้เปิดเผยชื่อหรือที่อยู่ของผู้แจ้งเบาะแส หรือเปิดเผยวัตถุและลักษณะของข้อมูลที่ได้จากผู้แจ้งเบาะแส หรือกล่าวถึงเรื่องใด ๆ อันอาจนำไปสู่การรู้ตัวผู้แจ้งเบาะแส¹³ ยิ่งไปกว่านั้น หากหนังสือ เอกสารหรือรายงานซึ่งใช้เป็นพยานหลักฐานหรือจำเป็นต้องใช้สืบพยานในการพิจารณาคดีแพ่งหรือคดีอาญามีชื่อหรือบรรยายถึงผู้แจ้งเบาะแส ให้ศาลปกปิดหรือลบข้อความนั้นทั้งหมดเพื่อป้องกันการรู้ตัวผู้แจ้งเบาะแส¹⁴

อย่างไรก็ตาม เมื่อศาลสืบพยานเสร็จแล้วและเชื่อว่า ผู้แจ้งเบาะแสเจตนาแจ้งข้อความอันเป็นเท็จหรือฝ่าฝืนต่อความจริง หรือในระหว่างพิจารณาศาลเห็นว่า ความยุติธรรมไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ระหว่างคู่ความหากไม่มีการเปิดเผยตัวผู้แจ้งเบาะแส ศาลสามารถสั่งให้นำต้นฉบับที่ร้องเรียน (Original Complaint) ในกรณีที่เขียนไว้เป็นหนังสือมาสืบพยานในศาลได้ และสั่งให้เปิดเผยข้อมูลทั้งหมดเกี่ยวกับตัวผู้แจ้งเบาะแส¹⁵

ผู้แจ้งเบาะแสมีสสิทธิได้รับรางวัลนำจับซึ่งเป็นเงินที่ได้มาจากค่าปรับและการขายทอดตลาดทรัพย์สินที่ใช้ในการกระทำความผิด รวมถึงงบประมาณแผ่นดิน¹⁶

⁹ Subsidiary Legislation: Forest Rules, Rule 4.

¹⁰ เพ็งอ้าง Rule 30.

¹¹ The Forestry Law, Section 31.

¹² เพ็งอ้าง Section 33.

¹³ เพ็งอ้าง Section 31A (1).

¹⁴ เพ็งอ้าง Section 31A (2).

¹⁵ เพ็งอ้าง Section 31A (3).

¹⁶ เพ็งอ้าง Section 52 (2) (u).

2.2 ประมวลกฎหมายอาญา (Penal Code 1952)

ประมวลกฎหมายอาญา (Penal Code 1952) ของบรูไนมีหลักเกณฑ์การควบคุมการเผาในที่โล่งที่สำคัญ ดังนี้

(1) กำหนดเวลาห้ามเผา

ประมวลกฎหมายอาญาของบรูไนมีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมการเผาในที่โล่ง โดยห้ามไม่ให้ผู้ที่อยู่ในที่โล่ง (open place) หรือผู้ที่เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองที่โล่งโดยจงใจหรือประมาท เลินเล่อเผาหรือก่อไฟในช่วงเวลาที่กำหนด หากฝ่าฝืน มีโทษปรับไม่เกิน 100,000 ดอลลาร์บรูไน¹⁷ (2,444,256 บาท) หากการเผาหรือก่อไฟดังกล่าวมีลักษณะที่เป็นอันตรายหรือน่าจะเป็นอันตรายต่อชีวิตมนุษย์หรือ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญหรือทำให้ทรัพย์สินเสียหาย หรือทำให้สภาพอากาศเสื่อมโทรมอันเป็นอันตราย ต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน มีโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับไม่เกิน 100,000 ดอลลาร์บรูไน หรือทั้งจำ ทั้งปรับ¹⁸ การกำหนดเวลาห้ามเผา (prescribed period) เป็นอำนาจของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข สุข โดยประกาศเวลาเริ่มต้นและเวลาสิ้นสุดในการห้ามเผาในราชกิจจานุเบกษา (Gazette) โดยมีผลบังคับใช้ ทั่วประเทศ¹⁹

(2) ข้อสันนิษฐานและการพิสูจน์

เมื่อมีการเผาบนที่ดินแปลงใด ให้สันนิษฐานให้ก่อนว่าเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ที่โล่งเป็น ผู้ทำผิด เว้นแต่จะพิสูจน์ให้เป็นที่พอใจแก่ศาลว่า การเผาหรือการก่อไฟไม่ได้เกิดขึ้นจากความรับรู้ ความยินยอม หรือการรู้เห็นเป็นใจและไม่ได้เกิดขึ้นจากการกระทำหรือความผิดพลาดส่วนหนึ่งส่วนใดของตน หรือตน พยายามป้องกันการกระทำที่เป็นความผิดนั้นแล้ว²⁰

(3) การป้องกันเหตุเดือดร้อนรำคาญ

แม้การเผาเวลาอื่นนอกเหนือจากกำหนดเวลาห้ามเผาจะไม่เป็นความผิดตามมาตรา 244A แต่เป็นความผิดตามมาตรา 268 หากคว้นจากการเผาก่อให้เกิดเหตุเดือดร้อนรำคาญสาธารณะ (public nuisance) โดยสร้างความเสียหายเป็นวงกว้าง หรือเป็นอันตรายหรือเป็นเหตุรำคาญต่อสาธารณชนหรือความ

¹⁷ The Penal Code, Section 277A (1).

¹⁸ เพิ่งอ้าง Section 277A (2).

¹⁹ เพิ่งอ้าง Section 277A (4).

²⁰ เพิ่งอ้าง Section 277A (3).

เป็นอยู่โดยทั่วไปของผู้อื่น อีกทั้ง หากควันจากการเผาทำให้สภาพอากาศเสื่อมโทรมเป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้อื่น เป็นความผิดตามมาตรา 278 มีโทษปรับไม่เกิน 100,000 ดอลลาร์บรูไน

เมื่อเจ้าหน้าที่รัฐสั่งห้ามไม่ให้กระทำซ้ำหรือกระทำต่อไปซึ่งเหตุเดือดร้อนรำคาญเช่นว่านั้น แต่ผู้กระทำความผิดฝ่าฝืน มีโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปีและปรับไม่เกิน 100,000 ดอลลาร์บรูไน²¹

นอกจากประมวลกฎหมายอาญาแล้ว ยังมีพระราชบัญญัติความผิดลหุโทษ (Minor Offences Act 1998) ควบคุมการเผาไว้อีกด้วย โดยห้ามไม่ให้จุดไฟหรือเผาวัตถุใด ๆ อันก่อให้เกิดเหตุเดือดร้อนรำคาญ หรือความไม่สะดวกสบายหรือเป็นอันตรายต่อสาธารณะ มีโทษปรับ 250 ดอลลาร์บรูไน²² (6,108 บาท)

กฎหมายป่าไม้ของบรูไนเป็นบทบัญญัติที่มีเนื้อหาครอบคลุม ไม่เพียงแต่ห้ามไม่ให้เผาในพื้นที่ป่าสงวนเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงพื้นที่นอกเขตป่าสงวนอีกด้วย โดยพื้นที่นอกเขตป่านี้ย่อมหมายถึงพื้นที่บริเวณใกล้เคียงกับเขตป่าสงวน เพราะการเผาบริเวณนี้มีลักษณะที่อาจเป็นอันตราย โดยไฟอาจลุกลามเข้าไปในเขตป่า ในขณะที่การเผาในพื้นที่อื่นที่ไม่ใช่เขตป่าสงวนหรือพื้นที่ใกล้เคียงแม้ไม่มีความผิดตามกฎหมายนี้ แต่อาจเป็นความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาและพระราชบัญญัติความผิดลหุโทษ ซึ่งตามประมวลกฎหมายอาญามีโทษปรับที่สูงกว่ากฎหมายป่าไม้ ที่เป็นอย่างนี้เพราะว่าปัญหามลพิษทางอากาศในบรูไนเกิดจากการเผา นอกเขตป่ามากกว่าการเผาในเขตป่านั้นเอง นอกจากนี้ กฎหมายป่าไม้ยังมีการให้รางวัลนำจับแก่ผู้แจ้งเบาะแส การเผาป่าซึ่งเป็นมาตรการจูงใจ (Incentive) ให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

3. อินโดนีเซีย

สาธารณรัฐอินโดนีเซียเป็นประเทศที่มีเกาะกว่า 17,000 เกาะ ในจำนวนนี้ 6,000 เกาะเป็นที่อยู่อาศัย มีพื้นที่ป่าปกคลุม 1,400,000 ตารางกิโลเมตร โดย 1,138,000 ตารางกิโลเมตรเป็นพื้นที่ป่าถาวร และ 266,000 ตารางกิโลเมตรเป็นพื้นที่ป่าเปลี่ยนแปลง ในอดีตอินโดนีเซียประสบกับปัญหาควันไฟป่ารุนแรง โดยเฉพาะเกาะสุมาตรา กาลิมันตัน และสุลาเวสี ส่วนใหญ่ไฟป่าเกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ เช่น การเผาป่าเพื่อเปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่เลี้ยงสัตว์ และพื้นที่ล่าสัตว์²³

²¹ เพิ่งอ้าง Section 291.

²² Minor Offences Act 1998, Section 6.

²³ Center for Forestry Planning and Statistics Ministry of Forestry, Asia-Pacific Forestry Sector Outlook Study II Working Paper Series: Indonesia Forestry Outlook Study 2009.

นโยบายด้านป่าไม้ในประเทศอินโดนีเซียขึ้นอยู่กับรัฐธรรมนูญ ซึ่งกำหนดให้รัฐจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงป่าไม้ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนทั้งหลาย²⁴ ในขณะที่กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการไฟป่า ได้แก่ กฎหมายป่าไม้ (the Basic Forestry Law No. 41 1999) กฎหมายว่าด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศ (the Conservation of Living Natural Resources and their Ecosystem Act No. 5 1990) กฎหมายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (the Environmental Conservation Act No. 23 1997) และข้อบัญญัติแห่งรัฐ (Government Regulation No. 28 1985) ภายใต้กฎหมายและข้อบัญญัติเหล่านี้ กระทรวงป่าไม้และกระทรวงเกษตรมีอำนาจในการออกกฎกระทรวงเพื่อกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับแนวทางด้านเทคนิคในการแก้ไขปัญหาไฟป่า²⁵

กฎหมาย ข้อบัญญัติ กฎกระทรวง แนวทาง และคำสั่งที่เกี่ยวข้องกับการจัดการไฟป่าของอินโดนีเซียมีอยู่หลายฉบับ ส่วนใหญ่เป็นกฎหมายเกี่ยวกับหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคคลหรือนิติบุคคลที่ได้รับสัมปทานป่าไม้ในเขตที่ดินที่ได้รับสัมปทาน และการจัดตั้งหน่วยงานในการจัดการไฟป่ากว่า 30 ฉบับ จึงได้เลือกกฎหมายบางฉบับที่น่าสนใจและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3.1 กฎหมายป่าไม้ (The Basic Forestry Law No. 41 Year 1999)

กฎหมายฉบับนี้เป็นกฎหมายทั่วไปที่ว่าด้วยการจัดการและควบคุมป่าไม้ไว้ทั้งหมด เช่น หน่วยงานรัฐที่มีหน้าที่ป้องกันป่าไม้ การนิยามศัพท์ การบริหาร การวางแผน การจัดการป่าไม้ การศึกษาวิจัย และการพัฒนา การศึกษาและการฝึกอบรม กลไกการควบคุม การกระจายอำนาจ การขยายพื้นที่ป่า ธรรมเนียมของชุมชนท้องถิ่น หลักการมีส่วนร่วม ตัวแทนผู้มีอำนาจฟ้องร้อง การระงับข้อพิพาทเกี่ยวกับป่าไม้ การสืบสวน บทบัญญัติว่าด้วยกิจกรรมที่เป็นความผิดทางอาญา และสภาพบังคับทางปกครอง

(1) ข้อกำหนดห้ามเผา

แม้กฎหมายฉบับนี้จะไม่ได้เป็นกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเรื่องไฟป่าโดยตรง แต่มีเนื้อหา 2 หมวดที่ใกล้เคียงพอที่จะนำไปปรับใช้กับปัญหาไฟป่าได้ หมวดแรกว่าด้วยการ

²⁴ Indonesia's Constitution of 1945, Article 33 (3) “The land, the waters and the natural resources within shall be under the powers of the State and shall be used to the greatest benefit of the people.”

²⁵ Azrina Abdullah, (เชิงอรรถ 4) 6.

คุ้มครองป่าไม้และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และหมวดที่สองว่าด้วยการกระทำที่เป็นความผิดทางอาญา โดยกำหนดให้

1) ไฟป่าเป็นส่วนหนึ่งของภาระกิจการป้องกันป่าไม้ โดยห้ามมิให้ผู้ใดเผาป่า²⁶ โทษของบุคคลที่ทำให้เกิดไฟป่าโดยเจตนาจะมีโทษจำคุกสูงสุดไม่เกิน 15 ปี และปรับสูงสุดไม่เกิน 5,000,000 รูเปียห์²⁷ (11,557 บาท) หากกระทำโดยประมาท จะมีโทษจำคุกสูงสุดไม่เกิน 5 ปี และปรับไม่เกิน 1,500,000 รูเปียห์²⁸ (3,467 บาท) และให้บริษัทรพียที่ใช้ในการกระทำความผิด²⁹ แล้วนำออกขายทอดตลาดเพื่อนำเงินมาเป็นของรัฐ³⁰ โดยเงินที่ได้จากการขายทอดตลาดนี้ให้จัดสรรให้กับผู้ที่แฉเกี่ยวกับ การเผาป่าด้วย³¹ นอกจากนี้ ผู้ที่เผาป่ายังต้องชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่รัฐตามความร้ายแรงแห่งความเสียหายหรือผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยคำนึงถึงค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟูป่าไม้³²

2) รัฐบาลต้องมีการจัดการทุกรูปแบบในการคุ้มครองป่าไม้ทั้งในและนอกพื้นที่ป่า³³

3) ผู้ได้รับสัมปทานป่าไม้หรือผู้ได้รับใบอนุญาตมีความรับผิดชอบในการคุ้มครองป่าไม้ รวมถึงการป้องกันไฟป่า³⁴ หากเป็นผู้กระทำความผิดเสียเอง นอกเหนือจากจะต้องรับโทษทางอาญาแล้วยังต้องรับโทษในทางปกครองโดยอาจถูกพักหรือเพิกถอนใบอนุญาต³⁵ นอกจากนี้ ผู้ได้รับสัมปทานแต่ละรายยังต้องรับผิดชอบโดยจัดหาอุปกรณ์ให้กับหน่วยลาดตระเวนและหน่วยงานด้านการคุ้มครองป่าไม้ รวมถึงสนับสนุนเงินและจัดหาเจ้าหน้าที่ที่เพียงพอต่อขนาดพื้นที่ที่ได้รับสัมปทาน³⁶

(2) การมีส่วนร่วมของประชาชน

²⁶ The Law of the Republic of Indonesia Number 41 Year 1999 concerning Forestry, Article 50 (3) d.

²⁷ เพิ่งอ้าง Article 78 (3).

²⁸ เพิ่งอ้าง Article 78 (4).

²⁹ เพิ่งอ้าง Article 78 (15).

³⁰ เพิ่งอ้าง Article 79 (1).

³¹ เพิ่งอ้าง Article 78 (2).

³² เพิ่งอ้าง Article 80 (1).

³³ เพิ่งอ้าง Article 48 (1).

³⁴ เพิ่งอ้าง Article 48 (3).

³⁵ เพิ่งอ้าง Article 80 (2).

³⁶ Guidelines for the Protection of Utilisation Forestry Number 523/Kpts-II/1993.

ชุมชนที่อยู่อาศัยในหรือรอบพื้นที่ป่ามีส่วนร่วมในการกิจกรรมคุมครองป่าไม้ รวมถึงการป้องกันไฟป่า³⁷ และมีหน้าที่ในการรักษาและป้องกันการบุกรุกและการทำลายพื้นที่ป่า³⁸ อีกทั้ง หากมีการทำลายป่าจนก่อให้เกิดความเสียหายต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนมีสิทธิฟ้องโดยการดำเนินคดีแบบกลุ่ม (class action)³⁹ ไม่เพียงแต่ชุมชนเท่านั้น องค์กรเอกชน (Non-Governmental Organization) ที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลและมีวัตถุประสงค์ด้านการคุมครองป่าไม้ ก็มีสิทธิดำเนินคดีแบบกลุ่มด้วยเช่นกัน⁴⁰

3.2 กฎหมายคุ้มครองและจัดการสิ่งแวดล้อม (Protection and Management of Environment Law No.32 Year 2009)

กฎหมายคุ้มครองและจัดการสิ่งแวดล้อมได้นำหลักการพัฒนาย่างยั่งยืนมาปรับใช้ โดยมีการวางแผนนโยบายสิ่งแวดล้อมและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม การพัฒนา การอนุรักษ์และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม กฎหมายฉบับนี้ยังกำหนดให้หน่วยงานรัฐมีหน้าที่ในดูแลทรัพยากรธรรมชาติ จัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมและควบคุมกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม อีกทั้ง ส่งเสริมบทบาทของชุมชนให้มีส่วนร่วมในการคุ้มครองและจัดการสิ่งแวดล้อมด้วย

(1) ห้ามเผาเพื่อทำไร่เลื่อนลอย

การเผาป่าเป็นความผิดตามกฎหมายป่าไม้ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในขณะที่การเผาพื้นที่อื่นนอกเขตป่าเป็นความผิดตามกฎหมายคุ้มครองและจัดการสิ่งแวดล้อม โดยห้ามมิให้ผู้ใดแผ้วถางที่ดินโดยวิธีการตัดและเผาวัชพืช (slash-and-burn) เพื่อเตรียมพื้นที่การเกษตร⁴¹ แม้การเผานั้นจะเป็นภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นก็ตาม⁴² ผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษจำคุกตั้งแต่ 3 ปี ถึง 10 ปี และปรับตั้งแต่ 3,000,000,000 รูเปียห์ (6,934,793 บาท) ถึง 10,000,000,000 รูเปียห์ (23,115,979 บาท)⁴³ การเผาลักษณะอื่นที่ไม่ใช่การเผาเพื่อ

³⁷ The Law of the Republic of Indonesia Number 41 Year 1999 concerning Forestry, Article 48 (5).

³⁸ เพ็งอ้าง Article 69 (1).

³⁹ เพ็งอ้าง Article 71 (1).

⁴⁰ เพ็งอ้าง Article 73.

⁴¹ The Law of the Republic of Indonesia Number 32 Year 2009 concerning Protection and Management of Environment Law, Article 69 (1) h.

⁴² เพ็งอ้าง Article 69 (2).

⁴³ เพ็งอ้าง Article 108.

เตรียมพื้นที่การเกษตรแม้ไม่เป็นความผิดตามมาตรา 69 (1) h แต่อาจเป็นความผิดตามมาตรา 69 (1) a หากการเผาไหม้ก่อให้เกิดมลพิษ และ/หรือก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม⁴⁴

นอกจากนี้ หากการเผาเกิดขึ้นโดยหรือเพื่อประโยชน์หรือในนามของนิติบุคคล ให้นิติบุคคลและ/หรือผู้ออกคำสั่งที่ให้มีการเผารับผิดชอบด้วย⁴⁵ เฉพาะผู้ออกคำสั่งให้ปรับและจำคุกมากกว่าหนึ่งในสามของความผิดนั้น⁴⁶

(2) การมีส่วนร่วมของประชาชน

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน กฎหมายฉบับนี้ให้สิทธิแก่ประชาชนในการดำเนินคดีแบบกลุ่มเพื่อปกป้องประโยชน์ของตนเองหรือประโยชน์ของชุมชนในกรณีที่ได้รับ ความเสียหายจากมลพิษและ/หรือเกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม⁴⁷ อีกทั้ง ยังให้สิทธิแก่องค์กรเอกชนฟ้องคดีเพื่อให้มีการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน⁴⁸

แม้อินโดนีเซียจะมีกฎหมายเกี่ยวกับการห้ามเผาป่า ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกฎหมายลำดับรอง และกฎหมายห้ามเผาเพื่อเตรียมพื้นที่การเกษตรอยู่หลายฉบับ แต่การบังคับใช้กฎหมายเหล่านั้นไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพราะกฎหมายหลายฉบับบัญญัติขึ้นจากหน่วยงานระดับชาติและระดับจังหวัด ซึ่งบ่อยครั้งไม่มีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน⁴⁹

4. มาเลเซีย

มาเลเซียเป็นประเทศตั้งอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบด้วย 13 รัฐ และดินแดนสหพันธ์ 3 ดินแดน มีเนื้อที่รวม 330,803 ตารางกิโลเมตร โดยมีทะเลจีนใต้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนซึ่งมีขนาดใกล้เคียงกัน ได้แก่ มาเลเซียตะวันตก หรือคาบสมุทรมลายู (Peninsular Malaysia) ประกอบด้วย 11 รัฐ และ

⁴⁴ เพิ่งอ้าง Article 69 (1) a states that “Everyone shall be prohibited to carry out activities that cause pollution and/or damage of environment”.

⁴⁵ เพิ่งอ้าง Article 116 paragraph (1) letter a.

⁴⁶ เพิ่งอ้าง Article 117.

⁴⁷ เพิ่งอ้าง Article 91.

⁴⁸ เพิ่งอ้าง Article 92.

⁴⁹ BAPPENAS, *Planning for Fire Prevention and Drought Management Project* (Legislation and policy for fire prevention and drought management, Jakarta 1999) cited in Azrina Abdullah, *A Review and Analysis of Legal and Regulatory Aspects of Forest Fires in South East Asia* (FireFight South East Asia, Jakarta: Indonesia 2002) 12.

มาเลเซียตะวันออก ประกอบด้วย 2 รัฐ ได้แก่ รัฐซาบาห์ (Sabah) และรัฐซาราวัก (Sarawak) ไฟป่าไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยนักในรัฐที่ตั้งอยู่ในคาบสมุทรมาลายูของมาเลเซีย แต่ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในรัฐซาบาห์ (Sabah) และรัฐซาราวัก (Sarawak) โดยมีสาเหตุหลักมาจากการเผาพื้นที่ป่าเพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูก

ไฟป่าในรัฐซาบาห์ (Sabah) และรัฐซาราวัก (Sarawak) เป็นปัญหาที่รุนแรงมาก ในรัฐซาบาห์มีพื้นที่ป่าทดแทน (Secondary Forest) ที่ถูกไฟไหม้ประมาณ 10,000 ตารางกิโลเมตรส่วนใหญ่เกิดจากความประมาท ในขณะที่รัฐซาราวัก (Sarawak) หมอกควันเกิดจากการเผาพื้นที่การเกษตร และไฟป่าที่ลามมาจากการทำการเกษตรในพื้นที่ใกล้เคียง⁵⁰

รัฐธรรมนูญของมาเลเซียให้อำนาจแต่ละรัฐสามารถตรากฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้และกำหนดนโยบายป่าไม้ได้เอง⁵¹ กฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมีมากกว่า 40 ฉบับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติแต่ละประเภท และบังคับใช้โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4.1 กฎหมายป่าไม้แห่งชาติ (National Forestry Act 1984)

กฎหมายป่าไม้แห่งชาติตราขึ้นเพื่อให้กฎหมายป่าไม้ของแต่ละรัฐในมาเลเซียเป็นไปในทิศทางเดียวกันเพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการบริหาร การจัดการ และการอนุรักษ์ รวมถึงการพัฒนาป่าไม้ กฎหมายฉบับนี้ให้อำนาจรัฐในการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่เพื่อรับผิดชอบการจัดทำแผนการบริหาร และการฟื้นฟูป่าไม้ การจัดทำรายงานการพัฒนาป่าไม้ และการบริหารงบประมาณประจำปี อีกทั้ง ยังกำหนดให้ของป่าที่เกิดขึ้นในป่าสงวนหรือที่ดินของรัฐอื่น ๆ เป็นทรัพย์สินของรัฐ การใช้ประโยชน์ต้องขออนุญาตอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

(1) ข้อกำหนดห้ามเผา

กรมป่าไม้เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบตามกฎหมายฉบับนี้ โดยมาตรา 81 (1) (b) ในเขตป่าสงวน ห้ามมิให้ผู้ใดเผาทำให้ต้นไม้เสียหาย เว้นแต่ได้รับอนุญาต หากฝ่าฝืน มีโทษปรับไม่เกิน 50,000 ริงกิต (391,844 บาท) หรือจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับ⁵² และมาตรา 82 (1) ห้ามมิให้ผู้ใดจุด ก่อหรือนำเข้าไปซึ่งไฟใด ๆ หรือปล่อยให้เกิดไฟไหม้ใด ๆ ภายในเขตป่าสงวนในประการ ที่จะเป็นอันตรายต่อพื้นที่เช่นนั้น หากฝ่าฝืน มีโทษปรับไม่เกิน 50,000 ริงกิต (391,844 บาท) หรือจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับ⁵³

⁵⁰ Thai, S.K., 'Malaysia Country' Report presented at the Regional Workshop on Forest Fire Management Collaboration in ASEAN 29-31 March 2001, Chiang Mai, Thailand.

⁵¹ Malaysia's Constitution of 1957, Article 94.

⁵² Laws of Malaysia Act 313 National Forestry Law, Article 81 (2) (b).

⁵³ เพิ่งอ้าง Article 82 (2).

ในกรณีที่นิติบุคคลถูกฟ้องว่าได้กระทำความผิดเผาป่า ให้ฟ้องบุคคลที่เป็นผู้บริหารหรือกรรมการทุกคนในขณะที่นิติบุคคลทำผิดร่วมด้วยในคดีเดียวกัน และในกรณีที่ศาลพิพากษาให้นิติบุคคลรับผิดในความผิดที่ถูกฟ้อง ให้ผู้บริหารหรือกรรมการทุกคนร่วมรับผิดชอบในความผิดนั้น⁵⁴

(2) การคุ้มครองผู้ให้ข้อมูล

กฎหมายป่าไม้แห่งชาติของมาเลเซียเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับรัฐ โดยการแจ้งเบาะแสเกี่ยวกับการเผาป่าเพื่อแลกกับรางวัลนำจับ⁵⁵ ในการพิจารณาคดีแพ่งหรือคดีอาญา รัฐได้สร้างกลไกการคุ้มครองผู้ให้ข้อมูลหรือผู้แจ้งเบาะแส โดยการไม่เปิดเผยชื่อหรือที่อยู่ หรือวัตถุและลักษณะของข้อมูลที่ได้รับ หรือสิ่งอื่นใดอันจะนำไปสู่การรู้ตัวผู้ให้ข้อมูล⁵⁶ อีกทั้ง หากหนังสือ เอกสารหรือรายงานซึ่งอยู่ในพยานหลักฐานหรืออาจตรวจสอบได้ในการพิจารณาคดีแพ่งหรือคดีอาญาได้ระบุชื่อหรือบรรยายถึงตัวผู้ให้ข้อมูลอันอาจนำไปสู่การรู้ตัวผู้ให้ข้อมูล ให้ศาลสั่งปกปิดหรือลบข้อความนั้นเท่าที่จำเป็นเพื่อคุ้มครองผู้ให้ข้อมูล⁵⁷

อย่างไรก็ตาม เมื่อศาลพิจารณาคดีเสร็จสิ้นแล้วเชื่อว่า ผู้ให้ข้อมูลเจตนาแจ้งข้อความอันเป็นเท็จหรือฝ่าฝืนต่อความจริง หรือในระหว่างพิจารณาศาลเห็นว่า ไม่อาจอำนวยความสะดวกได้อย่างสมบูรณ์ระหว่างคู่ความหากไม่มีการเปิดเผยตัวผู้ให้ข้อมูล ศาลย่อมมีอำนาจโดยชอบด้วยกฎหมายในการเรียกต้นฉบับที่ร้องเรียน (Original Complaint) ในกรณีที่เขียนเป็นหนังสือเพื่อ ไต่สวน และสั่งให้เปิดเผยทั้งหมดเกี่ยวกับตัวผู้ให้ข้อมูล⁵⁸

4.2 กฎหมายคุณภาพสิ่งแวดล้อม (Environmental Quality Act 1974)

กฎหมายคุณภาพสิ่งแวดล้อมมีเจตนารมณ์ในการกำหนดเงื่อนไขที่ยอมรับได้ในการทิ้ง ปล่อย หรือกำจัดขยะ การควบคุมเสียงและความสั่นสะเทือน การเก็บค่าธรรมเนียมในการปล่อยมลพิษ และกำหนดกิจกรรมที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมตลอดถึงการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการเผาในที่โล่ง อีกทั้ง ยังเป็นการรองรับนโยบายการเผาเป็นศูนย์ของมาเลเซีย (Malaysia's Zero Burning Policy) เพื่อให้บรรลุผลอีกด้วย

⁵⁴ เฟิ่งอ้าง Article 109.

⁵⁵ เฟิ่งอ้าง Article 100A.

⁵⁶ เฟิ่งอ้าง Article 100B paragraph 1.

⁵⁷ เฟิ่งอ้าง Article 100B paragraph 2.

⁵⁸ เฟิ่งอ้าง Article 100B paragraph 3.

กฎหมายฉบับนี้มีการแก้ไขในส่วนของการเผาในที่โล่งในปี 1998 โดยขยายอำนาจในการสอบสวนและการบังคับใช้กฎหมายให้กับหลายหน่วยงาน รวมถึงตำรวจ และเจ้าหน้าที่จากกระทรวงสาธารณสุขระดับท้องถิ่น มีการยกเลิกอำนาจของกรมสิ่งแวดล้อม (Department of Environment) ในการออกใบอนุญาตให้เผาในที่โล่ง แต่ได้มีการกำหนดรายการการเผาบางประเภทที่สามารถเผาในที่โล่งได้โดยไม่ต้องขออนุญาต

กฎหมายคุณภาพสิ่งแวดล้อมนิยามความหมายของการเผาในที่โล่ง ว่าหมายถึง ไฟใด ๆ ซึ่งเผาไหม้หรือคุกรุ่นโดยเกิดขึ้นในที่โล่ง และไม่ได้ควบคุมโดยปล่องไฟหรือปล่องควัน แต่ไม่รวมถึงไฟใด ๆ ซึ่งเผาไหม้หรือคุกรุ่นที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมที่กำหนดขึ้นโดยรัฐมนตรีซึ่งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว⁵⁹

(1) ข้อกำหนดห้ามเผา

หลักเกณฑ์การห้ามไม่ให้เผาในที่โล่งอยู่ในมาตรา 29A (1) และ (2) โดยห้ามมิให้ผู้ใดยินยอมหรือก่อให้เกิดการเผาในที่โล่งบนที่ดินของตน หากฝ่าฝืนมีโทษปรับไม่เกิน 10,000 ริงกิต (78,368 บาท) หรือจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับ และให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า เจ้าของหรือ ผู้ครอบครองซึ่งเป็นผู้ดูแลที่ดินนั้นเป็นผู้รับผิดชอบ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าไม่ใช่ความผิดของตน⁶⁰

(2) กิจกรรมที่อนุญาตให้เผา

ในปี 2003 มีการตราข้อบัญญัติเพิ่มเติมแห่งรัฐ⁶¹ (Federal Subsidiary Legislation) ที่ออกตามความมาตรา 29AA ในกฎหมายคุณภาพสิ่งแวดล้อม ว่าด้วยกิจกรรมที่กำหนดขึ้นโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ไม่ถือว่าเป็นการเผาในที่โล่งตามมาตรา 29A มีทั้งสิ้น 15 กิจกรรมที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

1) การเผาพืชบนที่ดินเพื่อเตรียมการเพาะปลูกพืชที่ใช้เป็นอาหาร หรือพืชทางเศรษฐกิจในการทำไร่เลื่อนลอย (shifting cultivation)⁶² โดยพืชที่เผาจะต้องตายและแห้งแล้ว⁶³ การเผาต้องทำในช่วง

⁵⁹ Laws of Malaysia Act A1030 Environmental Quality (Amendment) Act 1998, Section 29A (3).

⁶⁰ เพ็งอ้าง Section 29B.

⁶¹ Federal Subsidiary Legislation: Environmental Quality Act 1974 [ACT 127] P.U.(A) 460/2003 Environmental Quality (Declared Activities) (Open Burning) Order 2003.

⁶² เพ็งอ้าง Paragraph 3 (d).

⁶³ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (d) (i).

ที่สภาพอากาศแห้งและในช่วงเวลา 8.00-18.00 น.⁶⁴ โดยอยู่ในการควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดตลอดเวลาจนกว่าการเผาจะเสร็จสิ้น⁶⁵แต่ห้ามไม่ให้เผาในพื้นที่ป่าพรุ⁶⁶

2) การเผาฟางข้าวเพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูก⁶⁷ โดยฟางข้าวจะต้องแห้งเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 7 วันก่อนมีการเผา⁶⁸ ต้องเผาในช่วงที่สภาพอากาศแห้งและในช่วงเวลา 13.00-17.00 น.⁶⁹ โดยอยู่ในการดูแลและควบคุมอย่างใกล้ชิด⁷⁰ ควันและละอองที่เกิดขึ้นจากการเผาต้องไม่เป็นอุปสรรคต่อการจราจรและการเตือนภัยอย่างเพียงพอต่ออันตรายที่อาจเกิดขึ้นให้กับผู้ใช้รถใช้ถนนในกรณีที่มีการเผาใกล้ถนน⁷¹ การเผาต้องไม่ก่อให้เกิดเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อผู้อาศัยใกล้เคียงและไม่ลดทัศนวิสัยในการมองเห็น⁷² อีกทั้ง ต้องแจ้งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจที่ใกล้ที่สุดทราบก่อนมีการเผา⁷³

3) การเผาใบอ้อยก่อนมีการเก็บเกี่ยวในพื้นที่ไม่เกิน 125 ไร่ ในช่วงการเก็บเกี่ยวผลผลิต⁷⁴ โดยต้องทำเมื่อสภาพอากาศแห้ง⁷⁵ ในช่วงเวลา 11.00-17.00 น.⁷⁶ ควันและละอองที่เกิดขึ้นจากการเผาต้องไม่เป็นอุปสรรคต่อการจราจร และการเตือนภัยอย่างเพียงพอต่ออันตรายที่อาจเกิดขึ้นให้กับผู้ใช้รถใช้ถนนในกรณีที่มีการเผาใกล้ถนน⁷⁷ การเผาต้องอยู่ในการดูแลและควบคุมอย่างใกล้ชิดจากผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้มั่นใจว่าไฟจะไหม้อยู่ในพื้นที่จำกัด ไม่ลุกลามไปยังพื้นที่ใกล้เคียง⁷⁸ ก่อนเผาต้องยื่นคำร้องขออนุญาตเผาและได้รับการอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีคุณภาพสิ่งแวดล้อม⁷⁹ และแจ้งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจที่ใกล้ที่สุดทราบ⁸⁰ อีกทั้ง ต้องไม่ใช้การเผาในพื้นที่ป่าพรุ⁸¹

⁶⁴ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (d) (ii).

⁶⁵ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (d) (iii).

⁶⁶ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (d) (v).

⁶⁷ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (e).

⁶⁸ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (e) (i).

⁶⁹ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (e) (ii).

⁷⁰ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (e) (iii).

⁷¹ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (e) (iv).

⁷² เพ็งอ้าง Paragraph 3 (e) (v).

⁷³ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (e) (vi).

⁷⁴ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (f).

⁷⁵ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (f) (i).

⁷⁶ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (f) (ii).

⁷⁷ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (f) (iii).

⁷⁸ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (f) (vi).

⁷⁹ เพ็งอ้าง Paragraph 3 (f) (v).

4) การเผาพืชเพื่อเตรียมพื้นที่การเกษตรในการปลูกพืชใด ๆ ก็ตามโดยเกษตรกรรายย่อยที่มีการเผาในพื้นที่ไม่เกิน 12.5 ไร่ ต่อวัน⁸² การเผาจะทำได้เมื่อพืชได้ตายและเหี่ยวแห้งแล้ว⁸³ โดยต้องทำเมื่อสภาพอากาศแห้งในช่วงเวลา 8.00-18.00 น.⁸⁴ ต้องไม่ใช้วัสดุที่เกิดควันดำเพื่อเป็นเชื้อเพลิงในการก่อไฟ⁸⁵ ห่างจากถนนและเส้นทางหลักอื่น ๆ⁸⁶ โดยต้องไม่ก่อให้เกิดเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อผู้อาศัยใกล้เคียงและไม่ลดทัศนวิสัยในการมองเห็น⁸⁷ อยู่ในการดูแลและควบคุมอย่างใกล้ชิด โดยต้องหยุดเผาทันทีที่พืชได้ถูกเผาจนหมดแล้ว⁸⁸แต่ห้ามไม่ให้เผาในพื้นที่ป่าพรุ⁸⁹

5) การเผาสังของใด ๆ ที่เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมหรือการบูชาทางศาสนา⁹⁰

6) การเผาวัสดุทางการเกษตรเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกโดยเกษตรกรที่ทำการเกษตรเพื่อยังชีพในชนบท แต่ต้องไม่ใช้การเผาในพื้นที่ป่าพรุ⁹¹

7) การเผาใบไม้ กิ่งไม้ และเศษวัชพืชในหมู่บ้านในเขตชนบทซึ่งไม่ใช่การเผาในพื้นที่ป่าพรุ⁹²

อย่างไรก็ตาม ห้ามไม่ให้มีการเผาสังต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นในรัศมี 30 กิโลเมตรจากสนามบินนานาชาติกัวลาลัมเปอร์⁹³

มีข้อสังเกตว่า การห้ามไม่ให้เผาในที่โล่งและการอนุญาตให้เผาได้บางกิจกรรมในกฎหมายคุณภาพสิ่งแวดล้อม (Environmental Quality Act) ของมาเลเซียเป็นรูปแบบเดียวกับที่ใช้ในกฎหมายของสหรัฐที่กำหนดไว้ในประมวลข้อบังคับของรัฐบาลกลาง (US Code of Federal Regulations)⁹⁴

⁸⁰ เฟิงอ้าง Paragraph 3 (f) (vi).

⁸¹ เฟิงอ้าง Paragraph 3 (f) (vii).

⁸² เฟิงอ้าง Paragraph 3 (g).

⁸³ เฟิงอ้าง Paragraph 3 (g) (i).

⁸⁴ เฟิงอ้าง Paragraph 3 (g) (ii).

⁸⁵ เฟิงอ้าง Paragraph 3 (g) (iii).

⁸⁶ เฟิงอ้าง Paragraph 3 (g) (iv).

⁸⁷ เฟิงอ้าง Paragraph 3 (g) (v).

⁸⁸ เฟิงอ้าง Paragraph 3 (g) (vi).

⁸⁹ เฟิงอ้าง Paragraph 3 (g) (vii).

⁹⁰ เฟิงอ้าง Paragraph 3 (i).

⁹¹ เฟิงอ้าง Paragraph 3 (m).

⁹² เฟิงอ้าง Paragraph 3 (n).

⁹³ เฟิงอ้าง Paragraph 4.

(3) ข้อสันนิษฐานและการพิสูจน์

เมื่อมีการเผาบนที่ดินแปลงใด ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า เจ้าของหรือผู้ครอบครองซึ่งเป็นผู้ดูแลที่ดินนั้นเป็นผู้รับผิดชอบ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าไม่ใช่ความผิดของตน⁹⁵

การพิสูจน์เพื่อให้พ้นผิด เจ้าของหรือผู้ครอบครองที่ดินจะต้องพิสูจน์ให้ได้ว่า การเผาในที่โล่งนั้นอยู่นอกเหนือการควบคุมของตน หรือตนไม่ได้รับรู้ เห็นเป็นใจหรือยินยอมในการเผานั้น⁹⁶ หรือตนได้ใช้ความระมัดระวังทุกวิถีทางอย่างดีแล้ว⁹⁷ หรือตนได้ใช้ความพยายามอย่างเหมาะสมตามความสามารถและในพฤติการณ์เช่นนั้นเพื่อป้องกันการกระทำที่เป็นความผิด⁹⁸

กฎหมายป่าไม้แห่งชาติ (National Forestry Act 1984) ของมาเลเซียมีการนำเครื่องมือการสั่งการและควบคุม (command and control) มาใช้เป็นเครื่องมือหลักซึ่งอยู่ในรูป ของข้อกำหนดห้ามเผาเช่นเดียวกับประเทศอาเซียนอื่น แต่จำกัดการบังคับใช้เฉพาะไฟที่ไหม้ในพื้นที่ป่าที่อยู่ในการควบคุมดูแลของกรมป่าไม้เท่านั้น ไม่รวมถึงพื้นที่ใกล้เคียงหรือติดกับป่า กฎหมายฉบับนี้จึงใจให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับรัฐ โดยการแจ้งเบาะแสผู้เผาป่าแก่กับรางวัลนำจับ อีกทั้ง ยังมีการสร้างกลไกการคุ้มครองผู้ให้ข้อมูลหรือผู้แจ้งเบาะแสเช่นเดียวกับบรูไน โดยการปกปิดชื่อหรือข้อมูลเพื่อความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูล

ในขณะที่การเผาพื้นที่อื่นนอกเขตป่า กฎหมายคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้นิยามความหมายของการเผาในที่โล่งไว้อย่างชัดเจน และห้ามมิให้เผาเป็นหลักแต่อนุญาตให้เผาเป็นข้อยกเว้น โดยกิจกรรมที่อนุญาตให้เผาจะบัญญัติไว้ในกฎหมายลำดับรอง เจ้าของหรือผู้ครอบครองที่ดินต้องรับผิดชอบสำหรับการเผาในที่โล่งที่เกิดขึ้นบนที่ดินที่ตนเป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครอง อีกทั้ง ยังนำข้อสันนิษฐานความผิด (presumption) มาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาการไม่สามารถระบุตัวผู้เผาไว้ด้วย

5. สิงคโปร์

⁹⁴ Code of Federal Regulation, '§ 49.132 Rule for general open burning permits' retrieved March 13, 2025, available at <<https://ecfr.federalregister.gov/current/title-40/chapter-I/subchapter-B/part-49/subpart-C/subject-group-ECFR31dd40b47455f3c/section-49.132>>

⁹⁵ Federal Subsidiary Legislation: Environmental Quality Act 1974 [ACT 127] P.U.(A) 460/2003 Environmental Quality (Declared Activities) (Open Burning) Order 2003, Section 29B.

⁹⁶ เพิ่งอ้าง Section 29C (a).

⁹⁷ เพิ่งอ้าง Section 29C (b)(i).

⁹⁸ เพิ่งอ้าง Section 29C (b)(ii).

ประเทศสิงคโปร์ ตั้งอยู่บนเกาะมีพื้นที่ประมาณ 675.84 ตารางกิโลเมตร และร้อยละ 85 ของประชากรอาศัยบนอ่าวพาร์ทเมนท์สูง มีพื้นที่เพียงเล็กน้อยสำหรับพื้นที่อนุรักษ์ ดังนั้น จึงไม่มีปัญหาเรื่องไฟฟ้า แต่มีไฟไหม้เล็กน้อยที่เกิดขึ้นบริเวณรอบนอกของพื้นที่อนุรักษ์ ส่วนใหญ่เกิดจากไฟที่ลุกลามจากการติดตั้งสถานีดาวเทียม โรงงานสาธารณูปโภค และการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของเอกชน⁹⁹

สิงคโปร์ไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการไฟฟ้า แต่เป็นประเทศที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากหมอกควันไฟฟ้าที่เกิดขึ้นจากประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอินโดนีเซีย ด้วยเหตุนี้ ในปี 2014 มีการตรากฎหมายมลพิษจากหมอกควันข้ามแดน (Transboundary Haze Pollution Act 2014) มีเจตนารมณ์เพื่อเอาผิดกับนิติบุคคลที่เป็นสาเหตุหรือก่อให้เกิดหมอกควันปกคลุมสิงคโปร์ แม้ว่าแหล่งที่มาของหมอกควันนั้นจะเกิดขึ้นจากการกระทำหรือทรัพย์สินที่อยู่นอกสิงคโปร์ก็ตาม (extra-territorial application)¹⁰⁰

(1) ความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล

กฎหมายฉบับนี้มีหลักการสำคัญว่า หากนิติบุคคลใดกระทำการ ไม่ว่าในหรือนอกสิงคโปร์ เป็นสาเหตุหรือก่อให้เกิดมลพิษจากหมอกควันในสิงคโปร์ หรือกระทำการ ไม่ว่าในหรือนอกสิงคโปร์ โดยยินยอมให้นิติบุคคลหรือบุคคลธรรมดาอื่นกระทำการใด ๆ ไม่ว่าในหรือนอกสิงคโปร์ เป็นสาเหตุหรือก่อให้เกิดมลพิษจากหมอกควันในสิงคโปร์¹⁰¹ และมีมลพิษจากหมอกควันในสิงคโปร์ในเวลาหรือช่วงเวลาที่ได้มีการกระทำนั้น โดยนิติบุคคลเช่นว่านั้น¹⁰² ย่อมมีความผิด โดยมีโทษปรับไม่เกิน 100,000 ดอลลาร์สิงคโปร์ (2,449,321 บาท) ของทุกวันหรือส่วนหนึ่งของวันที่มีมลพิษจากหมอกควันในสิงคโปร์เกิดขึ้นในเวลาหรือช่วงเวลาที่นิติบุคคลได้กระทำการตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 5 อนุมาตรา (1) (a) (i) or (ii) แล้วแต่กรณี แต่รวมแล้วต้องไม่เกิน 2,000,000 ดอลลาร์สิงคโปร์ (48,708,612 บาท)¹⁰³

นอกจากนี้ นิติบุคคลที่มีส่วนร่วมในการบริหารงานของนิติบุคคลอื่น¹⁰⁴ (นิติบุคคลรายที่สอง) โดยที่นิติบุคคลรายที่สองเป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองที่ดินที่อยู่นอกสิงคโปร์¹⁰⁵ ได้กระทำการ ไม่ว่าในหรือนอก

⁹⁹ Azrina Abdullah (เชิงอรรถ 4) 15.

¹⁰⁰ Transboundary Haze Pollution Act 2014 of Republic of Singapore, Section 4.

¹⁰¹ เพิ่งอ้าง Section 5 (1) (a) (i).

¹⁰² เพิ่งอ้าง Section 5 (1) (a) (ii).

¹⁰³ เพิ่งอ้าง Section 5 (2) (a).

¹⁰⁴ เพิ่งอ้าง Section 5 (3) (a).

¹⁰⁵ เพิ่งอ้าง Section 5 (3) (b).

สิงคโปร์ เป็นสาเหตุหรือก่อให้เกิดมลพิษจากหมอกควันในสิงคโปร์¹⁰⁶ หรือกระทำการ ไม่ว่าในหรือนอกสิงคโปร์ โดยยินยอมให้นิติบุคคลหรือบุคคลธรรมดาอื่นกระทำการใด ๆ ไม่ว่าในหรือนอกสิงคโปร์ เป็นสาเหตุหรือก่อให้เกิดมลพิษจากหมอกควันในสิงคโปร์¹⁰⁷ และมีมลพิษหมอกควันในสิงคโปร์ในเวลาหรือช่วงเวลาที่ได้มีการกระทำนั้นโดยนิติบุคคลรายที่สอง¹⁰⁸ นิติบุคคลที่มีส่วนร่วมในการบริหารงานของนิติบุคคลรายที่สองย่อมมีความผิด และมีโทษปรับไม่เกิน 100,000 ดอลลาร์สิงคโปร์ (2,449,321 บาท) ของทุกวันหรือส่วนของวันที่มีมลพิษจากหมอกควันในสิงคโปร์เกิดขึ้นในเวลาหรือช่วงเวลาที่นิติบุคคลได้กระทำการตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 5 อนุมาตรา (3) (c) (i) or (ii) แล้วแต่กรณี แต่รวมแล้วต้องไม่เกิน 2,000,000 ดอลลาร์สิงคโปร์ (48,708,612 บาท)¹⁰⁹

(2) ความรับผิดทางแพ่งของนิติบุคคล

ไม่เพียงแต่ความรับผิดทางอาญาเท่านั้น กฎหมายมลพิษจากหมอกควันข้ามแดน (Transboundary Haze Pollution Act 2014) ยังกำหนดความรับผิดทางแพ่งไว้ในกรณีที่นิติบุคคลได้กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดตามที่กล่าวไว้สองวรรคข้างต้น ถือว่าเป็นการทำให้ละเมิดและเป็นเหตุแห่งการฟ้อง (actionable conduct) โดยบุคคลที่อยู่ในสิงคโปร์ที่ได้รับความเสียหายส่วนบุคคล (personal injury) ได้รับความเจ็บป่วยหรือเสียความสามารถทางร่างกายหรือจิตใจในสิงคโปร์ หรือตายในสิงคโปร์จากความเสียหายส่วนบุคคล ความเจ็บป่วยหรือเสียความสามารถเช่นนั้น¹¹⁰ หรือทรัพย์สินเสียหายในสิงคโปร์¹¹¹ หรือได้รับความเสียหายทางด้านเศรษฐกิจ (economic loss) รวมถึงการสูญเสียกำไร (loss of profits)¹¹² สามารถฟ้องนิติบุคคลที่เป็นสาเหตุหรือก่อให้เกิดมลพิษจากหมอกควันในสิงคโปร์ได้ ไม่ว่าการกระทำที่เป็นเหตุแห่งการฟ้องจะสามารถฟ้องในเขตอำนาจศาลต่างประเทศที่มีการกระทำเช่นนั้นได้หรือไม่ก็ตาม¹¹³

(3) ข้อสันนิษฐานและภาระการพิสูจน์

¹⁰⁶ เพิ่งอ้าง Section 5 (3) (c) (i).

¹⁰⁷ เพิ่งอ้าง Section 5 (3) (c) (ii).

¹⁰⁸ เพิ่งอ้าง Section 5 (3) (d).

¹⁰⁹ เพิ่งอ้าง Section 5 (4) (a).

¹¹⁰ เพิ่งอ้าง Section 6 (3) (a).

¹¹¹ เพิ่งอ้าง Section 6 (3) (b).

¹¹² เพิ่งอ้าง Section 6 (3) (c).

¹¹³ เพิ่งอ้าง Section 6 (4).

สำหรับข้อสันนิษฐานความผิด กฎหมายนี้วางหลักเกณฑ์ไว้ว่า ในเวลาหรือช่วงเวลาที่มัลพิชจากหมอกควันในสิงคโปร์ ได้มีไฟไหม้บนที่ดินหรือเกิดไฟป่าบนที่ดินที่อยู่นอกสิงคโปร์¹¹⁴ และมีข้อมูลจากดาวเทียมทิศทางและอัตราความเร็วลม และข้อมูลอุตุนิยมวิทยาในเวลาหรือช่วงเวลาที่เกิดมัลพิชจากหมอกควันในสิงคโปร์พบว่า ควันที่เกิดจากการเผาไหม้ของมายังสิงคโปร์ ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า มัลพิชจากหมอกควันที่เกิดขึ้นในสิงคโปร์เกี่ยวข้องกับควันที่เกิดจากที่ดินหรือไฟป่านั้น แม้ว่าอาจมีไฟไหม้ในเวลาหรือช่วงเวลาเดียวกันบนที่ดินหรือไฟป่าหรือไฟอื่น ๆ บนที่ดินอื่นใดที่อยู่นอกสิงคโปร์ก็ตาม เว้นแต่จะพิสูจน์ได้เป็นอย่างอื่น¹¹⁵

ในการพิสูจน์เพื่อให้พ้นผิด (defenses) นิติบุคคลสามารถทำได้หลายประการ เช่น อ้างว่า มัลพิชจากหมอกควันในสิงคโปร์เกิดจากภัยพิบัติหรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ร้ายแรง การสงคราม หรือเกิดจากการกระทำของบุคคลอื่นที่ไม่อยู่ในความรับรู้หรือยินยอมของนิติบุคคล หรือเป็นการกระทำที่ขัดกับเจตนาหรือคำสั่งของนิติบุคคล¹¹⁶ เป็นต้น

6. กัมพูชา

ราชอาณาจักรกัมพูชาตั้งอยู่ในส่วนใต้ของคาบสมุทรอินโดจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพื้นที่ 181,035 ตารางกิโลเมตร มีพรมแดนทิศตะวันตกติดต่อกับประเทศไทย ทิศเหนือติดกับประเทศไทยและลาว ทิศตะวันออกและทิศใต้ติดกับเวียดนาม และทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดอ่าวไทย โดยมีป่าไม้เป็นทรัพยากรสำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศ มีพื้นที่ป่าราว 110,000 ตารางกิโลเมตรหรือร้อยละ 62 ของพื้นที่ทั้งหมด¹¹⁷ ปัจจุบันป่าไม้ถูกบุกรุกเนื่องจากความต้องการที่เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับการเกษตร ไม้แปรรูป และไม้ฟืนเนื่องจากการเร่งพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ส่วนใหญ่การเผาเกิดขึ้นจากผู้ที่ทำไร่เลื่อนลอยและผู้อยู่อาศัยในป่า¹¹⁸

กฎหมายป่าไม้ (Law on Forestry 2002) ของกัมพูชาเป็นกฎหมายที่วางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดการ การใช้ประโยชน์ การเก็บเกี่ยว การอนุรักษ์และการพัฒนาป่าไม้ทั้งหมด ทั้งที่ปลูกหรือขึ้นเองตามธรรมชาติในกัมพูชา กฎหมายฉบับนี้ประกอบด้วย 18 หมวด โดยแบ่งเป็น 109 มาตรา เนื้อหาสำคัญจะเป็น

¹¹⁴ เพิ่งอ้าง Section 8 (1) (b).

¹¹⁵ เพิ่งอ้าง Section 8 (1) (c).

¹¹⁶ เพิ่งอ้าง Section 7.

¹¹⁷ Bunnary and Boun, 'Forest fire in Cambodia' paper presented at the Regional Workshop on Forest Fire Management Collaboration in ASEAN, 29-31 March 2000, Chiang Mai, Thailand.

¹¹⁸ Azrina Abdullah (เชิงอรรถ 4) 16.

การวางแผนทางเกี่ยวกับหน้าที่ของคณะบริหารป่าไม้ นิยามป่าไม้ของรัฐและป่าไม้ของเอกชน สิทธิของบุคคล ธรรมดาและนิติบุคคล รวมถึงสิทธิของผู้ใช้ทรัพยากรป่าไม้ดั้งเดิม

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการไฟป่า กฎหมายให้อำนาจคณะบริหารป่าไม้ (Forestry Administration) ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงการเกษตร ป่าไม้และประมง บังคับใช้กฎหมายฉบับนี้ และกำหนดหน้าที่ให้ออกมาตรการที่เหมาะสมในการสืบสวน ป้องกันและปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่า ไฟป่าและการแผ้วถางป่าเพื่อให้มั่นใจว่าจะสามารถบังคับใช้กฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ¹¹⁹ นอกจากนี้ ในหมวดที่ 8 ว่าด้วยผลผลิตจากป่าที่ต้องห้ามและการคุ้มครองป่าไม้มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการจัดการไฟป่า ดังนี้

1. ป่าไม้อย่อมได้รับความคุ้มครองจากกิจกรรมที่สร้างความเสียหาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งไฟป่า¹²⁰
2. ห้ามมิให้จุดไฟในเขตป่า เว้นแต่ได้รับอนุญาตให้จุดไฟหรือใช้ไฟจากคณะบริหารป่าไม้เพื่อประโยชน์ในการปลูกป่า (silviculture) หรือสุขภาวะของป่า (forest hygiene)¹²¹
3. กระทรวงการเกษตร ป่าไม้และประมงมีอำนาจออกกฎเกณฑ์ในการกำหนดพื้นที่ควบคุมไฟป่า การป้องกันไฟป่า และจัดตั้งคณะกรรมการดับไฟป่า (Forest Fire-Fighters Committees) โดยกฎเกณฑ์นี้ เมื่อได้ประกาศ (Prakas) ใช้แล้ว จะใช้ในฐานะเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับในพื้นที่ป่าทั้งหมด¹²²
4. ประชาชน ทหาร และเจ้าหน้าที่รัฐทุกระดับมีหน้าที่ในการอนุรักษ์และคุ้มครองป่าไม้ ป้องกัน และดับไฟป่า¹²³

การเผาป่าโดยเจตนาเป็นความผิดและมีโทษจำคุกตั้งแต่ 5 ปี ถึง 10 ปี และให้บริบทที่ใช้ในการกระทำความผิดให้เป็นทรัพย์สินของรัฐ¹²⁴ อีกทั้ง หากกระทำความผิดซ้ำในหมวดความผิดเดิม จะได้รับโทษเป็นสองเท่าจากความผิดนั้น¹²⁵ ค่าปรับที่ศาลกำหนดขึ้นหรือเงินที่ได้จากการขายทรัพย์สินที่ใช้ในการกระทำ

¹¹⁹ Law on Forestry 2002 of Kingdom of Cambodia Nation Religion King Article 7 (8).

¹²⁰ เพ็งอ้าง Article 32.

¹²¹ เพ็งอ้าง Article 36 paragraph 1.

¹²² เพ็งอ้าง Article 36 paragraph 2.

¹²³ เพ็งอ้าง Article 36 paragraph 3.

¹²⁴ เพ็งอ้าง Article 97 (7).

¹²⁵ เพ็งอ้าง Article 97 paragraph 2.

ความผิดให้ตกเป็นงบประมาณของชาติ โดยรัฐบาลอาจจ่ายเงินส่วนนี้เพื่อจูงใจให้กับประชาชนและเจ้าหน้าที่รัฐที่มีส่วนร่วมในการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวป่าไม่เป็นการเฉพาะก็ได้¹²⁶

เช่นเดียวกับกฎหมายป่าไม้ของประเทศภูมิภาคอาเซียนอื่น กฎหมายป่าไม้ของกัมพูชาไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาหมอกพิษทางอากาศโดยตรง เพียงแต่มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการเผาป่าเท่านั้น กฎหมายนี้ห้ามไม่ให้เผาเฉพาะในเขตป่า ไม่รวมถึงนอกพื้นที่ป่า การเผานอกเขตป่าแม้เกิดลุกลามเข้าไปในป่าอนุรักษ์อาจไม่มีความผิดตามกฎหมายนี้ ในประเด็นนี้แตกต่างจากกฎหมายป่าไม้ของบรูไนที่ให้ความคุ้มครองพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ป่าด้วย อีกทั้ง การทำให้เกิดไฟป่าจะเป็นความผิดตามกฎหมายนี้เมื่อได้กระทำโดยเจตนา ไม่รวมถึงการกระทำโดยประมาท

กฎหมายฉบับนี้กำหนดความรับผิดชอบให้กับคณะบริหารป่าไม้ในการจัดการไฟป่าภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงการเกษตร ป่าไม้และประมงเท่านั้น การมอบหมายความรับผิดชอบให้กับหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเป็นผู้ดูแลจะช่วยลดความขัดแย้งและความซ้ำซ้อนเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ระหว่างหน่วยงาน

7. ลาว

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเป็นประเทศที่ไม่มีทางออกสู่ทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพื้นที่ 236,800 ตารางกิโลเมตร เศรษฐกิจของประเทศจำเป็นพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ ทำให้ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว โดยมีหลายสาเหตุด้วยกัน เช่น การทำไร่เลื่อนลอย การตัดไม้ทำลายป่าและไฟป่า โดยร้อยละ 47 หรือราว 112,000 ตารางกิโลเมตรเป็นพื้นที่ป่า ป่าไม้ในลาวมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูแล้งเมื่อไฟที่ไม่มีการควบคุมได้ลุกลามเข้าไปในเขตป่าในปี 2020 กรมป่าไม้มีการประเมินว่า ไฟป่าที่เกิดขึ้นโดยมนุษย์ได้ทำลายพื้นที่ป่าในภาคเหนือของลาวกว่า 200 ตารางกิโลเมตร¹²⁷

กฎหมายป่าไม้ (Forestry Law 2007) ของลาวเป็นกฎหมายหลักในการแก้ไขปัญหาป่าไม้ โดยกำหนดมาตรการและกฎเกณฑ์ในการจัดการป่าไม้ การอนุรักษ์ การพัฒนา การใช้ประโยชน์และการควบคุมป่าไม้และพื้นที่ป่าอย่างยั่งยืน แม้ไม่ใช่กฎหมายที่เจตนารมณ์ในการแก้ไขปัญหาหมอกพิษทางอากาศจากการเผาในที่โล่งโดยตรง แต่มีบางบทบัญญัติที่สามารถนำมาปรับใช้ได้ โดยกำหนดให้

¹²⁶ เพิ่งอ้าง Article 92.

¹²⁷ Lao PRD, 'Forest fire- Great threat for bio-diversity conservation'

<<https://www.la.undp.org/content/laopdr/en/home/blog/2021/forest-fire--great-threat-for-biodiversity-conservation-.html>> accessed 28 March, 2025.

1. ประชาชน ครัวเรือน (Households) และหน่วยงานต่าง ๆ มีหน้าที่ในการป้องกันไฟฟ้า¹²⁸
2. การป้องกันไฟฟ้าเป็นภาระกิจหนึ่งของการคุ้มครองป่าไม้¹²⁹
3. การป้องกันและการควบคุมไฟฟ้า หมายถึง การคุ้มครองป่าไม้และทรัพยากรป่าไม้จากการทำลายโดยไฟ¹³⁰ การป้องกันและควบคุมไฟฟ้า ประกอบด้วยมาตรการดังต่อไปนี้
 - 3.1 การใช้กฎหมายและมาตรการที่จำเป็นต่าง ๆ ในการป้องกันและควบคุมไฟฟ้า¹³¹
 - 3.2 การเผยแพร่ การให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อให้ตระหนักรู้เกี่ยวกับอันตรายและสาเหตุของไฟฟ้า และหลีกเลี่ยงกิจกรรมต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดไฟฟ้า เช่น การเผาทุ่งหญ้า การเผาเพื่อทำไร่เลื่อนลอย การจุดไฟในที่พักแรม และการทิ้งบุหรี่ในป่า¹³²
 - 3.3 การวางแผนป้องกันไฟฟ้า¹³³
4. ผู้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้และพื้นที่ป่ามีหน้าที่ต้องทำทุกวิถีทางในการป้องกันไฟฟ้า¹³⁴

หากผู้ใดฝ่าฝืนโดยเผาป่า ให้รับโทษตามกฎหมายอาญา¹³⁵ มีโทษจำคุกตั้งแต่ 3 เดือนถึง 1 ปี¹³⁶ และหากการเผาป่านั้นก่อให้เกิดความเสียหายเป็นจำนวนมาก มีโทษจำคุกตั้งแต่ 1 ปีถึง 5 ปี¹³⁷ และปรับเป็นสองเท่าตามมูลค่าของทรัพยากรป่าไม้ที่เสียหายตามราคาท้องตลาดที่แท้จริง¹³⁸ รวมถึงต้องชดเชยค่าสินไหมทดแทนในทางแพ่งตามความเสียหายที่เกิดขึ้นหากการเผาป่าก่อให้เกิดความเสียหายต่อผลประโยชน์ของรัฐและประชาชน¹³⁹ อีกทั้ง ทรัพยากรที่ใช้ในการกระทำความผิดศาลมีอำนาจสั่งริบ¹⁴⁰ เพื่อให้ใช้บังคับได้อย่างมีประสิทธิภาพ กฎหมายฉบับนี้ยังมีมาตรการจูงใจ ผู้ใดกระทำการที่เป็นประโยชน์ต่อการบังคับใช้กฎหมาย

¹²⁸ Forestry Law of Lao People's Democratic Republic, Article 7.

¹²⁹ เพ็งอ้าง Article 22.

¹³⁰ เพ็งอ้าง Article 29 paragraph 1.

¹³¹ เพ็งอ้าง Article 29 paragraph 2 (1).

¹³² เพ็งอ้าง Article 29 paragraph 2 (2).

¹³³ เพ็งอ้าง Article 29 paragraph 2 (3).

¹³⁴ เพ็งอ้าง Article 97 (9).

¹³⁵ Article 127.

¹³⁶ The Penal Law, Article 139.

¹³⁷ เพ็งอ้าง Article 139 paragraph 2.

¹³⁸ Forestry Law of Lao People's Democratic Republic, Article 127.

¹³⁹ เพ็งอ้าง Article 126.

¹⁴⁰ เพ็งอ้าง Article 128.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการป้องกันการทำลายป่าไม้และทรัพยากรป่าไม้ มีสิทธิได้รับรางวัลตอบแทน¹⁴¹ โดยรัฐเป็นผู้บังคับกฎหมายนี้¹⁴²

8. เมียนมา

สาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่าหรือสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาประชากรส่วนใหญ่อาศัยในเขตชนบท เศรษฐกิจส่วนใหญ่พึ่งพาภาคเกษตรกรรม ในขณะที่อุตสาหกรรมป่าไม้สร้างรายได้ในการส่งออกถึงร้อยละ 31 เมียนมามีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษาร้อยละ 30 และร้อยละ 5 เป็นพื้นที่คุ้มครอง¹⁴³

กฎหมายป่าไม้ (Forest Law 1992) ของเมียนมาเป็นกฎหมายหลักที่ใช้ในการจัดการป่าไม้ โดยมีเจตนารมณ์ในการคุ้มครองป่าไม้ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ การขยายพื้นที่ป่าและพื้นที่คุ้มครอง ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการจัดการป่าไม้ และสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนา

ผู้ใดจุด ก่อและนำเข้าไฟซึ่งไฟใด ๆ หรือปล่อยให้เกิดการลุกไหม้จนอาจเกิดไฟไหม้ป่าในพื้นที่อนุรักษ์ มีความผิดและมีโทษปรับไม่เกิน 5,000 จ๊าด (100 บาท) หรือจำคุกไม่เกิน 6 เดือน หรือทั้งจำทั้งปรับ¹⁴⁴ และห้ามมิให้ผู้ใดทำให้เสียหายซึ่งต้นไม้ใด ๆ ในเขตป่าอนุรักษ์โดยใช้ไฟเผา หากฝ่าฝืนมีโทษปรับไม่เกิน 20,000 จ๊าด (403 บาท) หรือจำคุกไม่เกิน 2 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับ¹⁴⁵ หากต้นไม้ที่เผาเป็นต้นสักมีโทษปรับไม่เกิน 50,000 จ๊าด (1,008 บาท) จำคุกไม่เกิน 7 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับ¹⁴⁶

แม้ว่ากฎหมายป่าไม้ของเมียนมาจะส่งเสริมให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าไม้ แต่ไม่ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ในการจัดการไฟป่าไว้ อีกทั้ง ไม่มีบทบัญญัติใดกำหนดหน้าที่ของบริษัทเอกชนที่ได้รับสัมปทานการทำไม้ให้ป้องกันไฟป่า หรือรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟูป่าจากการ

¹⁴¹ เพิ่งอ้าง Article 121.

¹⁴² เพิ่งอ้าง Article 129.

¹⁴³ Forest Department Ministry of Forestry Myanmar, 'Asia-Pacific Forestry Sector Outlook Study Working Paper Series: Union of Myanmar' (Food and Agriculture Organization of the United Nations Regional Office for Asia and Pacific, Bangkok, 2015) 22.

¹⁴⁴ Forest Law of the Union of Myanmar, Article 40.

¹⁴⁵ เพิ่งอ้าง Article 42.

¹⁴⁶ เพิ่งอ้าง Article 43.

แผ้วถางพื้นที่จนก่อให้เกิดไฟฟ้า¹⁴⁷ ซึ่งแตกต่างจากกฎหมายของอินโดนีเซียที่กำหนดให้บริษัทเอกชนที่ได้รับสัมปทานการทำไม้มีหน้าที่ป้องกันไฟฟ้า โดยการจัดหาอุปกรณ์และกำลังคนเพื่อสนับสนุนรัฐ หากไฟฟ้าเกิดขึ้นจากความผิดของบริษัทเอกชน นอกเหนือจากต้องรับผิดทางแพ่งและอาญาแล้ว ยังอาจถูกพักหรือเพิกถอนใบอนุญาตสัมปทานอีกด้วย

กฎหมายป่าไม้ของเมียนมาคุ้มครองไม่ให้เผาเฉพาะเขตป่าอนุรักษ์เท่านั้น ไม่รวมถึงพื้นที่โดยรอบป่า และไม่ได้มีวัตถุประสงค์โดยตรงในการป้องกันการเผาในที่โล่งในเขตป่า แต่มุ่งคุ้มครองพื้นที่ป่าและต้นไม้ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ สังเกตได้จากมาตรา 43 ที่กำหนดโทษสูงขึ้นหากมีการเผาต้นสัก อีกทั้ง กฎหมายฉบับนี้ไม่มีมาตรการลงโทษเหมือนกับประเทศอื่น ๆ ในอาเซียน

9. ฟิลิปปินส์

สาธารณรัฐฟิลิปปินส์เป็นประเทศที่เป็นหมู่เกาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งอยู่ในมหาสมุทรแปซิฟิกตะวันตก ประกอบด้วยเกาะ 7,641 เกาะ มีพื้นที่ราว 300,000 ตารางกิโลเมตร โดยร้อยละ 53 หรือ 158,800 ตารางกิโลเมตรเป็นพื้นที่ป่า¹⁴⁸

ไฟป่าเป็นปัญหาที่รุนแรงในฟิลิปปินส์ จากข้อมูลพบว่า ไฟได้ทำลายพื้นที่ป่าเกือบร้อยละ 50 คิดเป็นค่าเฉลี่ย 78 ตารางกิโลเมตรประจำปี สาเหตุสำคัญเกิดจากไฟที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติซึ่งสร้างความเสียหายเพียงเล็กน้อย ความประมาท การทำไร่เลื่อนลอย และการทำไม้โดยผิดกฎหมาย¹⁴⁹

กรมสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ (The Department of Environment and Natural Resources) เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการไฟป่า โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ลดการเกิดไฟป่าในพื้นที่ที่มีแนวโน้มจะเกิดไฟป่า
2. จัดตั้งหน่วยงานเพื่อใช้ประโยชน์จากไฟเป็นเครื่องมือจัดการไฟป่าโดยวิธีการเผาในพื้นที่ที่กำหนดไว้
3. จัดการอรรถประโยชน์เพียงพอเพื่อส่งเสริมขีดความสามารถในการดับไฟของเจ้าหน้าที่กรมสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

¹⁴⁷ Azrina Abdullah (เชิงอรรถ 3) 19.

¹⁴⁸ เฟิงอ้าง

9.1 ประมวลกฎหมายป่าไม้ฉบับปรับปรุง (The Forestry Reform Code 1975)

ประมวลกฎหมายป่าไม้ฉบับปรับปรุงของฟิลิปปินส์เป็นกฎหมายหลักที่ใช้ควบคุมการเผาในเขตป่า โดยมีสำนักงานพัฒนาป่าไม้ (Bureau of Forest Development) เป็นหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ดูแลพื้นที่ป่า พืชเลี้ยงสัตว์และพื้นที่อนุรักษ์อื่น ๆ ทั้งหมด

ผู้ใดจุดไฟหรือประมาททำให้ไฟลุกลามในเขตป่ามีความผิดและมีโทษปรับตั้งแต่ 500 เปโซ (330 บาท) ถึง 20,000 เปโซ (13,228 บาท) และมีโทษจำคุกตั้งแต่ 6 เดือนถึง 2 ปี และชดเชยค่าเสียหายเต็มจำนวนในการฟื้นฟูพื้นที่ที่เสียหาย¹⁵⁰ หากเจ้าหน้าที่รัฐหรือลูกจ้างเป็นผู้กระทำความผิดเสียเอง นอกเหนือจะต้องรับโทษตามที่กล่าวมาแล้ว ยังต้องออกจากความตำแหน่งหน้าที่นั้นทันที และให้ถือว่าเป็นผู้ขาดคุณสมบัติจากตำแหน่งที่ได้รับเลือกหรือที่ได้รับแต่งตั้งอย่างถาวร¹⁵¹

นอกจากนี้ ผู้ใดทำไร่เลื่อนลอย โดยมีการตัดและเผาเพื่อเตรียมพื้นที่การเกษตร เพื่อตนเองหรือผู้อื่นในพื้นที่ป่าโดยไม่ขออนุญาตหรือใช้สิทธิ (license agreement) สัญญาเช่า (lease) ใบอนุญาต (license) หรือได้รับอนุญาต (permit) มีโทษจำคุกตั้งแต่ 2 ปีถึง 4 ปี และปรับเป็น 8 เท่าของค่าภาคหลวง อีกทั้ง ยังต้องชดเชยค่าเสียหายเต็มจำนวนในการฟื้นฟูพื้นที่ที่เสียหายด้วย¹⁵² ศาลมีอำนาจขับไล่และริบทรัพย์สินที่ใช้ในการกระทำผิดเพื่อใช้ประโยชน์ในกิจการของสำนักงานพัฒนาป่าไม้ หากทรัพย์สินนั้นไม่เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ ให้นำออกขายทอดตลาดโดยให้เงินตกเป็นของกองทุนพัฒนาสำนักงาน (Development Fund of the Bureau)¹⁵³

9.2 กฎหมายการจัดการขยะมูลฝอยเชิงนิเวศ (The Ecological Solid Waste Management Act 2000)

กฎหมายการจัดการขยะมูลฝอยเชิงนิเวศตราขึ้นเพื่อแก้ไขขยะมูลฝอยในฟิลิปปินส์ กฎหมายฉบับนี้วางนโยบายของประเทศไว้โดยการใช้แผนการจัดการขยะมูลฝอยเชิงนิเวศอย่างรอบด้าน (Comprehensive Ecological Solid Waste Management Program) เพื่อคุ้มครองสุขภาพ

¹⁴⁹ Pajarillaga and Lansigan, 'Forest fire control and management in the Philippines' paper presented at the Regional Workshop on Forest Fire Management Collaboration in ASEAN, 29-31 March 2015, Chiang Mai, Thailand.

¹⁵⁰ The Forestry Reform Code of the Philippines, Section 69.

¹⁵¹ เพิ่งอ้าง Section 69 paragraph 3.

¹⁵² เพิ่งอ้าง Section 69.

¹⁵³ เพิ่งอ้าง Section 69 paragraph 2.

ของประชาชนและสิ่งแวดล้อม มีการควบคุมการคัดแยกเพื่อใช้ซ้ำ (reuse) หรือนำกลับมาใช้ใหม่ (recycle) การเก็บรวบรวม การรับขน การเก็บรักษา และขั้นตอนการกำจัดขยะอย่างถูกต้องโดยผ่านรูปแบบและแนวปฏิบัติทางสิ่งแวดล้อมที่ดี (best environmental practice) อีกทั้ง ยังมีการสร้างกลไกหน่วยงานที่จำเป็น มาตรการจูงใจ การตั้งกองทุน รวมถึงประกาศกำหนดกิจกรรมบางอย่างที่ต้องห้ามและกำหนดโทษไว้

(1) กลไกทางหน่วยงาน

ในด้านกลไกทางหน่วยงาน มีการตั้งคณะกรรมการจัดการขยะมูลฝอยแห่งชาติ (National Solid Waste Management Commission) และคณะกรรมการจัดการขยะมูลฝอยท้องถิ่น (Local Solid Waste Management Boards) ในระดับจังหวัด เมืองหรือเทศบาลในแต่ละเขตการปกครอง ส่วนท้องถิ่นที่ขับเคลื่อนโดยเจ้าหน้าที่รัฐและภาคเอกชน โดยคณะกรรมการจัดการขยะมูลฝอยแห่งชาติมีหน้าที่ประสานการทำงาน พัฒนาและจัดทำแผนการจัดการขยะมูลฝอยแห่งชาติ และเห็นชอบแผนจัดการขยะมูลฝอยระดับท้องถิ่น¹⁵⁴ ในขณะที่คณะกรรมการจัดการขยะมูลฝอยท้องถิ่นมีหน้าที่โดยตรงในการจัดทำแผนการจัดการขยะมูลฝอยเชิงนิเวศระดับท้องถิ่นในกรอบเวลา 10 ปี ซึ่งแผนนี้เน้นการใช้ซ้ำ การนำกลับมาใช้ใหม่และการหมักทำปุ๋ยของทุกสิ่งที่สามารถทำได้¹⁵⁵

(2) มาตรการจูงใจ

กฎหมายฉบับนี้ยังมีมาตรการจูงใจโดยมอบรางวัล สนับสนุนด้านการเงินหรืออื่น ๆ ให้กับหน่วยงานปกครองท้องถิ่น ประชาชน หน่วยงานเอกชนและนิติบุคคล รวมตลอดถึงองค์กรเอกชน (Non-Government Organization) ในการที่ได้ใช้นวัตกรรมที่โดดเด่น เทคโนโลยีหรือกิจกรรมเพื่อสนับสนุน มาตรการการใช้ซ้ำ นำกลับมาใช้ใหม่และการลดขยะมูลฝอย ซึ่งรางวัลดังกล่าวให้นำมาจากกองทุนที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายนี้¹⁵⁶

มาตรการจูงใจ ตัวอย่างเช่น การยกเว้นภาษีนำเข้าเครื่องจักร อุปกรณ์ ยานพาหนะและอะไหล่ที่นำมาใช้เก็บขยะมูลฝอย¹⁵⁷ การบริจาคเงินหรือทรัพย์สินให้กับหน่วยงานปกครองท้องถิ่น รัฐวิสาหกิจ

¹⁵⁴ The Ecological Solid Waste Management Act 2000, Section 5.

¹⁵⁵ เพ็งอ้าง Section 11.

¹⁵⁶ เพ็งอ้าง Section 45.

¹⁵⁷ เพ็งอ้าง Section 45 (b) (1) (a).

บริษัท หรือองค์กรเอกชนเพื่อสนับสนุนแผนการจัดการขยะมูลฝอยอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเงินหรือทรัพย์สินที่บริจาคจะได้รับการยกเว้นภาษีและนำมาหักค่าลดหย่อนได้เต็มจำนวน¹⁵⁸

(3) กองทุนการจัดการขยะมูลฝอย

กองทุนการจัดการขยะมูลฝอย (Solid Waste Management Fund) ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์หลายประการ เช่น สนับสนุนผลิตภัณฑ์ สิ่งอำนวยความสะดวก เทคโนโลยีและกระบวนการในการจัดการขยะมูลฝอยอย่างถูกต้อง ให้องค์กรและปัจเจกบุคคลได้ทุนศึกษาวิจัย เป็นต้น รายได้ของกองทุนมาจากค่าปรับ ค่าธรรมเนียมในการออกใบอนุญาต การรับบริจาคจากแหล่งทุนภายในและภายนอกประเทศ รวมถึงการจัดสรรงบประมาณประจำปีจากรัฐบาล¹⁵⁹

(4) การเก็บค่าธรรมเนียมการจัดการขยะมูลฝอย

การเก็บค่าธรรมเนียมการจัดการขยะมูลฝอยเป็นอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานปกครองท้องถิ่น อีกทั้ง มีอำนาจในการกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมที่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในการจัดการขยะมูลฝอยเพื่อให้เป็นไปตามแผนการจัดการขยะมูลฝอยดังที่ได้ประกาศใช้ โดยการกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมอย่างน้อยต้องคำนึงถึงปัจจัยเกี่ยวกับประเภทและปริมาณของขยะมูลฝอย รวมถึงระยะทางจากสถานีรับขนถึงโรงงานจัดการขยะมูลฝอย¹⁶⁰

(5) ข้อกำหนดห้ามเผา

กฎหมายการจัดการขยะมูลฝอยเชิงนิเวศนิยามความหมายของขยะมูลฝอย (solid waste) ว่าหมายถึง สิ่งของที่ทิ้งจากครัวเรือน ขยะจากการค้า ขยะอุตสาหกรรมที่ไม่เป็นอันตราย สิ่งที่กวาดรวมไว้ข้างถนน ขยะจากการก่อสร้าง วัสดุทางการเกษตร และมูลฝอยอื่น ๆ ที่ไม่เป็นอันตรายหรือเป็นพิษ¹⁶¹ โดยห้ามไม่ให้เผาขยะมูลฝอยในที่โล่ง¹⁶² ผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับตั้งแต่ 300 บาท (198 บาท) ถึง 1,000 บาท (661 บาท) หรือจำคุกตั้งแต่ 1 วันถึง 15 วัน หรือทั้งจำทั้งปรับ¹⁶³ หากบริษัท ห้างหุ้นส่วน หรือนิติบุคคลอื่นที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายเป็นผู้กระทำความผิด ให้กรรมการบริษัท หุ้นส่วนผู้จัดการ หรือผู้บริหารอื่นได้รับโทษ

¹⁵⁸ เพิ่งอ้าง Section 45 (b) (1) (c).

¹⁵⁹ เพิ่งอ้าง Section 46.

¹⁶⁰ เพิ่งอ้าง Section 46.

¹⁶¹ เพิ่งอ้าง Section 3 (kk).

¹⁶² เพิ่งอ้าง Section 48 (3).

¹⁶³ Section 45 (b).

ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายนี้¹⁶⁴ นอกจากนี้ ในกรณีที่คนต่างชาติ (alien) เป็นผู้กระทำความผิด หลังจากที่ได้รับโทษตามกฎหมายแล้ว ให้เนรเทศออกจากฟิลิปปินส์ด้วย¹⁶⁵ สำหรับโทษปรับ ให้เพิ่มขึ้นอย่างน้อยร้อยละ 10 ทุก ๆ 3 ปีเพื่อให้สอดคล้องกับอัตราเงินเฟ้อและคงไว้ซึ่งประสิทธิภาพในการบังคับใช้¹⁶⁶

(6) การมีส่วนร่วมของประชาชน

เพื่อส่งเสริมหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (public participation) และการบังคับใช้กฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ กฎหมายการจัดการขยะมูลฝอยเชิงนิเวศให้อำนาจแก่ประชาชนในการฟ้องคดี (citizen suits) โดยไม่เสียค่าธรรมเนียม¹⁶⁷ เป็นคดีแพ่ง คดีอาญาหรือคดีปกครองต่อศาลได้¹⁶⁸ ในกรณีดังต่อไปนี้

1) มีผู้ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายนี้ หรือฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามกฎและข้อบังคับที่ออกตามความกฎหมายนี้¹⁶⁹ หรือ

2) กรมสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ (Department of Environment and Natural Resources) หรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องได้ออกคำสั่ง กฎและข้อบังคับขัดกับกฎหมายนี้¹⁷⁰ และ/หรือ

3) เจ้าหน้าที่รัฐกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงในการปฏิบัติหน้าที่ที่กำหนดไว้เป็นการเฉพาะในกฎหมายนี้หรือกฎและข้อบังคับที่ออกตามความกฎหมายนี้ หรือละเลยอำนาจในการปฏิบัติตามหน้าที่ หรือปฏิบัติหน้าที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายนี้หรือกฎและข้อบังคับที่ออกตามความกฎหมายนี้ แต่ห้ามไม่ให้ฟ้องจนกว่าจะล่วงพ้น 30 วันนับแต่ได้แจ้งเจ้าหน้าที่รัฐหรือผู้ถูกกล่าวหา และไม่มีการดำเนินการอย่างเหมาะสมนับแต่แจ้ง¹⁷¹

9.3 กฎหมายอากาศสะอาด (The Clean Air Act 1999)

¹⁶⁴ เพิ่งอ้าง Section 49 paragraph 2.

¹⁶⁵ เพิ่งอ้าง Section 49 paragraph 3.

¹⁶⁶ เพิ่งอ้าง Section 49 paragraph 4.

¹⁶⁷ เพิ่งอ้าง Section 52 paragraph 2.

¹⁶⁸ เพิ่งอ้าง Section 52.

¹⁶⁹ เพิ่งอ้าง Section 52 (a).

¹⁷⁰ เพิ่งอ้าง Section 52 (b).

¹⁷¹ เพิ่งอ้าง Section 52 (c).

กฎหมายอากาศสะอาดของฟิลิปปินส์เป็นกฎหมายที่วางนโยบายและแผนการจัดการคุณภาพอากาศอย่างรอบด้านเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการรักษาคุณภาพอากาศที่ดีของชาวฟิลิปปินส์ โดยส่งผลกระทบทางลบต่อเศรษฐกิจน้อยที่สุด กฎหมายฉบับนี้แบ่งการควบคุมมลพิษทางอากาศออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ (1) การควบคุมการปล่อยมลพิษจากยานพาหนะที่ขับเคลื่อนด้วยเครื่องยนต์ (mobile source) (2) การควบคุมการปล่อยมลพิษจากอุตสาหกรรม (stationary source) และ (3) การควบคุมการเผาเชิงพื้นที่ (area source)

(1) ข้อกำหนดห้ามเผา

การควบคุมการเผาเชิงพื้นที่ที่กฎหมายฉบับนี้นิยามว่าหมายถึง การเผาขยะชุมชน ขยะติดเชื้อ และขยะอันตรายซึ่งกระบวนการเผาไหม้ก่อให้เกิดควันพิษ ห้ามไม่ให้เผาขยะดังกล่าว เว้นแต่เป็นการเผาปริมาณเล็กน้อย (small-scale) ตามประเพณีเพื่อวัตถุประสงค์ในการรักษาสุขอนามัยของชุมชน การเตรียมการทางประเพณี การเกษตร วัฒนธรรม สุขภาพและอาหาร รวมถึงการเผาศพ¹⁷² โดยให้หน่วยงานปกครองท้องถิ่นสนับสนุน ส่งเสริมและบังคับใช้แผนการจัดการขยะมูลฝอยเชิงนิเวศในแต่ละเขตการปกครองของตน รวมถึงการคัดแยก การนำกลับมาใช้ใหม่และการนำขยะหมักทำปุ๋ยด้วย¹⁷³ ผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับตั้งแต่ 10,000 เปโซ (6,614 บาท) ถึง 100,000 เปโซ (66,141 บาท) หรือจำคุกตั้งแต่ 6 เดือนถึง 6 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับ หากผู้ทำผิดเป็น นิติบุคคล ให้กรรมการ หุ่นส่วนผู้จัดการ เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมหรือเจ้าหน้าที่ผู้มีหน้าที่ดูแลโดยตรงในการดำเนินงานด้านมลพิษรับโทษดังกล่าวด้วย¹⁷⁴

มีข้อสังเกตว่า แม้การเผาปริมาณเล็กน้อยจะเป็นข้อยกเว้นที่สามารถทำได้ แต่กฎหมายไม่ได้กำหนดรายละเอียดไว้ว่า แคไหนที่เรียกว่าปริมาณเล็กน้อย ในประเด็นนี้แตกต่างจากกฎหมายคุณภาพสิ่งแวดล้อม (Environmental Quality Act 1974) ของมาเลเซียที่กำหนดรายละเอียดการอนุญาตให้เผากิจกรรมบางประเภทไว้อย่างชัดเจน เช่น การเผาใบอ้อยก่อนมีการเก็บเกี่ยวในพื้นที่ไม่เกิน 125 ไร่ เป็นต้น

นอกจากนี้ หากเป็นการกระทำความผิดตามกฎหมายนี้หรือกฎและข้อบังคับที่ออกตามความกฎหมายนี้อย่างร้ายแรง คณะกรรมการวินิจฉัยความผิดเกี่ยวกับมลพิษ (Pollution Adjudication Board) อาจเสนอพนักงานอัยการฟ้องคดีอาญาต่อผู้กระทำความผิด การกระทำความผิดอย่างร้ายแรง หมายถึง การกระทำความผิดสามครั้งหรือมากกว่านั้นใน 1 ปี กระทำความผิดสามครั้งหรือมากกว่า

¹⁷² Philippine Clean Air Act of 1999, Republic Act No. 8749, Section 20.

¹⁷³ เพิ่งอ้าง Section 20 paragraph 2.

¹⁷⁴ เพิ่งอ้าง Section 47.

นั้นเป็นเวลา 3 ปีติดต่อกัน กระทำการหรือละเว้นการกระทำตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายนี้จนก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมอย่างร้ายแรงหรือไม่อาจฟื้นฟูได้¹⁷⁵ ผู้กระทำความผิดมีโทษจำคุกตั้งแต่ 6 ปีถึง 10 ปี หากผู้ทำผิดเป็นนิติบุคคล ให้กรรมการ หุ่นส่วนผู้จัดการ เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมหรือเจ้าหน้าที่ซึ่งดูแลโดยตรงในการดำเนินงานด้านมลพิษรับโทษดังกล่าวด้วย¹⁷⁶

(2) การมีส่วนร่วมของประชาชน

กฎหมายอากาศสะอาดให้อำนาจแก่ประชาชนในการฟ้องคดี (Citizen Suits) โดยไม่เสียค่าธรรมเนียม¹⁷⁷ เป็นคดีแพ่ง คดีอาญาหรือคดีปกครองต่อศาลได้¹⁷⁸ ในกรณีดังต่อไปนี้

1) มีผู้ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายนี้ หรือฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามกฎและข้อบังคับที่ออกตามความกฎหมายนี้¹⁷⁹ หรือ

2) กรมสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ (Department of Environment and Natural Resources) หรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องได้ออกคำสั่ง กฎและข้อบังคับขัดกับกฎหมายนี้¹⁸⁰ และ/หรือ

3) เจ้าหน้าที่รัฐกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงในการปฏิบัติหน้าที่ที่กำหนดไว้เป็นการเฉพาะในกฎหมายนี้หรือกฎและข้อบังคับที่ออกตามความกฎหมายนี้ หรือละเลยอำนาจในการปฏิบัติตามหน้าที่ หรือปฏิบัติหน้าที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายนี้หรือกฎและข้อบังคับที่ออกตามความกฎหมายนี้ แต่ห้ามไม่ให้ฟ้องจนกว่าจะล่วงพ้น 30 วันนับแต่ได้แจ้งเจ้าหน้าที่รัฐหรือผู้ถูกกล่าวหา และไม่มีการดำเนินการอย่างเหมาะสมนับแต่แจ้ง¹⁸¹

¹⁷⁵ เพิ่งอ้าง Section 48.

¹⁷⁶ เพิ่งอ้าง Section 48 paragraph 2.

¹⁷⁷ เพิ่งอ้าง Section 41 paragraph 2.

¹⁷⁸ เพิ่งอ้าง Section 41.

¹⁷⁹ เพิ่งอ้าง Section 41 (a).

¹⁸⁰ เพิ่งอ้าง Section 41 (b).

¹⁸¹ เพิ่งอ้าง Section 41 (c).

การฟ้องคดีปกครองต่อบุคคลหรือหน่วยงานดังกล่าวไม่เป็นการตัดสิทธิของผู้อื่นในการฟ้องเป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญาแต่อย่างใด¹⁸²

10. เวียดนาม

สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามมีพื้นที่ 337,000 ตารางกิโลเมตร มีประชากรราว 94.6 ล้านคน ในจำนวนนี้ประชากรประมาณ 9 ล้านคนเป็นชนกลุ่มน้อยที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ในการดำรงชีพ ปัจจุบันป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากการใช้เกินความจำเป็นและเกิดไฟป่าบ่อยครั้งอันเป็นผลมาจากการบริหารที่ผิดพลาด ประมาณร้อยละ 50 ของพื้นที่ป่าในเวียดนามสุ่มเสี่ยงต่อการเกิดไฟป่าเพราะเป็นป่าเปิด มีการคาดการณ์ว่าพื้นที่ป่าราว 500-1,000 ตารางกิโลเมตรถูกเผาเป็นประจำทุกปี ไฟป่าเกิดขึ้นโดยมีสาเหตุหลักมาจากกิจกรรมของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการเผาเพื่อทำไร่เลื่อนลอย การเผาทุ่งหญ้า การเผาเตรียมการเพาะปลูก และการล่าสัตว์¹⁸³

กรมคุ้มครองป่าไม้ (Forest Protection Department) ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงเกษตรและการพัฒนาชนบท (Ministry of Agriculture and Rural Development) เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบการป้องกันไฟป่าและปราบปรามการกระทำความผิด อย่างไรก็ตาม การคุ้มครองป่าถูกมองว่าไม่ใช่เรื่องที่สำคัญมากนักเนื่องจากเวียดนามต้องฟื้นฟูความเสียหายจากสงครามและต้องเผชิญกับความขาดแคลนด้านทรัพยากรทางการเงินและบุคคล¹⁸⁴ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมการเผาในที่โล่งมีดังนี้

10.1 กฎหมายป่าไม้ (Law on Forestry 2017)

กฎหมายป่าไม้ ปี 2017 มีผลบังคับใช้ในปี 2019 และยกเลิกกฎหมายคุ้มครองและพัฒนาป่าไม้ (Law on Protection and Development of Forests 1992) ซึ่งบังคับใช้มาก่อนหน้า กฎหมายป่าไม้ฉบับปัจจุบันวางหลักเกณฑ์ในการจัดการ การคุ้มครอง การพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ สิทธิและหน้าที่ของเจ้าของป่า (forest owner) โดยแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

¹⁸² Section 42.

¹⁸³ Pham N.G., 'Community based forest fire management for biodiversity conservation in Vietna' paper presented at the Proceedings of First International Workshop on National Guidelines on the Protection of Forests against Fire, March 2017, Bogor, Indonesia.

¹⁸⁴ Azrina Abdullah (เชิงอรรถ 4) 22.

1. ป่าสงวน (reserve forests) ส่วนใหญ่ใช้เพื่ออนุรักษ์ระบบนิเวศป่าไม้ทางธรรมชาติ แหล่งพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตในป่า การศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์ อนุรักษ์โบราณวัตถุที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ให้บริการทางสิ่งแวดล้อมในอุทยานแห่งชาติและเขตอนุรักษ์ธรรมชาติ

2. ป่าคุ้มครอง (protection forests) เป็นพื้นที่ใช้สำหรับคุ้มครองแหล่งน้ำและดิน ป้องกันดินโคลนถล่มหรือน้ำท่วม ป้องกันการกลายสภาพเป็นทะเลทรายและยับยั้งการเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ

3. ป่าเศรษฐกิจ (production forest) เป็นพื้นที่ป่าที่ได้กำหนดไว้ให้ทำหน้าที่ผลิตไม้และของป่าเพื่อการค้า¹⁸⁵

กฎหมายฉบับนี้สร้างกลไกเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคุ้มครองและพัฒนาป่าไม้ด้วยวิธีการให้ประชาชนเป็นเจ้าของป่า โดยรัฐจัดสรรหรือให้เช่าพื้นที่ป่าเพื่อปลูกป่า การสืบต่อพันธุ์ป่า (forest regeneration) หรือการพัฒนา และให้เจ้าของป่ามีสิทธิใช้ประโยชน์จากป่าและมีกรรมสิทธิ์เหนือผลผลิตจากป่าที่ตนปลูก สิทธิในการเป็นเจ้าของป่านี้ไม่เพียงแต่ได้มาโดยความยินยอมจากรัฐเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการได้รับโอนจากเจ้าของป่ารายอื่นโดยการให้หรือการรับมรดกอีกด้วย¹⁸⁶ อย่างไรก็ตาม กรรมสิทธิ์เหนือผลผลิตจากป่าที่ปลูก (ownership right over planted production forests) คงมีอยู่ในช่วงเวลาที่ได้รับการจัดสรรหรือระยะเวลาตามสัญญาเช่าเพื่อการปลูกป่าเท่านั้น¹⁸⁷ ในด้านการป้องกันและการควบคุมไฟป่ามีหลักการที่สำคัญดังนี้

(1) ข้อกำหนดห้ามเผาและการป้องกันไฟป่า

1) ห้ามไม่ให้ผู้ใดละเมิดกฎหมายเกี่ยวกับการป้องกันไฟป่า¹⁸⁸ ผู้ใดเผาป่าและสร้างความเสียหาย ดังต่อไปนี้

- สร้างความเสียหายเป็นพื้นที่ตั้งแต่ 30,000 ตารางเมตร ถึง 50,000 ตารางเมตรในป่าที่ยังไม่โตเต็มที่ (Immature Forest) หรือในพื้นที่ที่จัดสรรไว้เพื่อทำการเกษตร หรือ
- สร้างความเสียหายเป็นพื้นที่ตั้งแต่ 5,000 ตารางเมตร ถึง 10,000 ตารางเมตรในป่าเศรษฐกิจ หรือ

¹⁸⁵ Law on Forestry 2017, Article 5.

¹⁸⁶ เพ็งอ้าง Article 2 sub-paragraph 9.

¹⁸⁷ เพ็งอ้าง Article 2 sub-paragraph 10.

¹⁸⁸ เพ็งอ้าง Article 9 sub-paragraph 5.

- สร้างความเสียหายเป็นพื้นที่ตั้งแต่ 3,000 ตารางเมตร ถึง 7,000 ตารางเมตร ในป่าคุ้มครอง หรือ
- สร้างความเสียหายเป็นพื้นที่ตั้งแต่ 1,000 ตารางเมตร ถึง 3,000 ตารางเมตร ในป่าสงวน หรือ
- ในกรณีที่ไม่สามารถระบุพื้นที่ป่าที่เสียหายได้เพราะความผิดไม่ได้ทำในพื้นที่จำกัดหากสร้างความเสียหายแก่ผลผลิตจากป่าธรรมชาติ (Natural Product Forest) ประเมินราคาได้ 30,000,000 ดง (43,638 บาท) ถึง 60,000,000 ดง (87,276 บาท) หรือสร้างความเสียหายแก่ผลผลิตจากป่าปลูกและป่าฟื้นฟู (Planted Production Forests and Forest Restoration Sites) ประเมินราคาได้ 100,000,000 ดง (145,461 บาท) ถึง 200,000,000 (290,922 บาท) มีโทษปรับตั้งแต่ 50,000,000 ดง (72,730 บาท) ถึง 500,000,000 ดง (727,305 บาท) หรือถูกมาตรการลงโทษในชุมชน (Community Sentence) 3 ปี หรือโทษจำคุกตั้งแต่ 6 เดือน ถึง 36 เดือน¹⁸⁹

ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นคณะบุคคลหรือเป็นองค์กร หรือทำความเสียหาย ในพื้นที่ป่าเศรษฐกิจตั้งแต่ 50,000 ตารางเมตรถึง 100,000 ตารางเมตร หรือทำความเสียหายในพื้นที่ป่าคุ้มครองตั้งแต่ 7,000 ตารางเมตรถึง 10,000 ตารางเมตร หรือในกรณีที่ไม่สามารถระบุพื้นที่ป่าที่เสียหายได้เพราะความผิดไม่ได้ทำในพื้นที่จำกัดหากสร้างความเสียหายขึ้นแก่ผลผลิตจากป่าธรรมชาติ ประเมินราคาได้ 60,000,000 ดง (87,276 บาท) ถึง 120,000,000 ดง (174,553 บาท) หรือความเสียหายขึ้นแก่ผลผลิตจากป่าปลูกและป่าฟื้นฟู ประเมินราคาได้ 100,000,000 ดง (145,461 บาท) ถึง 200,000,000 ดง (290,922 บาท) มีโทษจำคุกตั้งแต่ 3 ปี ถึง 7 ปี¹⁹⁰

ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคลได้กระทำความผิดที่บัญญัติไว้ในมาตรา 243 วรรคหนึ่ง มีโทษปรับ 500,000,000 ดง (727,305 บาท) ถึง 2,000,000,000 ดง (2,909,220 บาท) หรือได้กระทำความผิดที่บัญญัติไว้ในมาตรา 243 วรรคสอง มีโทษปรับ 2,000,000,000 ดง(2,909,220 บาท) ถึง 5,000,000,000 ดง (7,273,051 บาท) รวมถึงสั่งพักไม่ให้ดำเนินธุรกิจเป็นเวลาตั้งแต่ 6 เดือน ถึง 36 เดือน

¹⁸⁹ The Criminal Code of Viet Nam, Article 243 clause 1.

¹⁹⁰ เพ็งอ้าง Article 243 clause 2.

ห้ามไม่ให้กระทำการบางอย่าง หรือห้ามไม่ให้ระดมทุน (Raise Capital) เป็นเวลา 1 ปี ถึง 3 ปี¹⁹¹ ยิ่งไปกว่านั้น หากการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลก่อให้เกิดสถานการณ์ฉุกเฉินทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Emergency) และความเสียหายนั้นไม่อาจฟื้นฟูได้¹⁹² ต้องถูกสั่งปิดเป็นการถาวร¹⁹³

2) เจ้าของป่าต้องจัดทำและปฏิบัติตามแผนป้องกันไฟป่า พร้อมทั้งปฏิบัติตามคำสั่งและอยู่ในการกำกับดูแลของหน่วยงานรัฐที่มีอำนาจ¹⁹⁴ ในกรณีที่ได้รับอนุญาตให้จุดไฟในหรือใกล้ป่าเพื่อเตรียมพื้นที่ปลูกป่า หรือจุดไฟก่อนฤดูแล้งหรือใช้ไฟเพื่อวัตถุประสงค์อื่น ให้ผู้ที่ได้รับอนุญาตจัดทำมาตรการป้องกันไฟป่าด้วย¹⁹⁵

3) องค์กรเอกชน ครุฑเรือนและประชาชนที่อยู่หรือทำกิจกรรมในหรือใกล้ป่าต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดว่าด้วยการป้องกันไฟป่า และใช้มาตรการป้องกันไฟป่าที่จัดทำขึ้นโดยเจ้าของป่า¹⁹⁶

4) เมื่อมีไฟป่าลุกลาม เจ้าของป่าต้องรีบดับไฟและรีบแจ้งเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเจ้าหน้าที่รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องร่วมมือดับไฟอย่างเร่งด่วน¹⁹⁷ หากการลุกลามสร้างความเสียหายเป็นบริเวณกว้างก่อให้เกิดภัยพิบัติจนนำไปสู่สถานการณ์ฉุกเฉิน การดับไฟป่าต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดของกฎหมายในสถานการณ์ฉุกเฉิน¹⁹⁸

5) เจ้าหน้าที่ป่าไม้มีหน้าที่ควบคุมและร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ดับเพลิงในการจัดทำข้อเสนอแนะให้กับเจ้าของป่าเพื่อพัฒนาแผนป้องกันไฟป่า¹⁹⁹

6) การสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อป้องกันไฟป่า โดยทำแนวกันไฟ หอคอยสำหรับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ สถานีสังเกตการณ์และคาดการณ์การเกิดไฟป่า²⁰⁰ รวมถึงการจัดซื้อยานพาหนะและอุปกรณ์เพื่อใช้ควบคุมและแจ้งเตือนจากไฟป่า²⁰¹

¹⁹¹ เฟิ่งอ้าง Article 243 clause 5.

¹⁹² เฟิ่งอ้าง Article 79.

¹⁹³ เฟิ่งอ้าง Article 243 clause 5.

¹⁹⁴ Law on Forestry 2017, Article 39 sub-paragraph 1.

¹⁹⁵ เฟิ่งอ้าง Article 39 sub-paragraph 2.

¹⁹⁶ เฟิ่งอ้าง Article 39 sub-paragraph 3.

¹⁹⁷ เฟิ่งอ้าง Article 39 sub-paragraph 4.

¹⁹⁸ เฟิ่งอ้าง Article 39 sub-paragraph 5.

¹⁹⁹ เฟิ่งอ้าง Article 39 sub-paragraph 6.

²⁰⁰ เฟิ่งอ้าง Article 51 sub-paragraph 3.

²⁰¹ เฟิ่งอ้าง Article 94.

(2) หน้าที่ในการป้องกันไฟฟ้า

1) ความรับผิดชอบในการคุ้มครองป่าไม้ ซึ่งรวมถึงการป้องกันและควบคุมไฟฟ้าเป็นของทุกภาคส่วน ทั้งเจ้าหน้าที่รัฐ องค์กรเอกชน ชุมชน ครุว์เรือนและประชาชน ต้องปฏิบัติตามกฎหมายนี้และกฎหมายอื่นอย่างเคร่งครัด²⁰² เมื่อเกิดไฟฟ้า ภาวประชาชนต้องรีบแจ้งหน่วยงานรัฐที่มีอำนาจหรือเจ้าของป่า และต้องเชื้อฟงบุคลากรและชุดกำลังพลเคลื่อนที่ของหน่วยงานรัฐที่มีอำนาจ²⁰³

2) กระทรวงเกษตรและการพัฒนาชนบททำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการช่วยเหลือหน่วยงานรัฐในการบริหารจัดการป่าไม้และป้องกันไฟฟ้า²⁰⁴

3) คณะกรรมการประชาชนระดับจังหวัด (People's Committees of Provinces) มีหน้าที่ป้องกันไฟฟ้า และจัดหากำลังพลเคลื่อนที่ วัสดุ อุปกรณ์ และยานพาหนะขององค์กร ครุว์เรือน และประชาชนในเขตปกครองของตนเพื่อแก้ไขปัญหาไฟฟ้าในสถานการณ์ฉุกเฉิน²⁰⁵ ส่วนคณะกรรมการประชาชนระดับอำเภอ (People's Committees of Districts) มีหน้าที่ป้องกันไฟฟ้า²⁰⁶ ในขณะที่คณะกรรมการประชาชนระดับชุมชน (People's Committees of Communes) มีหน้าที่ขับเคลื่อนกิจกรรมป้องกันไฟฟ้า²⁰⁷

(3) อำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้

เจ้าหน้าที่ป่าไม้ (forest rangers) เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในด้านการจัดการและการคุ้มครองป่าไม้ บังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายป่าไม้และมีบทบาทเป็นกำลังพลพิเศษในการป้องกันไฟฟ้า²⁰⁸ บังคับใช้กฎหมายกับผู้ละเมิดข้อกำหนดแห่งกฎหมายว่าด้วยการป้องกันไฟฟ้า²⁰⁹ และแจ้งเตือนหรือ

²⁰² เพิ่งอ้าง Article 43 sub-paragraph 1.

²⁰³ เพิ่งอ้าง Article 43 sub-paragraph 2.

²⁰⁴ เพิ่งอ้าง Article 101

²⁰⁵ เพิ่งอ้าง Article 102 sub-paragraph 1 i.

²⁰⁶ เพิ่งอ้าง Article 102 sub-paragraph 2 e.

²⁰⁷ เพิ่งอ้าง Article 102 sub-paragraph 3 e.

²⁰⁸ เพิ่งอ้าง Article 103

²⁰⁹ เพิ่งอ้าง Article 104 sub-paragraph 1 a.

คาดการณ์ความเสี่ยงของไฟฟ้า จัดเตรียมกำลังพลป้องกันไฟฟ้า²¹⁰ รวมถึงสั่งให้เจ้าของป่าจัดทำและใช้แผนป้องกันไฟฟ้า²¹¹

10.2 กฎหมายคุ้มครองสิ่งแวดล้อม (Law on Environmental Protection 2020)

สภาแห่งชาติของเวียดนาม (The National Assembly of Vietnam) ได้เห็นชอบกฎหมายคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ปี 2020 เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2020 กฎหมายฉบับนี้จะมีผลบังคับใช้ตั้งฉบับในวันที่ 1 มกราคม 2022 และเป็นการยกเลิกกฎหมายคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ปี 2014 ฉบับเดิม²¹²

กฎหมายนี้ได้แบ่งประเภทของโครงการที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและต้องจัดทำการศึกษาประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment) กำหนดให้เจ้าของโรงงานต้องใช้เทคโนโลยีที่ดีที่สุดในการควบคุมมลพิษและลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม อีกทั้ง วางบทบาทของผู้อาศัยในชุมชนให้มีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยการตรวจสอบและสะท้อนปัญหาเพื่อปกป้องสิทธิและประโยชน์ของเขาเองผ่านกิจกรรมการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ ยังมีการส่งเสริมให้นำขยะกลับมาใช้ใหม่และใช้ซ้ำ รวมถึงแบ่งประเภทของขยะเพื่อใช้เป็นแหล่งวัตถุดิบในการผลิตพลังงาน หรือเป็นองค์ประกอบสำคัญของผลิตภัณฑ์ในอุตสาหกรรมอื่น มีการนำหลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย (Polluters Pay Principle) มาปรับใช้กับภาคอุตสาหกรรมและภาคครัวเรือน

ในด้านการควบคุมมลพิษทางอากาศ มาตรา 7 (7)²¹³ ห้ามไม่ให้ปล่อยควัน ฝุ่นหรือแก๊สที่เป็นพิษ หรือมีกลิ่นสู่อากาศเกินมาตรฐานที่กำหนดขึ้นโดยข้อกำหนดทางเทคนิคด้านสิ่งแวดล้อม แต่เมื่อพิจารณา มาตรา 113 ว่าด้วยการออกข้อกำหนดทางเทคนิคด้านสิ่งแวดล้อม ควบคุมเฉพาะการปล่อยมลพิษจากยานพาหนะ และโรงงานเท่านั้น ไม่รวมถึงการเผาในที่โล่ง ซึ่งต่างจากกฎหมายอากาศสะอาดของฟิลิปปินส์ที่มีการควบคุมการเผาในที่โล่งด้วย

11. บทสรุป

²¹⁰ เพิ่งอ้าง Article 104 sub-paragraph 1 c.

²¹¹ เพิ่งอ้าง Article 104 sub-paragraph 1 dd.

²¹² Allen and Gledhill, 'Vietnam's New Law on Environmental Protection'

<<https://www.allenandgledhill.com/vn/publication/articles/17795/s-new-law-on-environmental-protection-partially-in-force-from-1-february-2021>> accessed 13 March 2025.

²¹³ Law on Environmental Protection 2020, Article 7.

จากการศึกษากฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมการเผาในที่โล่งของกลุ่มประเทศอาเซียน มีมาตรการทางกฎหมายที่น่าสนใจเพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมการเผาในที่โล่งของไทย ดังนี้

1. การคุ้มครองผู้แจ้งเบาะแส

โดยทั่วไปการบุกรุกแผ้วถางป่ามักกระทำโดยผู้มีอิทธิพล หากไม่มีการคุ้มครองผู้แจ้งเบาะแส อาจทำให้ผู้แจ้งเบาะแสดเกิดความกลัวและไม่กล้านำข้อมูลไปแจ้งพนักงานเจ้าหน้าที่ ในท้ายที่สุดการจูงใจให้ประชาชนมีส่วนร่วมจึงไม่อาจใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ควรสร้างกลไกการคุ้มครองผู้แจ้งเบาะแสในฐานะพยาน ไม่ว่าจะเป็นการพิจารณาคดีแพ่งหรือคดีอาญา ห้ามไม่ให้เปิดเผยชื่อหรือ ที่อยู่ของผู้แจ้งเบาะแส หรือเปิดเผยวัตถุและลักษณะของข้อมูลที่ได้จากผู้แจ้งเบาะแส หรือกล่าวถึงเรื่องใด ๆ อันอาจนำไปสู่การรู้ตัวผู้แจ้งเบาะแส ยิ่งไปกว่านั้น หากหนังสือ เอกสารหรือกระดาษซึ่งใช้เป็นพยานหลักฐานหรือจำเป็นต้องใช้สืบพยานในการพิจารณาคดีแพ่งหรือคดีอาญามีชื่อหรือบรรยายถึงผู้แจ้งเบาะแส ให้ศาลปกปิดหรือลบข้อความนั้นทั้งหมดเพื่อป้องกันการรู้ตัวผู้แจ้งเบาะแส

อย่างไรก็ตาม เมื่อศาลสืบพยานเสร็จแล้วและเชื่อว่า ผู้แจ้งเบาะแสเจตนาแจ้งข้อความอันเป็นเท็จหรือฝ่าฝืนต่อความจริง หรือในระหว่างพิจารณาศาลเห็นว่า ความยุติธรรมไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ระหว่างคู่ความหากไม่มีการเปิดเผยตัวผู้แจ้งเบาะแส ศาลสามารถสั่งให้นำต้นฉบับที่ร้องเรียนในกรณีที่เกี่ยวข้องเป็นหนังสือมาสืบพยานในศาลได้ และสั่งให้เปิดเผยข้อมูลทั้งหมดเกี่ยวกับตัวผู้แจ้งเบาะแส การสร้างกลไกการคุ้มครองผู้แจ้งเบาะแสหรือผู้ให้ข้อมูล ไม่เพียงแต่สร้างความปลอดภัยให้แก่ผู้แจ้งเบาะแสเท่านั้น แต่ยังรวมถึงทำให้กลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนมีประสิทธิภาพอีกด้วย ประเทศที่นำกลไกการคุ้มครองพยานมาใช้ ได้แก่ บรูไนและมาเลเซีย

2. ข้อสันนิษฐานความผิด

การเผาในพื้นที่เกษตรกรรมมักเกิดปัญหาในการบังคับใช้กฎหมาย กล่าวคือ เมื่อเจ้าพนักงานท้องถิ่นไม่ทราบถึงการเผา แม้จะมีควันปกคลุมในเขตท้องที่ แต่ไม่ทราบว่าควันดังกล่าวมีที่มาจากแหล่งใด เจ้าพนักงานท้องถิ่นก็ไม่สามารถออกคำสั่งระงับการเผาได้ หรือในกรณีการเผาเกิดขึ้นในพื้นที่ห่างไกล กว่าที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นจะมีคำสั่งให้หยุดเผา การเผาก็เสร็จสิ้นแล้ว และไม่รู้ตัวผู้เผา ทำให้ไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายได้ ดังนั้น ควรนำข้อสันนิษฐานความผิดมาใช้ โดยเสนอว่า “เมื่อมีการเผาบนที่ดินแปลงใดให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า เจ้าของหรือผู้ครอบครองซึ่งเป็นผู้ดูแลที่ดินนั้นเป็นผู้เผา เว้นแต่จะพิสูจน์ได้เป็นอย่างอื่น”

ประเทศที่นำข้อสันนิษฐานมาใช้ ได้แก่ บรูไน มาเลเซีย และสิงคโปร์ การนำข้อสันนิษฐานมาใช้นี้จะช่วยแก้ปัญหาการไม่สามารถระบุตัวผู้เผาได้และทำให้มาตรการสั่งห้ามมีประสิทธิภาพมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม เพื่อความเป็นธรรม ควรเปิดโอกาสให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองที่ดินพิสูจน์เพื่อให้
พินิจการพิสูจน์เพื่อให้พินิจเสนอว่า “เจ้าของหรือผู้ครอบครองที่ดินจะต้องพิสูจน์ให้ได้ว่าการเผาในที่โล่งนั้น
อยู่นอกเหนือการควบคุมของตน หรือตนไม่ได้รับรู้ รู้เห็นเป็นใจหรือยินยอมในการเผานั้น หรือตนได้ใช้ความ
ระมัดระวังทุกวิถีทางอย่างดีแล้ว หรือตนได้ใช้ความพยายามอย่างเหมาะสมตามความสามารถและ
ในพฤติการณ์เช่นนั้นเพื่อป้องกันการกระทำที่เป็นความผิด”

ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558: ศึกษากรณีสัญญาเช่าหอพักเอกชน

The Legal Problem of Dormitory Rental under Dormitory Act (B.E.2558): A Case Study of Private Dormitory.

วรลักษณ์ เมืองชู

อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Worraluck Muangchoo

Lecturer, School of law, University of Phayao

วันที่รับบทความ 15 พฤษภาคม 2568; วันที่ปรับปรุงบทความ 20 มิถุนายน 2568

บทคัดย่อ

วิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิจัยทางกฎหมายเกี่ยวกับพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 ศึกษากรณีสัญญาเช่าหอพักเอกชน ซึ่งกฎหมายฉบับดังกล่าวเป็นกฎหมายฉบับสำคัญในการคุ้มครองสวัสดิภาพของเด็กและเยาวชนที่อยู่ระหว่างการศึกษาและอาศัยในหอพักให้ได้รับการดูแลและมีสภาพแวดล้อมในการอยู่อาศัยอย่างเหมาะสม การปฏิบัติตามกฎหมายดังกล่าวต้องอาศัยการร่วมมือของหลายหน่วยงาน

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาสัญญาเช่าหอพักตามพระราชบัญญัติหอพัก 2558 ศึกษาในกรณีของหอพักเอกชนหน้ามหาวิทยาลัยพะเยา ศึกษาถึงลักษณะของการทำสัญญาหอพักว่าเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนดหรือไม่รวมถึงการกำหนดเนื้อหาในสัญญาเช่าหอพัก เพื่อหาแนวทางแก้ไขและให้ผู้ประกอบกิจการหอพักหน้ามหาวิทยาลัยสามารถดำเนินการตามพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม เพื่อเป็นการคุ้มครองเด็กและเยาวชนได้อย่างแท้จริง และป้องกันไม่ให้ผู้ประกอบกิจการหอพักได้รับความเสียหายและได้รับโทษตามที่พระราชบัญญัตินี้กำหนดไว้อีกด้วย

ผลการศึกษาพบปัญหาในเรื่องดังต่อไปนี้ 1. ปัญหาเรื่องการจดทะเบียนหอพัก ในปัจจุบันพบว่าหอพักหลายแห่งในหน้ามหาวิทยาลัยพะเยาไม่มีการจดทะเบียนหอพักตามพระราชบัญญัติหอพัก 2558 ซึ่งอาจเกิดจากการที่ผู้ประกอบการไม่ทราบหลักเกณฑ์การปฏิบัติตามพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 หรือจงใจฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามระเบียบของทางราชการ 2. ปัญหาเกี่ยวกับการทำสัญญาเป็นหนังสือ ซึ่งการทำสัญญาเช่าหอพักเอกชนกฎหมายตาม พระราชบัญญัติหอพัก 2558 กำหนดให้การทำสัญญาเช่าหอพักในปัจจุบันจะต้องมีการทำหนังสือ



แต่ยังปรากฏว่าผู้ประกอบการหอพักหลายๆแห่งหน้ามหาวิทยาลัยพะเยา หลาย ๆ หอพักยังไม่มีการทำเป็นหนังสือ 3. ตามพระราชบัญญัติหอพักกำหนดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับนิสิตผู้พัก เช่น ต้องมีที่สำหรับรับประทานอาหาร สถานที่สำหรับรับรองแขกผู้มาเยี่ยมเยือน แต่ปรากฏว่าหอพักส่วนใหญ่ไม่ได้มีการดำเนินการเพื่อให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกดังกล่าว มีแค่ในส่วนของห้องพักและที่ติดต่อเจ้าของหอพักหรือผู้จัดการหอพักเท่านั้น 4. ปัญหาเกี่ยวกับการแบ่งประเภทหอพัก พบว่ากฎหมายกำหนดให้แบ่งประเภทหอพักออกเป็น 2 ประเภท คือ หอพักชายและหอพักหญิง แต่ในทางปฏิบัติพบว่าไม่ได้มีการแยกหอพักชายและหอพักหญิงอย่างชัดเจน มีการพักรวมกันระหว่างชายและหญิง

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า เห็นควรมีการแก้ไขและข้อเสนอแนะ ดังนี้ 1. หน่วยงานทางภาครัฐที่เกี่ยวข้องหรือคณะกรรมการส่งเสริมกิจการหอพัก ควรมีการส่งเสริมสิทธิประโยชน์และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับหอพักที่มีการจดทะเบียน นอกจากหอพักเอกชนที่ได้รับการประกาศเกียรติคุณจากคณะกรรมการส่งเสริมกิจการหอพักแล้ว หอพักอื่น ๆ ที่ได้มีการจดทะเบียนก็ควรมีการส่งเสริมด้วย โดยอาจกำหนดให้ได้รับสิทธิประโยชน์ในด้านภาษีอากร การสนับสนุนด้านการเงิน วัสดุ หรืออุปกรณ์ เนื่องจากการจะดำเนินการตามพระราชบัญญัติดังกล่าว ต้องมีค่าใช้จ่ายพอสมควรและเงื่อนไขที่ต้องปฏิบัติอยู่ภายใต้มาตรฐานของพระราชบัญญัติเพิ่มเติมจำนวนหนึ่ง หากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่งเสริมหรือสนับสนุนสิทธิประโยชน์และสิ่งอำนวยความสะดวกก็จะเพิ่มโอกาสให้หอพักต่างจดทะเบียนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งหน่วยงานที่กำกับดูแลต้องเข้าไปตรวจสอบ และกำหนดบทลงโทษที่เข้มงวดแก่หอพักที่ไม่ดำเนินการหรือตั้งใจหลีกเลี่ยงการปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวด้วย 2. เสนอให้มีการจัดตั้งชมรมผู้ประกอบการกิจการหอพักหน้ามหาวิทยาลัย โดยอาจขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นที่ปรึกษาชมรมและให้ความร่วมมือกับทางมหาวิทยาลัย เพื่อให้ความรู้และช่วยเหลือในการดำเนินการทำสัญญาที่ถูกต้องและเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด 3. การจัดสิ่งอำนวยความสะดวก เห็นควรให้หน่วยงานเข้าไปตรวจสอบและดำเนินการให้มีการเพิ่มเติมหรือแก้ไขในกรณีที่ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกตามมาตรฐานและกำหนดบทลงโทษแก่เจ้าของหอพักที่ไม่จัดสิ่งอำนวยความสะดวกตามที่กฎหมายกำหนด 4. ปัญหาเรื่องการแบ่งประเภทหอพัก เห็นสมควรให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 ในการลงโทษเจ้าของหอพัก และควรกำหนดให้หน่วยงานของรัฐเข้าไปตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ

คำสำคัญ : พระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558, หอพักเอกชน

Abstract

This legal research examines the Dormitory Act B.E. 2558 in the case of private dormitory. Focusing on tenancy agreements in privately owned dormitories, the Act plays a significant role in safeguarding the welfare of children and youth pursuing education while residing in dormitories by ensuring they are provided with proper care and a conducive living environment. Effective implementation of the Act requires collaboration among various governmental agencies.

The primary objective of this study is to examine the conditions and legal issues associated with tenancy contracts under the Dormitory Act B.E. 2558, with a specific focus on private dormitories located near the University of Phayao. The research investigates whether the tenancy agreements comply with legal requirements and whether their contents adhere to the provisions of the Act. The ultimate goal is to propose solutions that will help dormitory operators comply with the law appropriately and effectively, thereby protecting the rights and welfare of youth residents and preventing legal liabilities for dormitory operators.

The study identifies the following key issues: (1) Registration Issues, many private dormitories near the University of Phayao are not registered by the Act, possibly due to a lack of awareness or deliberate non-compliance by operators; (2) Written Contract Requirement, despite the legal requirement for tenancy contracts to be in writing, many dormitories still fail to fulfill this obligation; (3) Lack of required facilities, although the law mandates the provision of facilities such as dining areas and guest reception areas, most dormitories only provide accommodation and basic administrative contact; and (4) Gender-specific dormitory classification, the Act requires dormitories to be designated as either male or female; however, mixed-gender accommodations are commonly found in practice.

Based on the findings, the researcher offers the following recommendations: (1) Incentivizing registration, government agencies, and the Dormitory Promotion Committee should offer benefits and support such as tax incentives, financial aid, materials, or equipment to registered dormitories, not just those officially recognized for excellence. This would



encourage compliance and reduce the operational burden of meeting statutory standards. Simultaneously, strict inspections and penalties should be enforced for non-compliant dormitories; (2) establishing a Dormitory Operators' Association, a dormitory operators' club near the university should be formed, with collaboration from relevant agencies and the university itself, to serve as advisors and support the proper formation of legally compliant tenancy contracts; (3) Improvement of facilities, government agencies should conduct inspections and require dormitories to install legally mandated facilities, enforcing penalties against non-compliant operators; and (4) Amendments to the Dormitory Act, legal amendments should be introduced to impose clearer penalties for violations related to dormitory classification, alongside regular inspections by state authorities to ensure consistent enforcement.

Keywords: Dormitory Act B.E. 2558, Private Dormitories

1. บทนำ

ตามพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 บัญญัติให้ผู้ประกอบกิจการหอพักต้องมีการจดทะเบียนหอพักและทำหนังสือสัญญาเช่าระหว่างผู้ประกอบกิจการหอพักและผู้พักตามแบบที่คณะกรรมการกำหนด แต่ในทางปฏิบัติผู้ประกอบกิจการหอพักบางส่วนไม่ได้มีการจดทะเบียนหอพักและทำสัญญาเป็นหนังสือขึ้นมาแต่อย่างใด เงื่อนไขของสัญญาจึงเปลี่ยนแปลงไปตามที่ผู้ประกอบการกำหนด และในบางส่วนที่มีกำหนดหรือทำเป็นหนังสือสัญญาขึ้นมา นั้นในการกำหนดเนื้อหาของสัญญาไม่เป็นไปตามที่คณะกรรมการกำหนด และไม่ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ในการจัดระเบียบตามพระราชบัญญัติหอพักในหลายประการ เช่น ไม่มีการแยกประเภทหอพักเป็นหอพักชาย และหอพักหญิงทำให้ไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัติ ทำให้हारคุ้มครองสวัสดิภาพของเด็กและเยาวชนที่อาศัยในหอพักในขณะศึกษาไม่ได้รับความคุ้มครองเท่าที่ควร ซึ่งอาจเกิดจากความตั้งใจหรือจากการขาดความรู้ทางด้านกฎหมายของผู้ประกอบกิจการหอพัก

1.1 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการและมาตรการทางกฎหมายในการบังคับใช้พระราชบัญญัติหอพัก 2558 ศึกษาในกรณีของหอพักเอกชนหน้ามหาวิทยาลัยพะเยา
2. เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาสัญญาเช่าหอพักตามพระราชบัญญัติหอพัก 2558 ศึกษาในกรณีของหอพักเอกชนหน้ามหาวิทยาลัยพะเยา
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางปรับปรุงแก้ไขกฎหมายและมาตรการทางกฎหมายในการบังคับใช้พระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

1.2 ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาถึงสภาพปัญหาการทำสัญญาเช่าหอพัก ในกรณีของหอพักเอกชนหน้ามหาวิทยาลัยพะเยา ของนิสิตมหาวิทยาลัยพะเยา โดยการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และตัวอย่างสัญญาเช่าหอพักและการออกสัมภาษณ์ผู้ประกอบการและผู้พักอาศัย ถึงปัญหาการทำสัญญาตามพระราชบัญญัติหอพัก และความเข้าใจในพระราชบัญญัติรวมไปถึงการกำหนดข้อสัญญา และทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับจากเอกสาร ตัวอย่างสัญญาเช่าหอพัก การสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ทราบถึงปัญหาและแนวทางการกำหนดข้อสัญญาเช่าหอพักของผู้ประกอบการเช่าหอพักเอกชน

1.3 สมมุติฐานของโครงการวิจัย

บริเวณรอบมหาวิทยาลัยพะเยา มีหอพักเอกชนอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ยังขาดการบริหารจัดการที่ดี ผู้ประกอบการยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับพระราชบัญญัติหอพัก 2558 ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติตามข้อกำหนดดังกล่าวได้ รวมไปถึงผู้ที่อาจจะทราบกฎหมายแต่ตั้งใจหลีกเลี่ยงที่จะไม่ปฏิบัติ และกฎหมายยังขาดความชัดเจนในการปฏิบัติ

1.4 การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (information) ที่เกี่ยวข้อง

โดยที่พระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ.๒๕๐๗ ใช้บังคับมาเป็นเวลานาน สาระสำคัญและรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินกิจการหอพักไม่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน สมควรกำหนดแนวทางและวิธีการในการกำกับดูแลและควบคุมการดำเนินกิจการหอพักให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้นเพื่อคุ้มครองสวัสดิภาพของเด็กและเยาวชนที่อยู่ระหว่างการศึกษาล่าเรียน ประกอบกับเพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.๒๕๔๒ และแผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้¹

ตามพระราชบัญญัติหอพัก 2558 มาตรา 8 กำหนดให้หอพักจะต้องมีการแบ่งประเภทหอพัก เป็นหอพักชายและหอพักหญิง และมาตรา 9 และหากไม่จัดประเภทตามประเภทดังกล่าวต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 6 เดือน หรือปรับไม่เกิน 50,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ตามมาตรา 77 และอีกทั้งยังตามมาตรา 9 กำหนดให้การทำสัญญาเช่าหอพักในปัจจุบันจะต้องมีการทำหนังสือซึ่งเป็นการเพิ่มขึ้นตอนเพิ่มขึ้นมาจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หากไม่ปฏิบัติตามจะมีบทกำหนดโทษ ลงโทษของเจ้าของกิจการหอพักที่ไม่ได้มีการทำเป็นหนังสือไว้โดยมีโทษปรับไม่เกิน 50,000 บาท ตามมาตรา 78

นอกจากนี้ ตามพระราชบัญญัติหอพัก มาตรา 33 ยังกำหนดให้ผู้ประสงค์จะประกอบกิจการหอพักเอกชนต้องมีได้รับใบอนุญาตจากนายทะเบียน หากฝ่าฝืนจะมีระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปีหรือปรับไม่เกิน 1 แสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และปรับอีกวันละไม่เกินหนึ่งหมื่นบาทตลอดเวลาที่ยังฝ่าฝืนอยู่ ตามมาตรา 82 และเมื่อมีการอนุญาตแล้ว ตามพระราชบัญญัติหอพักมาตรา 34 ยังกำหนดให้หอพักเอกชนนั้นต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์โดยการจัดทำสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน เช่น สถานที่สำหรับรับประทานอาหารหรือสถานที่ต้อนรับแขกผู้มาเยือน

¹ หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ.2558.

จากการวิเคราะห์พระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ.2558 แล้วไม่ปรากฏว่า มีการควบคุมตรวจสอบอันเกี่ยวกับการควบคุมดูแลการประกอบกิจการหอพักในประเด็นของคณะกรรมการส่งเสริมกิจการหอพัก โดยเปิดโอกาสให้องค์กรภาคธุรกิจหอพักเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะเป็นคณะกรรมการส่งเสริมกิจการหอพัก ซึ่งหากมีการดำเนินการดังกล่าวอาจจะส่งผลให้เกิดความคุ้มครองธุรกิจหอพักเอกชนให้ได้รับประโยชน์จากการประกอบธุรกิจหอพักตามพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 และยังเป็นผลดีต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศอีกด้วย

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงหลักการและมาตรการทางกฎหมายในการบังคับใช้พระราชบัญญัติหอพัก 2558 ศึกษาในกรณีของหอพักเอกชนหน้ามหาวิทยาลัยพะเยา
2. ทราบถึงสภาพและปัญหาสัญญาเช่าหอพักตามพระราชบัญญัติหอพัก 2558 ศึกษาในกรณีของหอพักเอกชนหน้ามหาวิทยาลัยพะเยา
3. ได้ทราบถึงแนวทางปรับปรุงแก้ไขกฎหมายและมาตรการทางกฎหมายในการบังคับให้และข้อเสนอแนะเอให้พระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2. สารสำคัญของพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558

พระราชบัญญัติหอพัก พ. ศ. 2558 ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2558 และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2558 และให้ยกเลิกพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2507 ซึ่งกลไกการบังคับใช้กฎหมายตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวตามมาตรา 5 มี 4 กระทรวงหลักที่คอยกำกับดูแลตามพระราชบัญญัตินี้ ได้แก่ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงศึกษาธิการ²

2.1 เหตุผลและเจตนารมณ์ในการออกกฎหมายพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ โดยที่กฎหมายว่าด้วยหอพักได้ใช้บังคับมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ สารสำคัญและรายละเอียดเกี่ยวกับการประกอบกิจการหอพักไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน สมควร

² กรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. คู่มือการปฏิบัติงานหอพักตามพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ.2558. (ออนไลน์) ที่มา https://www.dcy.go.th/public/mainWeb/file_download/1645590625829-542743121.pdf. สืบค้นเมื่อวันที่ 14 เมษายน 2567.

กำหนดแนวทางและวิธีการในการกำกับดูแลการประกอบกิจการหอพักให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น เพื่อคุ้มครองสวัสดิภาพของเด็กและเยาวชนที่อยู่ระหว่างการศึกษา ประกอบกับแผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้กำหนดให้โอนอำนาจในการกำกับดูแลการประกอบกิจการหอพักให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้

2.2 สารสำคัญของพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 ในส่วนของการเช่าหอพักเอกชน

ตามพระราชบัญญัติหอพัก 2558 มาตรา 33 กำหนดให้การประกอบกิจการหอพักเอกชน ผู้ประกอบการหอพักเอกชนจะต้องมีการขออนุญาตและจดทะเบียนหอพักเอกชนต่อนายทะเบียน การขอใบอนุญาตจะมีอายุ 5 ปี นับตั้งแต่วันที่มีการออกใบอนุญาต³ และสามารถต่ออายุใบอนุญาตได้ ซึ่งในการจะขออนุญาตได้นั้น กฎหมายได้กำหนดคุณสมบัติทั้งของตัวผู้ขออนุญาตจัดตั้งหอพักเอกชนและลักษณะของหอพักที่สามารถขอรับใบอนุญาตได้⁴ ดังนั้น บุคคลผู้จะขออนุญาตประกอบกิจการหอพักจะต้องมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามตามที่กฎหมายกำหนด อีกทั้งหอพักก็ต้องมีลักษณะตามมาตรฐานตามที่กฎหมายกำหนดไว้ด้วย หากฝ่าฝืนไม่มีการขอรับใบอนุญาตจะมีระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปีหรือปรับไม่เกิน 1 แสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และปรับอีกวันละไม่เกินหนึ่งหมื่นบาทตลอดเวลาที่ยังฝ่าฝืนอยู่⁵

ในส่วนของการทำสัญญาเช่าหอพักในปัจจุบัน ตามพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 จะต้องมีการทำหนังสือ ซึ่งเป็นการเพิ่มขึ้นตอนเพิ่มขึ้นมาจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ไม่ได้กำหนดแบบในการทำสัญญาเช่าไว้⁶ แต่ในพระราชบัญญัติหอพักได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าต้องมีการทำเป็นหนังสือ อีกทั้งยังกำหนดบทลงโทษของเจ้าของกิจการหอพักที่ไม่ได้มีการทำเป็นหนังสือไว้ด้วย ตามมาตรา 78 ซึ่งมีบทกำหนดโทษโดยมีโทษปรับไม่เกิน 50,000 บาท

มาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 ให้คำนิยามคำว่า “ผู้พัก” หมายถึง ผู้ซึ่งอยู่ระหว่างการศึกษาในสถานศึกษาในระดับไม่สูงกว่าปริญญาตรีและมีอายุไม่เกินยี่สิบห้าปี

มาตรา 8 ได้กำหนดประเภทของหอพักไว้ 2 ประเภท คือ หอพักชาย และหอพักหญิง ซึ่งการประกอบกิจการหอพัก ต้องมีการแยกประเภทของหอพักอย่างชัดเจน และหากไม่จัดประเภทตามประเภทดังกล่าวต้อง

³ พระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 มาตรา 37.

⁴ พระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 มาตรา 34 และมาตรา 35.

⁵ พระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 มาตรา 82.

⁶ ศนันท์กรณ โสคติพันธุ์. คำอธิบายเช่าทรัพย์ เช่าซื้อ, ครั้งที่ 8 (กรุงเทพ ฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2565). หน้า 24-31.

ระวางโทษจำคุกไม่เกิน 6 เดือน หรือปรับไม่เกิน 50,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ตามมาตรา 77 และต้องมีป้ายติดหน้าหอพักให้ชัดเจนว่าเป็นหอพักประเภทใด

ส่วนสิ่งอำนวยความสะดวก ตามพระราชบัญญัติดังกล่าวกำหนดให้ผู้ประกอบการกิจการหอพักต้องจัดสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับผู้พัก ได้แก่ ห้องทานอาหาร น้ำดื่ม ห้องญาติเยี่ยม เป็นต้น⁷

เมื่อพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 ได้กำหนดคุณสมบัติผู้พักไว้ อันเป็นการลดรอนสิทธิของพัก ประกอบกับผู้จัดการหอพักมีภาระหน้าที่ตามกฎหมายเพิ่มขึ้น หากมิได้กระทำการตามหน้าที่หรือตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายย่อมต้องได้รับโทษตามกฎหมาย หากมีการกำหนดให้มีตัวแทนของเอกชนที่มาจากการคัดเลือกของผู้ประกอบการกิจการหอพักเอกชนเข้ามาเป็นคณะกรรมการส่งเสริมกิจการหอพักตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 ย่อมถือเป็นความเหมาะสมกับการประกอบธุรกิจหอพักเอกชน และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ภาครัฐและภาคเอกชนโดยเฉพาะผู้ประกอบการกิจการหอพักเอกชน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อระบบการควบคุมของรัฐ และเป็นการส่งเสริมการประกอบการด้านธุรกิจให้แก่ปัจเจกชนอันจะส่งผลดีต่อการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจของประเทศ

3. วิธีการดำเนินงานวิจัย

การดำเนินการวิจัยนี้เป็นการศึกษาปัญหาในการทำสัญญาหอพักของหอพักเอกชนในพื้นที่หอพักหน้ามหาวิทยาลัยพะเยา โดยการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ การทำวิจัยแบบเอกสาร โดยศึกษาจากพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 และเอกสารที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นวิจัยหรือคู่มือการจัดระเบียบสังคมจังหวัดพะเยาตามพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 เอกสารภาษาไทยและภาษาต่างประเทศอื่นๆ และใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการลงพื้นที่ควบคู่กับการทำวิจัยโดยใช้แบบสอบถามและวัดผลจากการใช้แบบสอบถามทั้งในส่วนของผู้เช่าหอพักและนิสิตที่อาศัยในหอพักด้วย

4. อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบปัญหาในเรื่อง 1. ปัญหาเรื่องการจดทะเบียนหอพัก ในปัจจุบันพบว่าหอพักหลายแห่งในหน้ามหาวิทยาลัยพะเยาไม่มีการจดทะเบียนหอพักตามพระราชบัญญัติหอพัก 2558 ซึ่งอาจเกิดจากการที่ผู้ประกอบการไม่ทราบหลักเกณฑ์การปฏิบัติตามพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 หรือประสงค์รับผู้พักแบบไม่

⁷ พระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ.2558 มาตรา 34.



จำกัดเพศ หลีกเลียงภาษี และเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายในการต้องปรับปรุงหอพักให้เป็นไปตามมาตรฐานหอพักตามพระราชบัญญัติดังกล่าว และจงใจฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามระเบียบของทางราชการ 2. ปัญหาเกี่ยวกับการทำสัญญาเป็นหนังสือ ซึ่งการทำสัญญาเช่าหอพักเอกชนกฎหมายตาม พระราชบัญญัติหอพัก 2558 กำหนดให้การทำสัญญาเช่าหอพักในปัจจุบันจะต้องมีการทำหนังสือ ซึ่งเป็นการเพิ่มขึ้นตอนเพิ่มขึ้นมาจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พร้อมกำหนดรูปแบบของการทำเป็นหนังสือไว้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังกำหนดบทลงโทษของเจ้าของกิจการหอพักที่ไม่ได้มีการทำเป็นหนังสือไว้ แต่ยังปรากฏว่าผู้ประกอบการหอพักหลายๆแห่งหน้ามหาวิทยาลัยพะเยายังไม่เข้าใจเกี่ยวกับพระราชบัญญัติหอพักเท่าที่ควร หลาย ๆ หอพักยังไม่ได้มีการทำเป็นหนังสือ หรือหากมีก็ไม่ได้ทำตามรูปแบบที่กฎหมายกำหนดอย่างครบถ้วน หรือในบางสถานที่ไม่มีการส่งมอบสัญญาให้กับนิสิตที่เป็นผู้เช่าหอพัก ทำให้นิสิตไม่สามารถทราบข้อความที่กำหนดในสัญญาได้เลย และตามพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวมีโทษทางอาญา อาจทำให้เกิดความเสียหายต่อเจ้าของหอพักได้ 3. ตามพระราชบัญญัติหอพักกำหนดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับนิสิตผู้พัก เช่น ต้องมีที่สำหรับรับประทานอาหาร สถานที่สำหรับรับรองแขกผู้มาเยี่ยมเยียน แต่ปรากฏว่าหอพักส่วนใหญ่ไม่ได้มีการดำเนินการเพื่อให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกดังกล่าว มีแค่ในส่วนของห้องพักและที่ติดต่อเจ้าของหอพักหรือผู้จัดการหอพักเท่านั้น 4. ปัญหาเกี่ยวกับการแบ่งประเภทหอพัก พบว่ากฎหมายกำหนดให้แบ่งประเภทหอพักออกเป็น 2 ประเภท คือ หอพักชายและหอพักหญิง แต่ในทางปฏิบัติพบว่าไม่ได้มีการแยกหอพักชายและหอพักหญิงอย่างชัดเจน มีการพักรวมกันระหว่างชายและหญิงก่อให้เกิดการมั่วสุมทั้งการพนัน ยาเสพติด และการมีเพศสัมพันธ์กันในขณะเป็นนิสิต การอยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยาจนถึงวัยอันควรและเกิดปัญหาการตั้งครรภ์ที่ไม่พร้อม

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า เห็นควรมีการแก้ไขและข้อเสนอแนะ ดังนี้ 1. หน่วยงานทางภาครัฐที่เกี่ยวข้องหรือคณะกรรมการส่งเสริมกิจการหอพัก ควรมีการส่งเสริมสิทธิประโยชน์และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับหอพักที่มีการจดทะเบียน นอกจากหอพักเอกชนที่ได้รับการประกาศเกียรติคุณจากคณะกรรมการส่งเสริมกิจการหอพักแล้ว หอพักอื่น ๆ ที่ได้มีการจดทะเบียนก็ควรมีการส่งเสริมด้วย โดยอาจกำหนดให้ได้รับสิทธิประโยชน์ในด้านภาษีอากร การสนับสนุนด้านการเงิน วัสดุ หรืออุปกรณ์ เนื่องจากการจะดำเนินการตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว ต้องมีค่าใช้จ่ายพอสมควรและเงื่อนไขที่ต้องปฏิบัติอยู่ภายใต้มาตรฐานของพระราชบัญญัติเพิ่มเติมจำนวนหนึ่ง หากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่งเสริมหรือสนับสนุนสิทธิประโยชน์และสิ่งอำนวยความสะดวกก็จะเพิ่มโอกาสให้หอพักต่างจดทะเบียนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งหน่วยงานที่กำกับดูแลต้องเข้าไปตรวจสอบ และกำหนดบทลงโทษที่เข้มงวดแก่หอพักที่ไม่ดำเนินการหรือตั้งใจหลีกเลียงการปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวด้วย 2. เสนอให้มีการจัดตั้งชมรมผู้ประกอบการกิจการหอพักหน้ามหาวิทยาลัย โดยอาจขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นที่ปรึกษาชมรมและให้ความร่วมมือกับทางมหาวิทยาลัย เพื่อให้ความรู้และช่วยเหลือในการดำเนินการทำสัญญาที่

ถูกต้องและเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด 3.การจัดสิ่งอำนวยความสะดวก เห็นควรให้หน่วยงานเข้าไปตรวจสอบและดำเนินการให้มีการเพิ่มเติมหรือแก้ไขในกรณีที่ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกตามมาตรฐานและกำหนดบทลงโทษแก่เจ้าของหอพักที่ไม่จัดสิ่งอำนวยความสะดวกตามที่กฎหมายกำหนด 4. ปัญหาเรื่องการแบ่งประเภทหอพัก เห็นสมควรให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 ในการลงโทษเจ้าของหอพัก และควรกำหนดให้หน่วยงานของรัฐเข้าไปตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ

5. สรุป

พระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 ได้มีการแก้ไขสาระสำคัญและรายละเอียดเพิ่มเติมจากพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ.๒๕๐๗ ซึ่งมีการกำหนดแนวทางและวิธีการในการกำกับดูแลและควบคุมการดำเนินกิจการหอพักให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้นเพื่อคุ้มครองสวัสดิภาพของเด็กและเยาวชนที่อยู่ระหว่างการศึกษ่าเล่าเรียน ประกอบกับเพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.๒๕๔๒ และแผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผลการศึกษาพบปัญหาในเรื่อง 1. ปัญหาเรื่องการจดทะเบียนหอพัก ในปัจจุบันพบว่าหอพักหลายแห่งในหน้ามหาวิทยาลัยพะเยาไม่มีการจดทะเบียนหอพักตามพระราชบัญญัติหอพัก 2558 2. ปัญหาเกี่ยวกับการทำสัญญาเป็นหนังสือ ซึ่งตามพระราชบัญญัติหอพัก 2558 กำหนดให้การทำสัญญาเช่าหอพักในปัจจุบันจะต้องมีการทำหนังสือ แต่ยังไม่ปรากฏว่าผู้ประกอบการหอพักหลายแห่งหน้ามหาวิทยาลัยพะเยายังหลายๆหอพักยังไม่มีการทำเป็นหนังสือ หรือหากมีก็ไม่ได้ทำตามรูปแบบที่กฎหมายกำหนดอย่างครบถ้วน 3. ตามพระราชบัญญัติหอพักกำหนดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับนิสิตผู้พัก เช่น ต้องมีที่สำหรับรับประทานอาหาร น้ำดื่ม สถานที่สำหรับรับรองแขกผู้มาเยี่ยมเยียน แต่ปรากฏว่าหอพักส่วนใหญ่ไม่ได้มีการดำเนินการเพื่อให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกดังกล่าว มีแค่ในส่วนของห้องพักและที่ติดต่อเจ้าของหอพักหรือผู้จัดการหอพักเท่านั้น 4. ปัญหาเกี่ยวกับการแบ่งประเภทหอพัก พบว่ากฎหมายกำหนดให้แบ่งประเภทหอพักออกเป็น 2 ประเภท คือ หอพักชายและหอพักหญิง แต่ในทางปฏิบัติพบว่าไม่ได้มีการแยกหอพักชายและหอพักหญิงอย่างชัดเจน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า เห็นควรมีการแก้ไขและข้อเสนอแนะดังนี้

1. หน่วยงานทางภาครัฐที่เกี่ยวข้องหรือคณะกรรมการส่งเสริมกิจการหอพัก ควรมีการส่งเสริมสิทธิประโยชน์และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับหอพักที่มีการจดทะเบียน

2. เสนอให้มีการจัดตั้งชมรมผู้ประกอบการกิจการหอพักหน้ามหาวิทยาลัย โดยอาจขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นที่ปรึกษาชมรมและให้ความร่วมมือกับทางมหาวิทยาลัย เพื่อให้ความรู้และช่วยเหลือในการดำเนินการทำสัญญาที่ถูกต้องและเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด



3. การจัดสิ่งอำนวยความสะดวก เห็นควรให้หน่วยงานเข้าไปตรวจสอบและดำเนินการให้มีการเพิ่มเติมหรือแก้ไขในกรณีที่ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกตามมาตรฐานและกำหนดบทลงโทษแก่เจ้าของหอพักที่ไม่จัดสิ่งอำนวยความสะดวกตามที่กฎหมายกำหนด และ
4. ปัญหาเรื่องการแบ่งประเภทหอพัก เห็นสมควรให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติหอพัก พ.ศ. 2558 ในการลงโทษเจ้าของหอพัก และควรกำหนดให้หน่วยงานของรัฐเข้าไปตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ

การพัฒนาผู้เรียนโดยการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง
ผ่านการเรียนการสอนในรายวิชาคลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชน
Enhancing Student Development through Experiential Learning
in the Community Legal Education Clinic Course

ปิยอร เปลิยนผดุง

อาจารย์ประจำ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Piya-orn Plianpadoong

Lecturer, School of Law, University of Phayao

พลอยขวัญ เหล่าอมต

อาจารย์ประจำ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Ploykwan Lao-amata

Lecturer, School of Law, University of Phayao

นิภาภรณ์ ลากเสถียร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Nipaporn Lapsatian

Assistant Professor, School of Law, University of Phayao

วันที่รับบทความ 13 มิถุนายน 2568; วันที่รับบทความ 25 มิถุนายน 2568

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. วิเคราะห์ว่าการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงสามารถส่งเสริมให้นิสิตนำความรู้ไปประยุกต์ใช้กฎหมายในบริบทของสังคมอย่างเหมาะสมและเป็นรูปธรรม 2. วิเคราะห์ว่าการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง สามารถพัฒนาทักษะทางวิชาชีพกฎหมายของนิสิตได้ 3. วิเคราะห์ว่าการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง สามารถเสริมสร้างเจตคติที่ดีของนิสิตต่อการเห็นคุณค่าของการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเพื่อประโยชน์ของสังคมได้

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาจากหนังสือรายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ เว็บไซต์ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ รวมถึงบันทึกสะท้อนความคิดซึ่งเป็นงานที่มอบหมายให้นิสิตเขียนและส่งเพื่อให้นิสิตประเมินตนเองและผู้สอนประเมินผลการเรียนรู้และพัฒนาการของนิสิต

จากการศึกษาพบว่า 1. การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงสามารถส่งเสริมให้นิสิตนำความรู้ด้านกฎหมายและการจัดทำแผนการสอนสำหรับการสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชนที่ได้เรียนรู้มาประยุกต์ใช้กฎหมายได้อย่างเหมาะสมและเป็นรูปธรรม 2. การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้นิสิตได้พัฒนาทักษะการให้คำปรึกษาและแก้ปัญหาทางกฎหมาย รวมถึงสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการประยุกต์ใช้เครื่องมือสำหรับการสอนกฎหมายแบบผู้เรียนมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดเนื้อหาให้เหมาะสม 3. การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง สามารถเสริมสร้างเจตคติที่ดีของนิสิตต่อการเห็นคุณค่าของการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเพื่อประโยชน์ของสังคมได้ เพราะนิสิตตระหนักถึงบทบาทของตนเองในฐานะนักกฎหมายเพื่อสังคม ด้วยการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายให้มีประสิทธิภาพอย่างมีความรับผิดชอบต่อสาธารณชน

คำสำคัญ: การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง, การศึกษากฎหมายเชิงคลินิก, การสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชน, การเรียนการสอนที่ผู้เรียนมีส่วนร่วม

Abstract

This qualitative research aims to: (1) analyze how experiential learning enhances students' ability to appropriately and practically apply legal knowledge in social contexts; (2) examine how experiential learning contributes to the development of students' professional legal skills; and (3) assess how experiential learning cultivates positive attitudes toward the value of legal knowledge dissemination for the public good.

Data were collected and analyzed through a descriptive approach, drawing from academic texts, research reports, theses, Thai and international websites, and reflective journals written by students. These reflections were used as a tool for both student self-assessment and instructor evaluation of learning outcomes and student progress.

The findings indicate that: (1) experiential learning enables students to meaningfully apply their legal knowledge and instructional planning skills to community legal education in a practical and context-appropriate manner; (2) it plays a critical role in fostering students' legal counseling and problem-solving abilities, as well as their capacity to adapt participatory legal teaching tools effectively; and (3) it helps instill a strong sense of social responsibility and positive attitudes in students toward the dissemination of legal knowledge, reinforcing their roles as socially engaged legal professionals committed to public service.

Keywords: Experiential Learning, Clinical Legal Education, Community Legal Teaching, Active Learning

บทนำ

มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขาวิชานิติศาสตร์ พ.ศ. 2561 หรือ มคอ. 1 ของสาขาวิชานิติศาสตร์ได้กำหนดลักษณะที่พึงประสงค์ของบัณฑิตนิติศาสตร์เอาไว้ว่า นักกฎหมายที่พึงประสงค์ควรมีความรู้กฎหมาย สามารถใช้กฎหมายอย่างถูกต้องครบถ้วนตามหลักวิชาการ มีคุณธรรมและจริยธรรม มีทักษะในการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ทั้งในปัญหาข้อเท็จจริงปัญหาข้อกฎหมายอย่างมีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการกับศาสตร์อื่น และสามารถหาข้อยุติหรือเสนอทางเลือกโดยคำนึงถึงหลักความยุติธรรมและหลักนิติธรรม รวมถึงมีทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างเกื้อกูล และเป็นกัลยาณมิตร มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชน ท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติรวมไปถึงมีจิตใจให้ความใส่ใจแก่บุคคลหรือสังคมที่เดือดร้อนหรือด้อยโอกาส และมีทักษะในการใช้เทคโนโลยี การใช้ภาษาไทย และการใช้ภาษาต่างประเทศที่จำเป็นในการประกอบวิชาชีพกฎหมายหรืออาชีพอื่นตามควรแก่กรณี เห็นได้ว่าการจัดการเรียนการสอนสำหรับผู้เรียนวิชากฎหมายในปัจจุบันไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การพัฒนาเฉพาะความรู้ทางกฎหมายอีกต่อไป แต่ยังมุ่งพัฒนาทักษะและเจตคติที่จำเป็นในการทำงานด้านกฎหมายด้วย ซึ่งการจัดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงผ่านการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์จำลองหรือสถานการณ์จริงโดยกระบวนการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาความรู้ ทักษะ และเจตคติที่จำเป็นสำหรับการเป็นนักกฎหมายที่มีลักษณะพึงประสงค์ได้

เพื่อพัฒนาทักษะวิชาชีพและเจตคติของนิสิตที่ศึกษาวิชากฎหมาย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยาจึงมีการเปิดรายวิชา 100392 คลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชน และวิชาคลินิกกฎหมายอื่น ๆ โดยมีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน โดยมุ่งเน้นให้นิสิตเป็นผู้มีบทบาทหลักในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางกฎหมายอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ การจัดการเรียนการสอนจึงจะเน้นการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง

รายวิชา 100392 คลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชนเป็นหนึ่งในกลุ่มวิชาคลินิกกฎหมายที่คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยาบรรจุไว้เป็นวิชาบังคับในหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตปี พ.ศ. 2559 เป็นต้นมา เพื่อพัฒนาทักษะวิชาชีพและเจตคติของนิสิตที่ศึกษาวิชากฎหมาย พร้อมกับวิชาคลินิกกฎหมายอื่น ๆ เช่น รายวิชาคลินิกฝึกงาน รายวิชาคลินิกให้คำปรึกษา เป็นต้น นิสิตที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชา 100392 คลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชนจะได้เรียนรู้เนื้อหาและฝึกปฏิบัติที่ครอบคลุมทั้งรูปแบบและวิธีการสอนกฎหมายในชุมชน การเตรียมข้อมูลทางกฎหมาย การสอนกฎหมายในชุมชนพื้นที่ห่างไกลหรือขาดโอกาสทางสังคม การรับฟังข้อเท็จจริงจากลูกความ การประเมินผลความรู้ทางกฎหมาย การวินิจฉัยปัญหาทางกฎหมายเบื้องต้น การให้คำแนะนำทางกฎหมายเบื้องต้น และแนวทางในการส่งต่อปัญหาทางกฎหมายให้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ

ในการเรียนการสอนรายวิชา 100392 คลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชนมีการกำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวังในระดับรายวิชาซึ่งมีความสอดคล้องกับผลการสำรวจความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และมีส่วนในการสร้างเสริมให้นิสิตที่ศึกษาวิชาคลินิกเผยแพร่กฎหมายสู่ชุมชนได้รับการพัฒนาให้มีคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ ดังนี้

1. นิสิตสามารถเลือกใช้วิธีการสอนแบบ Active Learning สำหรับการสอนกฎหมายให้แก่ชุมชน และผู้ด้อยโอกาสในสังคมได้อย่างเหมาะสม
2. นิสิตสามารถทำแผนการสอนและการจัดเตรียมข้อมูลทางกฎหมาย เพื่อการเผยแพร่กฎหมายให้แก่ชุมชนได้อย่างถูกต้องและทำให้คนทั่วไปสามารถเข้าใจได้
3. นิสิตสามารถรับฟังข้อเท็จจริงจากลูกความ วินิจฉัยปัญหาทางกฎหมาย และให้คำแนะนำทางกฎหมายเบื้องต้นได้อย่างถูกต้องตามหลักปฏิบัติและจริยธรรมทางวิชาชีพกฎหมาย และ
4. นิสิตประพฤติดนให้เห็นว่าเป็นผู้ให้คุณค่าต่อการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายให้กับประชาชน เพื่อประโยชน์ของสังคม

เพื่อให้บรรลุผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง การเรียนการสอนในรายวิชาคลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชนจึงใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการสาธิตวิธีการสอนแบบผู้เรียนมีส่วนร่วม (Active Learning) การเสริมทักษะในด้านการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) และการใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบ (design thinking) เพื่อให้นิสิตนำองค์ความรู้ไปใช้ในการจัดทำแผนการสอน และการลงพื้นที่เผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายให้แก่คนในชุมชน จะสามารถส่งเสริมให้นิสิตประยุกต์ใช้กฎหมายในบริบทของสังคมได้อย่างเหมาะสมและเป็นรูปธรรม พัฒนาทักษะทางวิชาชีพด้านกฎหมายของนิสิต และเสริมสร้างเจตคติที่ดีของนิสิตต่อการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเพื่อประโยชน์ของสังคมได้ ในฐานะผู้ที่จะต้องก้าวเข้าสู่วิชาชีพกฎหมายในสาขาต่าง ๆ ต่อไปในอนาคต อีกทั้งเป็นการนำนวัตกรรมการสอนไปพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนตามปณิธานของมหาวิทยาลัยที่ว่า "ปัญญาเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน" ด้วย

จากวิธีการเรียนการสอนที่กล่าวมาข้างต้น นิสิตที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชา 100392 คลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชนจะได้เรียนรู้เนื้อหาและฝึกปฏิบัติที่ครอบคลุมทั้งรูปแบบและวิธีการสอนกฎหมายในชุมชน การเตรียมข้อมูลทางกฎหมาย การสอนกฎหมายในชุมชนพื้นที่ห่างไกลหรือขาดโอกาสทางสังคม การรับฟังข้อเท็จจริงจากลูกความ การประเมินผลความรู้ทางกฎหมาย การวินิจฉัยปัญหาทางกฎหมายเบื้องต้น การให้คำแนะนำทางกฎหมายเบื้องต้น และแนวทางในการส่งต่อปัญหาทางกฎหมายให้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะต่อไป

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการศึกษาพัฒนาการของผู้เรียนทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติผ่านบันทึกสะท้อนความคิดหลังจากนิสิตได้เรียนรู้ผ่านการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง เพื่อให้สามารถประเมินการบรรลุผลการเรียนรู้ที่คาดหวังของนิสิตที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชาคลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชน และผลสำเร็จของการนำเอาการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงมาใช้ในการเรียนการสอนกฎหมายเชิงคลินิก

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ว่าการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง สามารถส่งเสริมให้นิสิตนำความรู้ไปประยุกต์ใช้กฎหมายในบริบทของสังคมอย่างเหมาะสมและเป็นรูปธรรม
2. เพื่อวิเคราะห์ว่าการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง สามารถพัฒนาทักษะทางวิชาชีพกฎหมายของนิสิตได้
3. เพื่อวิเคราะห์ว่าการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง สามารถเสริมสร้างเจตคติที่ดีของนิสิตต่อการเห็นคุณค่าของการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเพื่อประโยชน์ของสังคมได้

ขอบเขตของโครงการวิจัย

โครงการวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์ผลของการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงต่อการบรรลุผลการเรียนรู้ที่คาดหวังของรายวิชาคลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชนทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ความรู้ ทักษะ และเจตคติ โดยเก็บข้อมูลจากนิสิตชั้นปีที่ 4 คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยาที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชา 100392 คลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชน ประจำปีการศึกษาที่ 2/2564 โดยการวิเคราะห์ความรู้ ทักษะ และเจตคติของผู้เรียนที่ปรากฏในบันทึกสะท้อนความคิด (Reflective Journal) ซึ่งเป็นงานที่มอบหมายให้นิสิตเขียนและส่งเพื่อให้นิสิตประเมินตนเอง และผู้สอนประเมินผลการเรียนรู้และพัฒนาการของนิสิตที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชาดังกล่าว

สมมติฐานของการวิจัย

การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง สามารถส่งเสริมให้นิสิตนำความรู้ไปประยุกต์ใช้กฎหมายในบริบทของสังคมอย่างเหมาะสมและเป็นรูปธรรม สามารถพัฒนาทักษะทางวิชาชีพกฎหมายของนิสิตได้ และสามารถเสริมสร้างเจตคติที่ดีของนิสิตต่อการเห็นคุณค่าของการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเพื่อประโยชน์ของสังคมได้

การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (information) ที่เกี่ยวข้อง

อุบลทิพย์ ไชยแสง (2553) รายงานการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นต่อการเรียนการสอนด้วยวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในการศึกษานอกสถานที่ในรายวิชาสุขภาพจิตบุคคล ครอบครัว ชุมชน ของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงสาธารณสุขศาสตร์ (สาธารณสุขชุมชน) วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดยะลา” โดยการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นต่อการเรียนการสอนด้วยวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในรายวิชาสุขภาพจิตบุคคล ครอบครัว ชุมชน ของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงสาธารณสุขศาสตร์ (สาธารณสุขชุมชน) วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดยะลา ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ระดับความความคิดเห็นเกี่ยวกับความเข้าใจต่อการเรียนการสอนด้วยวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในรายวิชาสุขภาพจิตบุคคล ครอบครัว ชุมชน อยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะการเรียนการสอนจากประสบการณ์จริงในรูปแบบการศึกษาดูงานทำให้นักศึกษาเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการดูแลผู้ป่วยจิตเวชมากขึ้น¹

สุนทร อ่อนฤทธิ์ (2566) วิทยานิพนธ์เรื่อง “ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่มีต่อจิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษา ระดับปริญญาตรี สาขาวิชาสังคมศึกษา” โดยหนึ่งในวัตถุประสงค์ของการศึกษาคือ เพื่อเปรียบเทียบจิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาสังคมศึกษาก่อนและหลังการจัดการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า จิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาสังคมศึกษาที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญ²

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องยังไม่พบวิจัยที่นำวิธีการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง มาประยุกต์ใช้กับนิสิตคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชาคลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชน

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงหรือการจัดการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ (Experiential Learning) เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนได้สร้างความรู้ ทักษะ และคุณค่าจากประสบการณ์ตรงผ่านการกระทำ การคิดทบทวนเกี่ยวกับการกระทำ หรือการเรียนรู้โดยทางอ้อมโดยการเข้าไปเกี่ยวข้อง

¹ อุบลทิพย์ ไชยแสง, ความคิดเห็นต่อการเรียนการสอนด้วยวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในการศึกษานอกสถานที่ในรายวิชาสุขภาพจิตบุคคล ครอบครัว ชุมชน ของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงสาธารณสุขศาสตร์ (สาธารณสุขชุมชน) วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดยะลา, (รายงานการวิจัย วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดยะลา, 2553) หน้า 21-23.

² สุนทร อ่อนฤทธิ์, ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่มีต่อจิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษา ระดับปริญญาตรี สาขาวิชาสังคมศึกษา, (วิทยานิพนธ์หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา ภาควิชาหลักสูตรและวิธีสอน มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2566) หน้า 68-69.

กับสถานการณ์ต่าง ๆ หรือโดยการสังเกตผู้อื่น ซึ่งอาจเกิดขึ้นในการดำเนินชีวิต การทำงาน และการศึกษา ก็ได้³

การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง โดยให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ในเรื่องที่เรียนรู้ก่อน และให้ผู้เรียนสังเกต ทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้น และนำสิ่งที่เกิดขึ้นมาคิดพิจารณาไตร่ตรองร่วมกันจนกระทั่งผู้เรียนสามารถสร้างความคิดรวบยอดหรือสมมติฐานต่าง ๆ ในเรื่องที่เรียนรู้แล้วจึงนำความคิดหรือสมมติฐานเหล่านั้นไปทดลองหรือประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ ต่อไป⁴

เนื่องจากการจัดการศึกษากฎหมายเชิงคลินิก (clinical legal education) ซึ่งเป็นการจัดรูปแบบการเรียนการสอนกฎหมายที่ใช้วิธีการจัดการเรียนการสอนผ่านประสบการณ์จริง โดยมีองค์ประกอบในการจัดการเรียนการสอนคือ การเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ การใช้ทฤษฎีและหลักกฎหมายในสถานการณ์จริง และการดำเนินบทบาทของนักกฎหมาย การใช้วิธีการสอนที่ผู้เรียนต้องมีส่วนร่วม (interactive teaching methods หรือ active learnings) การให้คำแนะนำ กำกับดูแล และตรวจสอบโดยอาจารย์ผู้สอนหรือนักวิชาการคลินิกกฎหมาย การไตร่ตรองตรวจสอบและการสะท้อนความคิดเห็นและประสบการณ์ (reflective methods) และการประเมินผล จึงเป็นการจัดการศึกษาที่คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา นำมาใช้ในหลักสูตรการเรียนการสอนกฎหมาย และจัดให้มีรายวิชาคลินิกกฎหมายหลายรูปแบบด้วยกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการสร้างนักกฎหมายที่พึงประสงค์ผ่านการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง

การศึกษากฎหมายเชิงคลินิก (Clinical Legal Education)

การศึกษากฎหมายเชิงคลินิก (Clinical Legal Education) เป็นวิธีการจัดการเรียนการสอนกฎหมายรูปแบบหนึ่งซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการสอนทักษะทางวิชาชีพนักกฎหมายและปลูกฝังความคิดในเรื่องบทบาทของนักกฎหมายในการสร้างความเป็นธรรมในสังคม รวมถึงให้บริการทางกฎหมายแก่ผู้ด้อยโอกาสโดยไม่คิดค่าตอบแทน โดยการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกนั้นเรียกได้ว่าเป็นวิธีการในการเรียน

³ เจษฎากร ตันตราจิณ, การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ วิชาทัศนศิลป์ โดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบประสบการณ์สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน วิทยาลัยครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2562) หน้า 52.

⁴ ทิศนา ขมมณี, ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ 24, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2563), หน้า 131.

การสอนที่เป็นพื้นฐานของการทำให้การศึกษากฎหมายมีความสมบูรณ์ (Clinic is the basis for a complete legal education) ⁵

การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงถือเป็นจุดเด่นของการศึกษากฎหมายเชิงคลินิก เนื่องจากผู้สอนสามารถใช้โอกาสนี้ในการสอนกระบวนการคิด วิเคราะห์ การทบทวนตัวเองผ่านการทำงาน สถานการณ์จริงและการอยู่ในสิ่งแวดล้อมทางวิชาชีพ (professional environment) การเรียนรู้จากประสบการณ์ทำให้ผู้เรียนสามารถตัดสินใจเกี่ยวกับการทำงานในวิชาชีพของตนเองในอนาคตได้ เพราะระบบการเรียนการสอนกฎหมายเชิงคลินิกมีพื้นฐานมาจากแนวคิดที่ว่าผู้เรียนจะต้องปรับกรอบความคิดของตนเองจากการหาทางออกให้กับปัญหาเป็นการมองสภาพการณ์โดยรวมและสิ่งท้าทายที่เกิดขึ้นในสิ่งแวดล้อมทางวิชาชีพ ซึ่งผู้สอนจะสามารถช่วยเหลือผู้เรียนให้ปรับแนวทางการมองได้โดยการเพิ่มการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและผู้สอน โดยอาจารย์ผู้สอนกฎหมายเชิงคลินิกสามารถช่วยเหลือผู้เรียนได้ด้วยการสาธิตและสะท้อนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้บทบาทของนักกฎหมายผ่านความสัมพันธ์แบบผู้ร่วมวิชาชีพในสิ่งแวดล้อมของคลินิกกฎหมาย นอกจากนี้การทบทวนและสะท้อนประสบการณ์ (self-reflection) เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้เรียนสามารถเห็นพัฒนาการและการเติบโตของตนเองในการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ในการทำคลินิกกฎหมายและการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมได้ ดังนั้น การศึกษากฎหมายเชิงคลินิกจึงเอื้ออำนวยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางบวกทั้งแก่ตัวผู้เรียน วิชาชีพกฎหมาย ชุมชน และสังคมในภาพรวม⁶

ด้วยเหตุผลข้างต้น คลินิกกฎหมายที่สถาบันการสอนกฎหมายจัดให้มีขึ้นเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับประเมินผลการปฏิบัติทั้งด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติได้อย่างครบถ้วน เนื่องจากการจัดการสอนกฎหมายเชิงคลินิกมีจุดมุ่งหมายและจำเป็นต่อการสร้างนิสิตที่ทำงานในคลินิกให้เรียนรู้หน้าที่และภารกิจพื้นฐานด้านการทำงานด้านกฎหมายในสิ่งแวดล้อมที่เปิดโอกาสให้ฝึกปฏิบัติ และผู้ประเมินผลยังสามารถ

⁵ Neil Gold. Clinic is the Basis for a Complete Legal Education: Quality Assurance, Learning Outcomes and the Clinical Method. สืบค้นวันที่ 1 มิถุนายน 2568, https://www.researchgate.net/publication/314550759_Clinic_is_the_Basis_for_a_Complete_Legal_Education_Quality_Assurance_Learning_Outcomes_and_the_Clinical_Method/fulltext/58c79fb3a6fdcc550ca75fb0/Clinic-is-the-Basis-for-a-Complete-Legal-Education-Quality-Assurance-Learning-Outcomes-and-the-Clinical-Method.pdf

⁶ Patrick C. Brayer, "A Law Clinic Systems Theory and the Pedagogy of Interaction: Creating a Legal Learning System," CONNECTICUT PUBLIC INTEREST LAW JOURNAL. Vol. 12 p 49-100 (2012).

วางระบบและแนวทางการประเมินผลการเรียนรู้และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังของนิสิตที่ฝึกปฏิบัติงานในคลินิกกฎหมายว่าควรได้รับการฝึกฝนทักษะด้านใดและสามารถบรรลุผลดังกล่าวได้หรือไม่อีกด้วย⁷

ในบริบทของประเทศไทย การศึกษากฎหมายเชิงคลินิกสอดคล้องกับแนวทางในการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และมีศักยภาพในการพัฒนาการศึกษากฎหมายในประเทศไทยให้บรรลุผลตามเป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษาในการพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านคุณธรรม จริยธรรม ความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการปฏิบัติในวิชาชีพอย่างมีประสิทธิภาพ และเสนอแนะให้บรรจุการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกในหลักสูตรการศึกษากฎหมายโดยกำหนดให้เป็นวิชาบังคับ⁸

การสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชน (Community Legal Teaching)

การสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชน (community legal teaching) หรือ “กฎหมายข้างถนน” หรือ “สตรีทลอว์” (Street Law) เป็นแนวทางการดำเนินการจัดการเรียนการสอนกฎหมายเชิงคลินิกที่ฝึกนักศึกษากฎหมายให้สอนและเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันแก่ประชาชนทั่วไป⁹ โดยเป็นหลักสูตรที่ออกแบบมาเพื่อสนับสนุนให้นักศึกษากฎหมายช่วยให้ประชาชนตระหนักถึงสิทธิตามกฎหมายของตนเองรวมถึงสามารถเข้าถึงความช่วยเหลือทางกฎหมายโดยให้นักศึกษากฎหมายลงพื้นที่ในชุมชนเพื่อศึกษาสถานการณ์ทางกฎหมายที่ประชาชนพบหรือกำลังประสบปัญหาอยู่ สอบถามความต้องการเกี่ยวกับความรู้ด้านกฎหมายหรือแนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชน และหาทางช่วยเหลือหรือนำความรู้ด้านกฎหมายที่ชุมชนต้องการรู้หรือควรรู้ไปเผยแพร่ให้ตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย¹⁰

การจัดกิจกรรมสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชนเกิดขึ้นครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยจอร์ทาวน กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ในปี ค.ศ.1972 และมีการบรรจุเป็นรายวิชาที่ได้รับหน่วยกิตในหลักสูตรนิติศาสตร์เป็นครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยนาตาล เดอร์บัน (University of Natal, Durban) ประเทศแอฟริกาใต้ในปี ค.ศ. 1987 การสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชนเป็นหลักสูตรที่ออกแบบมาเพื่อสนับสนุนให้นักศึกษากฎหมายช่วยให้ประชาชนตระหนักถึงสิทธิตามกฎหมายของตนเองรวมถึงสามารถเข้าถึงความช่วยเหลือทาง

⁷ Ann Marie Cavazos, “The Journey Toward Excellence in Clinical Legal Education: Developing, Utilizing and Evaluating Methodologies for Determining and Assessing the Effectiveness of Student Learning Outcomes,” *SOUTHWESTERN LAW REVIEW*. Vol. 40 p. 2 (2010).

⁸ พรณรายรัตน์ ศรีไชยรัตน์, การศึกษากฎหมายเชิงคลินิก:ทางเลือกในการปฏิรูปการศึกษากฎหมายไทย. *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 หน้า 80 (2555).

⁹ McQuoid-Mason, David. "Street Law as a Clinical Program: The South African Experience with Particular Reference to the University of KwaZulu-Natal." *Griffith Law Review*. Vol. 17, p. 27-51. (2008).

¹⁰ Ibid.

กฎหมายได้ โดยให้นักศึกษากฎหมายลงพื้นที่ในชุมชนเพื่อศึกษาสถานการณ์ทางกฎหมายที่ประชาชนพบหรือกำลังประสบปัญหาอยู่ สอบถามความต้องการเกี่ยวกับความรู้ด้านกฎหมายหรือแนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชน และหาทางช่วยเหลือหรือนำความรู้ด้านกฎหมายที่ชุมชนต้องการรู้หรือควรรู้ไปเผยแพร่ให้ตรงกับความต้องการ¹¹

ผลการวิจัย

1. การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงสามารถส่งเสริมให้นิสิตนำความรู้ไปประยุกต์ใช้กฎหมายในบริบทของสังคมอย่างเหมาะสมและเป็นรูปธรรม

จากการอ่านบันทึกสะท้อนความคิดหลังจากที่มีการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ในสถานการณ์จำลอง พบว่านิสิตสามารถประยุกต์ใช้กฎหมายในบริบทของสังคมได้อย่างเหมาะสมและเป็นรูปธรรม โดยมีพัฒนาการในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญหลังจากมีการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง โดยประเด็นสำคัญที่พบ ได้แก่

1. การเลือกและปรับเนื้อหากฎหมายให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

1.1 นิสิตกลุ่มที่เลือกหัวข้อการสอนเรื่อง “การถูกโกงจากการซื้อของออนไลน์” สะท้อนเหตุผลในการเลือกหัวข้อการสอนและเนื้อหาว่า เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายซึ่งก็คือนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งเป็นช่วงวัยที่เริ่มมีประสบการณ์ในการใช้เทคโนโลยีและมักเริ่มซื้อของผ่านช่องทางออนไลน์แล้ว ส่วนนิสิตที่เลือกหัวข้อการสอนเรื่อง “การคุกคามทางเพศ” เพราะความเกี่ยวข้องโดยตรงกับกลุ่มเป้าหมาย คือ นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งอยู่ในช่วงวัยที่มีความเสี่ยงต่อการเผชิญกับสถานการณ์ดังกล่าวในชีวิตประจำวัน แสดงให้เห็นว่านิสิตมีความเชื่อมโยงความรู้ด้านกฎหมายเข้ากับสถานการณ์ที่กำลังเป็นกระแสสังคมหรืออยู่ในความสนใจของกลุ่มเป้าหมายและบริบททางสังคมของกลุ่มเป้าหมายได้

1.2 นิสิตได้สะท้อนการออกแบบวิธีการสอนและกิจกรรมในแผนการสอนว่า เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายเป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นยังขาดพื้นฐานความรู้ทางด้านกฎหมายอย่างเพียงพอ การถ่ายทอดเนื้อหาทางกฎหมายจึงจำเป็นต้องมีการปรับให้มีความเรียบง่ายและสามารถทำความเข้าใจได้โดยไม่ซับซ้อน นิสิตจึงได้เลือกใช้วิธีการนำเสนอที่เข้าใจง่ายและเลือกใช้ภาษาที่ไม่เป็นทางการมากนัก นอกจากนี้ยังมีการยกตัวอย่างประกอบจากสถานการณ์จริง เพื่อช่วยให้ผู้ฟังสามารถเชื่อมโยงเนื้อหากฎหมายกับชีวิตประจำวันได้ดียิ่งขึ้น

¹¹ McQuoid-Mason, David. "Street Law as a Clinical Program: The South African Experience with Particular Reference to the University of KwaZulu-Natal." *Griffith Law Review* 17, no. 1 (2008): 27-51.

1.3 นิสิตสะท้อนว่ามีความพยายามในการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย ทั้งจากเอกสารทางวิชาการ แหล่งข้อมูลออนไลน์ และการสอบถามจากอาจารย์ผู้สอน เพื่อให้เนื้อหาที่นำมาใช้ในการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายมีความถูกต้อง

จากข้อสรุปในประเด็นที่ 1.1–1.3 จะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้นิสิตสามารถเลือกและปรับเนื้อหากฎหมายให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ การที่นิสิตเลือกประเด็นทางกฎหมายเพื่อใช้ในการเผยแพร่ความรู้ให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย สะท้อนถึงความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของผู้เรียน ตลอดจนการวางแผนจัดการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้การที่นิสิตมีความพยายามในการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย ยังแสดงให้เห็นถึงความตระหนักรู้ในด้านความถูกต้องของเนื้อหาและความรับผิดชอบในการถ่ายทอดความรู้ทางกฎหมายสู่สาธารณชนอย่างมีจริยธรรมทางวิชาการ

2. การเลือกใช้วิธีการสื่อสารที่สร้างการมีส่วนร่วม

2.1 นิสิตสะท้อนว่ากลุ่มตนเองได้เลือกใช้เทคโนโลยีในการทดสอบความรู้ของกลุ่มเป้าหมายหลังกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การเล่นเกมถามตอบผ่านเว็บไซต์ “Blooket” ซึ่งผู้เล่นสามารถแข่งขันกันตอบคำถามเพื่อหาผู้ชนะได้เพื่อกระตุ้นความสนใจและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมาย กิจกรรมดังกล่าวช่วยสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่สนุกสนาน และได้รับความร่วมมือจากกลุ่มเป้าหมายเป็นอย่างดี

2.2 นิสิตสะท้อนว่ากลุ่มตนเองมีการวางแผนใช้กิจกรรมละลายพฤติกรรมก่อนเข้าสู่เนื้อหาหลัก เพื่อลดความตึงเครียดและกระตุ้นความสนใจของผู้ฟัง

2.3 นิสิตบางกลุ่มได้นำเสนอเนื้อหากฎหมายผ่านการแสดงบทบาทสมมติ (Roleplay) เพื่อจำลองสถานการณ์ที่ใกล้เคียงกับชีวิตจริงของผู้ฟัง อีกทั้งยังเป็นการลดความตึงเครียดในการเรียนรู้ข้อกฎหมายที่มีความซับซ้อนด้วย

จากข้อสรุปในประเด็นที่ 2.1–2.3 จะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้นิสิตสามารถนำความรู้ที่ได้รับมาจากการเรียนไปใช้ในการจัดทำแผนการสอน โดยเลือกใช้วิธีการสื่อสารที่สร้างการมีส่วนร่วมได้อย่างเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายและลักษณะของเนื้อหาที่ทำการสอน เช่น การที่นิสิตใช้เทคโนโลยีโดยการเลือกใช้เกม “Blooket” ประกอบการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมาย และแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับการเรียนการสอนกฎหมาย รวมถึงเข้าใจหลักการในการวัดผลประเมินผลด้วย

นอกจากนี้ การที่นิสิตจัดกิจกรรมละลายพฤติกรรมก่อนเข้าสู่เนื้อหาหลัก แสดงให้เห็นได้ว่านิสิตตระหนักถึงความสำคัญของการเตรียมความพร้อมทางด้านจิตใจของผู้เรียน โดยการพยายามลดความตึงเครียดก่อนที่จะเข้าสู่เนื้อหากฎหมายที่อาจมีความซับซ้อน และการที่นิสิตบางกลุ่มได้นำเสนอเนื้อหากฎหมายผ่านการแสดงบทบาทสมมติ สะท้อนถึงความสามารถของนิสิตในการออกแบบการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นเป็นศูนย์กลางได้อย่างเหมาะสม ทำให้ผู้ฟังสามารถเชื่อมโยงข้อกฎหมายกับสถานการณ์ของตนเองได้อย่างชัดเจน

3. ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาสังคมและเชื่อมโยงกับหลักกฎหมาย และการนำเสนอทางออกสำหรับปัญหาทางกฎหมายที่เกิดขึ้น

3.1 นิสิตสะท้อนเหตุผลในการเลือกหัวข้อเรื่อง “การใช้สิทธิเกินส่วน” ว่าเรื่องดังกล่าวเป็นประเด็นทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน และมีความจำเป็นต่อการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม เนื่องจากแม้จะมีสิทธิตามกฎหมาย แต่ก็ไม่ควรใช้สิทธิที่ตนมีดังกล่าวในการสร้างความเดือดร้อนรำคาญให้แก่ผู้อื่น

3.2 นิสิตสะท้อนว่า นอกจากสอนเรื่องหลักกฎหมายที่เกี่ยวกับการฉ้อโกงแล้ว กลุ่มของตนยังได้มีการนำเสนอแนวทางปฏิบัติเมื่อเผชิญกับการถูกโกงแก่กลุ่มเป้าหมาย พร้อมทั้งเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายในลักษณะเชิงป้องกัน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้ในการป้องกันและจัดการกับสถานการณ์ดังกล่าวได้อย่างเหมาะสม

3.3 นิสิตสะท้อนว่า กลุ่มของตนได้แนะนำให้กลุ่มเป้าหมายรับทราบถึงสิทธิพื้นฐานของตนเอง พร้อมทั้งวิธีการในการปกป้องสิทธิจากการถูกละเมิด เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายสามารถปกป้องตนเองในกรณีที่ถูกละเมิดได้

3.4 นิสิตหลายกลุ่มสะท้อนว่า นอกจากการนำเสนอหลักกฎหมาย แนวทางในการป้องกันและจัดการกับปัญหาด้านกฎหมายด้วยตนเองแก่กลุ่มเป้าหมายแล้ว ยังมีการแนะนำช่องทางการติดต่อคลินิกกฎหมายของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ในกรณีที่ต้องการคำแนะนำด้านกฎหมายสำหรับกรณีที่มีความซับซ้อนหรือมีรายละเอียดมากขึ้นด้วย

จากข้อสรุปในประเด็นที่ 3.1–3.4 จะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้นิสิตสามารถวิเคราะห์ปัญหาสังคมและเชื่อมโยงกับหลักกฎหมายได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ การที่นิสิตเลือกประเด็นทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน อย่างเช่น เรื่อง “การใช้สิทธิเกินส่วน” แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการตระหนักรู้ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นจริง และตระหนักถึงความจำเป็นของกฎหมายในการกำกับพฤติกรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบ นอกจากนี้ การนำเสนอแนวทางปฏิบัติเมื่อเผชิญกับสถานการณ์การถูกโกง ตลอดจนการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายในลักษณะ

เชิงป้องกัน สะท้อนให้เห็นว่านิสิตมีความสามารถในการประยุกต์ใช้ความรู้ทางกฎหมายเพื่อการแก้ไขปัญหาในชีวิตจริง ขณะเดียวกันการแนะนำสิทธิพื้นฐานและวิธีการปกป้องสิทธิเพื่อไม่ให้ถูกละเมิด ยังแสดงถึงการที่นิสิตมีความเข้าใจในบทบาทของกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิของประชาชน และสามารถถ่ายทอดแนวคิดดังกล่าวไปสู่ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ นิสิตยังสามารถรับมือกับสถานการณ์ในกรณีที่ไม่สามารถแนะนำหรือให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่กลุ่มเป้าหมายได้ทันที โดยการแนะนำช่องทางการติดต่อคลินิกกฎหมายของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ในกรณีที่ต้องการคำแนะนำด้านกฎหมายสำหรับกรณีที่มีความซับซ้อนหรือมีรายละเอียดมากขึ้นอีกด้วย

2. การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง สามารถพัฒนาทักษะทางวิชาชีพกฎหมายของนิสิตได้

จากการอ่านบันทึกสะท้อนความคิดหลังจากที่มีการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ในสถานการณ์จำลอง พบว่าทักษะทางวิชาชีพกฎหมายของนิสิตมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญในเชิงบวก หลังจากมีการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง โดยประเด็นสำคัญที่พบ ได้แก่

1. ทักษะการสื่อสารทางกฎหมาย

1.1 นิสิตสะท้อนว่า กลุ่มของตนเองมีการเลือกใช้วิธีการสื่อสารทางกฎหมายและกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับการถ่ายทอดเนื้อหาสำหรับกลุ่มเป้าหมายในแต่ละกลุ่ม และสามารถให้เหตุผลในการเลือกใช้วิธีการสอนในแต่ละรูปแบบได้ เช่น ใช้การแสดงบทบาทสมมติ (Role play) เพื่อทำให้การสื่อสารข้อกฎหมายมีความน่าสนใจ ลดความน่าเบื่อ และสร้างบริบทที่ใกล้เคียงกับสถานการณ์จริง

1.2 นิสิตสะท้อนว่า กลุ่มของตนเองสามารถเลือกใช้เครื่องมือต่าง ๆ ในการทำกิจกรรมการสอนกฎหมายในชุมชนได้อย่างเหมาะสม และมีทักษะในการออกแบบเกมที่จะนำมาใช้ในการสอนกฎหมายให้กับกลุ่มเป้าหมายได้ เช่น Blooket และปิงปองมหาสนุกเป็นเครื่องมือในการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมบรรยากาศในการเรียนรู้ให้มีความสนุกสนาน ช่วยลดความตึงเครียด และกระตุ้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ นิสิตยังสะท้อนด้วยว่าการใช้เกมเอื้อต่อการถ่ายทอดเนื้อหาทางกฎหมายให้มีความเข้าใจง่ายมากยิ่งขึ้น

1.3 นิสิตสะท้อนว่ามีการจัดเตรียมข้อมูลทางกฎหมายและถ่ายทอดออกมาในรูปแบบสไลด์เพื่อการสอนโดยใช้โปรแกรม PowerPoint ที่มีความกระชับ ชัดเจน เข้าใจง่าย และครอบคลุมประเด็นสำคัญทางกฎหมายที่จะนำไปใช้ในการสอนกลุ่มเป้าหมายประกอบกับการทำกิจกรรมอื่น ๆ

1.4 นิสิตสะท้อนว่าตนเองตระหนักถึงการใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และการยกตัวอย่างประกอบกรณีอธิบายโดยเชื่อมโยงจากสถานการณ์จริง เช่น นิสิตมีการยกตัวอย่างข้อความดูหมิ่นผู้อื่นผ่านสื่อสังคม

ออนไลน์ประกอบหลักกฎหมายเพื่อช่วยให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจหลักกฎหมายได้อย่างเป็นรูปธรรม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ สถานการณ์จริงได้

จากข้อสรุปในประเด็นที่ 1.1–1.4 จะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้นิสิตได้พัฒนาทักษะการสื่อสารทางกฎหมายอย่างรอบด้าน กล่าวคือ ในข้อ 1.1 นิสิตแต่ละกลุ่มมีการเลือกใช้วิธีการสื่อสารทางกฎหมายและกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับการถ่ายทอดเนื้อหาสำหรับกลุ่มเป้าหมายในแต่ละกลุ่ม เช่น การใช้กิจกรรมการแสดงบทบาทสมมติ (Role Play) ทำให้นิสิตได้พัฒนาความสามารถในการถ่ายทอดเนื้อหาทางกฎหมายได้อย่างน่าสนใจและสมจริง ขณะเดียวกัน นิสิตยังแสดงให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์ในการเลือกใช้กิจกรรม เช่น การใช้เกมและการออกแบบเกมเพื่อใช้ในการส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ ช่วยให้เนื้อหากฎหมายซึ่งมักถูกมองว่ายากหรือซับซ้อน กลายเป็นเรื่องที่เข้าใจง่ายและเข้าถึงได้มากขึ้นดังที่ปรากฏในข้อ 1.2 นอกจากนี้ ในข้อ 1.3 การที่นิสิตสามารถเลือกใช้เทคโนโลยีเพื่อนำเสนอข้อมูลทางกฎหมาย รวมถึงมีการเรียบเรียงเนื้อหาทางกฎหมายให้มีความเข้าใจง่ายและมีการยกตัวอย่างประกอบสะท้อนถึงทักษะการจัดระบบข้อมูลความรู้ และการนำเสนออย่างมีประสิทธิภาพ และในผลสะท้อนจากบันทึกประสบการณ์ของนิสิตในข้อ 1.4 ได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถของนิสิตในการเชื่อมโยงข้อกฎหมายกับชีวิตประจำวันของผู้ฟัง ซึ่งช่วยให้เนื้อหาทางกฎหมายได้ถูกใช้อย่างเป็นรูปธรรมและน่าสนใจมากขึ้น

2. ทักษะการทำงานเป็นทีม

2.1 นิสิตสะท้อนว่ามีการแบ่งหน้าที่การทำงานอย่างชัดเจนระหว่างสมาชิกในกลุ่มตามความถนัดของตนเอง เช่น บางคนรับบทแสดงละคร บางคนทำสื่อและอุปกรณ์ประกอบการจัดกิจกรรม บางคนออกแบบเกม เป็นต้น และนิสิตยังสะท้อนด้วยว่า กลุ่มของตนเองมีความยืดหยุ่นในการทำงานร่วมกันและในการแก้ไขสถานการณ์ฉุกเฉิน สมาชิกในกลุ่มสามารถปรับเปลี่ยนหน้าที่กันได้ เช่น การเปลี่ยนบทบาททันทีเมื่อเพื่อนป่วยหรือติดสอบ ช่วยให้ทีมสามารถดำเนินกิจกรรมต่อไปได้อย่างราบรื่น แสดงให้เห็นว่า นิสิตให้ความสำคัญต่อการแบ่งหน้าที่ในการทำงาน และรับผิดชอบงานที่ตนได้รับมอบหมาย

2.2 นิสิตสะท้อนว่ามีทักษะในการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพและมีการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่ทำงานร่วมกัน เช่น นิสิตสะท้อนว่ามีการจัดประชุมร่วมกันระหว่างเพื่อนสมาชิกในกลุ่มนอกเวลาเรียน เช่น นัดพบกันที่ร้านกาแฟเพื่อเตรียมกิจกรรมล่วงหน้า เพื่อแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ และวางแผนการทำงานร่วมกัน มีการเปิดโอกาสให้เลือกหน้าที่การทำงานด้วยความสมัครใจ และเมื่อไม่สามารถจัดการเลือกหน้าที่ตามความสมัครใจได้ ก็จะหาวิธีการอื่น ๆ ที่สมาชิกในกลุ่มเห็นชอบมาใช้ในการแก้ปัญหา เช่น การใช้แอปพลิเคชันสุ่มหาผู้รับผิดชอบเพื่อความยุติธรรมและลดปัญหาความขัดแย้ง เป็นต้น นอกจากนี้

ยังมีการร่วมกันออกแบบหัวข้อการสอน การวางรูปแบบกิจกรรม และการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเมื่อเจอปัญหาหรืออุปสรรคด้วย

2.3 นิสิตสะท้อนให้เห็นว่า นิสิตมีทักษะในการปรับตัวและจัดการกับความขัดแย้งเพื่อให้งานที่ได้รับมอบหมายสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี โดยในบันทึกนิสิตเขียนสะท้อนถึงความอดทน และการไม่สร้างปัญหาเพิ่มแม้จะไม่พอใจเพื่อนร่วมทีมบางคน นอกจากนี้ นิสิตยังสะท้อนอีกด้วยว่าตนเองเรียนรู้ที่จะปรับตัวได้ดีขึ้นเมื่อต้องทำงานร่วมกับเพื่อนที่ไม่สนิท

จากข้อสรุปในประเด็นที่ 2.1-2.3 จะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้นิสิตได้พัฒนาทักษะการทำงานเป็นทีมในหลากหลายมิติ โดยนิสิตได้สะท้อนให้เห็นถึงการเคารพศักยภาพของเพื่อนร่วมทีม มีความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่เมื่อเกิดสถานการณ์ไม่คาดฝัน แสดงให้เห็นว่านิสิตมีทักษะการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าและการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ นิสิตยังแสดงให้เห็นถึงการมีวินัย การจัดการเวลา และการบริหารความขัดแย้งภายในทีมอย่างสร้างสรรค์ มีพัฒนาการด้านความฉลาดทางอารมณ์ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญของการทำงานร่วมกับผู้อื่นในระยะยาว รวมถึงมีพัฒนาการด้านทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์ การตัดสินใจ และการทำงานอย่างมีเป้าหมายร่วมกันอีกด้วย

3. ทักษะการให้คำปรึกษาและแก้ปัญหาทางกฎหมาย

3.1 นิสิตสะท้อนว่ามีการแนะนำแนวทางการปฏิบัติตัวเมื่อถูกโกงแก่ผู้ฟัง เช่น รวบรวมหลักฐาน, แจ้งความ, การแจ้งอาัยคดีอาญา เป็นต้น และมีการให้ความรู้ทางกฎหมายในเชิงป้องกันด้วย

3.2 นิสิตสะท้อนว่ามีการให้คำปรึกษาแบบจำลองสถานการณ์ (Role Play) เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจข้อกฎหมายมากขึ้น

จากข้อสรุปในประเด็นที่ 3.1-3.2 เห็นได้ว่า การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้นิสิตได้พัฒนาทักษะการให้คำปรึกษาและแก้ปัญหาทางกฎหมาย กล่าวคือ จากข้อ 3.1 การที่นิสิตให้คำแนะนำแนวทางปฏิบัติเมื่อตกเป็นผู้เสียหายเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางกฎหมายในเชิงปฏิบัติ ซึ่งสะท้อนถึงความสามารถในการประยุกต์ใช้กฎหมายเพื่อการป้องกันและการแก้ไขปัญหา และในข้อ 3.2 การที่นิสิตใช้กิจกรรมการแสดงละคร (Role Play) ในบริบทของการให้คำปรึกษาทางกฎหมาย ทำให้นิสิตได้พัฒนาทักษะการฟัง การตั้งคำถามอย่างเหมาะสม และการอธิบายข้อกฎหมายในภาษาที่ชัดเจนและเข้าใจง่าย ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญในการประกอบวิชาชีพและการบริการประชาชน

3. การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง สามารถเสริมสร้างเจตคติที่ดีของนิสิตต่อการเห็นคุณค่าของการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเพื่อประโยชน์ของสังคมได้

จากการอ่านบันทึกสะท้อนความคิดหลังจากที่มีการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ในสถานการณ์จำลอง พบว่าเจตคติของนิสิตมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญในเชิงบวก โดยประเด็นสำคัญที่พบ ได้แก่

1. การตระหนักถึงบทบาทของตนเองในฐานะนักกฎหมายเพื่อสังคม

1.1 นิสิตสะท้อนว่าการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายให้มีประสิทธิภาพ ผู้สอนจำเป็นจะต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาอย่างถูกต้องและลึกซึ้งเสียก่อน นอกจากนี้ผู้สอนจะต้องตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และจะต้องเลือกยกตัวอย่างประกอบการอธิบายที่ชัดเจนและเข้าใจง่าย นอกจากนี้นิสิตยังสะท้อนว่าการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายควรเลือกใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายให้เหมาะสมกับผู้ฟังด้วย การเตรียมความพร้อมล่วงหน้าเพื่อการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายก็สำคัญเช่นกัน โดยผู้สอนจะต้องวางแผนการสอน ชักชวนความเข้าใจ และเตรียมอุปกรณ์ประกอบการสอนให้ครบถ้วน เพื่อให้การเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายบรรลุวัตถุประสงค์

1.2 นิสิตสะท้อนว่า “ความรอบคอบ ความรับผิดชอบ และความตรงต่อเวลา” เป็นคุณสมบัติที่สำคัญของนักกฎหมาย

1.3 นิสิตสะท้อนว่า การนำความรู้ทางกฎหมายไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริง เช่น การลงพื้นที่เผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายให้แก่คนในสังคม เป็นอีกหนึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญในการพัฒนานักกฎหมายเพื่อออกไปรับใช้สังคม

จากข้อสรุปในประเด็นที่ 1.1–1.3 จะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้นิสิตมีความตระหนักในบทบาทของตนเองในฐานะนักกฎหมายเพื่อสังคม เพราะนิสิตแสดงออกว่าให้ความสำคัญต่อการทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ทางกฎหมายไปสู่สาธารณชนอย่างมีความรับผิดชอบ

2. การเห็นคุณค่าของการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน

2.1 นิสิตสะท้อนว่าการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายให้กับประชาชนจะช่วยป้องกันไม่ให้ประชาชนตกเป็นเหยื่อได้

2.2 นิสิตสะท้อนว่าการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของประชาชนจะช่วยสร้างสังคมที่สงบเรียบร้อยมากขึ้น

จากข้อสรุปในประเด็นที่ 2.1-2.2 พบว่าการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้นิสิตเห็นคุณค่าของการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน เพราะนิสิตแสดงออกซึ่งความกังวลถึงผลกระทบหากประชาชนไม่สามารถเข้าถึงองค์ความรู้ทางกฎหมายที่ถูกต้อง

3. การสร้างแรงจูงใจในการทำงานด้านกฎหมายเพื่อสังคม

3.1 นิสิตสะท้อนว่ากิจกรรมการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน เป็นจุดเริ่มต้นที่ช่วยให้ตนเองได้ก้าวออกจาก comfort zone และเกิดแรงผลักดันที่อยากจะพัฒนาความสามารถของตนเองเพื่อช่วยเหลือผู้คนในสังคมที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

2.3 นิสิตสะท้อนว่ารู้สึกภูมิใจในตนเองที่มีส่วนให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้รับความรู้ทางกฎหมายและได้รับความสนุกสนานจากการเข้าร่วมกิจกรรม

จากข้อสรุปในประเด็นที่ 3.1-3.2 พบว่าการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้นิสิตเกิดแรงจูงใจในการทำงานด้านกฎหมายเพื่อสังคม เพราะนิสิตแสดงออกซึ่งการตระหนักรู้ถึงคุณค่าของตนเอง มีความภูมิใจในบทบาทของตนเองที่สามารถทำงานเพื่อสังคมได้

สรุป

1. การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงสามารถส่งเสริมให้นิสิตนำความรู้ด้านกฎหมายและการจัดทำแผนการสอนสำหรับการสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชนที่ได้เรียนรู้มาประยุกต์ใช้กฎหมายได้อย่างเหมาะสมและเป็นรูปธรรม เพราะนิสิตสามารถเลือกเนื้อหาที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย วางแผนการสอนอย่างเป็นระบบ มีการใช้เทคโนโลยีและจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สร้างการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ และสามารถอธิบายเนื้อหากฎหมายได้อย่างเข้าใจง่ายและมีประสิทธิภาพ รวมถึงการนำเสนอทางออกสำหรับปัญหาทางกฎหมายที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม

2. การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้นิสิตได้พัฒนาทักษะการให้คำปรึกษาและแก้ปัญหาทางกฎหมาย รวมถึงสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการประยุกต์ใช้เครื่องมือสำหรับการสอนกฎหมายแบบผู้เรียนมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดเนื้อหาให้เหมาะสม เช่น การแสดงบทบาทสมมติ (Role Play) และการใช้เกม นอกจากนี้นิสิตยังได้พัฒนาทักษะการฟัง การตั้งคำถามอย่างเหมาะสม รวมถึงการใช้เทคโนโลยีในการถ่ายทอดเนื้อหาและอธิบายข้อกฎหมายในภาษาที่ชัดเจนและเข้าใจง่าย ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญในการประกอบวิชาชีพและการบริการประชาชน

3. การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง สามารถเสริมสร้างเจตคติที่ดีของนิสิตต่อการเห็นคุณค่าของการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเพื่อประโยชน์ของสังคมได้ เพราะนิสิตตระหนักถึงบทบาทของตนเองในฐานะนักกฎหมายเพื่อสังคม ด้วยการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายให้มีประสิทธิภาพอย่างมีความ

รับผิดชอบต่อสาธารณชน นิสิตแสดงออกซึ่งความกังวลถึงผลกระทบหากประชาชนไม่สามารถเข้าถึงองค์ความรู้ทางกฎหมายที่ถูกต้องแสดงให้เห็นว่านิสิตเห็นถึงคุณค่าของการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน นอกจากนี้การที่นิสิตตระหนักรู้ในคุณค่าของตนเองจากการทำงานเพื่อสังคม ยังสร้างเจตคติที่ดีต่อการทำงานด้านกฎหมายเพื่อสังคมในอนาคตอีกด้วย

ข้อเสนอแนะในการทำงานวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากงานวิจัยนี้มีข้อจำกัดด้านการจัดกิจกรรมการเผยแพร่กฎหมายให้แก่ชุมชนและผู้ด้อยโอกาสในสังคมในสถานที่จริง เนื่องจากในช่วงเวลาของการเรียนการสอนในภาคการศึกษาที่ 2/2564 เกิดสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (covid-19) ระบาด ทำให้ไม่สามารถจัดกิจกรรมกับชุมชนหรือโรงเรียนเป้าหมายซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีคนอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากได้ การทำกิจกรรมการเผยแพร่กฎหมายจึงต้องดำเนินการในสถานการณ์จำลองที่ผู้เรียนต้องแสดงบทบาทเป็นกลุ่มเป้าหมายในแผนการสอนของผู้เรียนกลุ่มอื่น ทำให้การเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลด้านการพัฒนาการของผู้เรียนทั้งด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติต้องดำเนินการโดยผ่านการวิเคราะห์บันทึกสะท้อนความคิดของผู้เรียนเท่านั้น

ในการศึกษาวิจัยด้านการพัฒนาการของผู้เรียนในรายวิชา 100392 คลินิกสอนเผยแพร่กฎหมายในชุมชนในอนาคตในสถานการณ์ที่สามารถจัดกิจกรรมการเผยแพร่กฎหมายให้แก่ชุมชนและผู้ด้อยโอกาสในสังคมในสถานที่จริงได้ ควรนำวิธีการอื่น ๆ มาใช้เพิ่มเติมเพื่อประกอบการเก็บรวบรวมข้อมูลพัฒนาการของผู้เรียนที่ได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง เช่น การสังเกตการณ์ การสอบถามความพึงพอใจ และการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายของการเผยแพร่ความรู้กฎหมายในชุมชนที่ผู้เรียนได้เข้าไปทำกิจกรรม เพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ที่รอบด้านยิ่งขึ้น